

alom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet ta

1

IRODALMI, MŰVÉSZE
TI, TÁRSADALOMTU-
DOMÁNYI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVF. 6 SZÁM 1957, JUNIUS.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / FEHÉR FE-
RENC / MAJOR NÁNDOR /
SAFFER PÁL / VÉBEL LÁ-
JOS / YUKOVICS GÉZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR NÁNDOR

JÖVŐ SZÁMAINK ANYAGÁBÓL

ÁCS KÁROLY: TANŰ / BURKUS VALÉRIA: ÖRÜKSÉG / FEHÉR FERENC: ELHAGYOTT EPERFÁK / GÁLLÁSZLÓ: A NYÁRFA, A VÍZ ÉS AZ EMBER; VÉNŰLJ MEG, KEDVES / ANTONIJE ISZÁKOVICS: ÁPRILIS JEGYÉBEN / JUHÁSZ GEZA: BEPILLANTÁS A SÍPTÁR IRODALOMBA / KALAPIS ZOLTÁN: FILM ÉS KÖZÖNSÉG / KOLOZSI TIBOR: KOCH TERÉZ ESETE / KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR: A STRATFORDI SHAKESPEARE EMLÉK-SZÍNHÁZ BELGRÁDI VENDEGSZEREPLÉSE / LÁNYI ISTVÁN: EGY VELEMÉNY A NYUGATI MŰVÉSZETRŐL / LŐRINCZ PÉTER: „ÉN HERMÁL JÓSKA VAGYOK!” / MAJOR NÁNDOR: UDVAROK / TÓDOR MANOJLOVICS: A FIATAL JUHÁSZ GYULA / NÉMETH ISTVÁN: EGY EMBER ŰL AZ UDVARON / PAP ENDRE: A KARCSŰ BOKÁK / MIODRÁG PÁVLOVICS: KÖMŰVESEK / PETKOVICS KÁLMÁN: ISKOLA AZ ORSZÁGŰT MELLETT / PINTÉR LAJOS: SÁRGA CÉGTÁBLA MŰGÜTT / SÁROSI KÁROLY: MEGNYIRBÁLT ILLŰZIOK / VARGA LÁSZLÓ: TALPRAÁLL A KULTŰRKÖZÖSSÉG / VÉBEL LAJOS: ELLESETT VITA A SZOCIALIZMUSRŐL / VÍGH RUDOLF: ŐSZINTE SZÍVVEL / ZÁKÁNY ANTAL: MÁJUS

TEGNAP, MA, HOLNAP

A tomkorszakban élünk — mondják hetyke pátozzsal a nagyhangúak; Vajdaság poros-sáros átkozott világa az otthonunk — motyogják lebiggyedt ajakkal a rezignáltak; s vannak, akik higgadtan mondják, hogy a huszadik század közepén élünk, Vajdaságban, Jugoszláviában, Európában, — a földtekén élünk, s ha lábunk bokáig bele is nőtt a porba, sárba, mégis jól tudjuk: ha egy ember a földön fölemeli a kezét, megérzi azt a Saturnus is és a világmindenség összes csillaga. Atomkorszakban élünk, mondják a nagy szavak emberei, de vannak, akik nemcsak élni, hanem tenni is akarnak, mert tudják, hogy sok új volt már a nap alatt, de az új mindig csak beköszöntött és hagyta, hogy megvívják a harcot megvalósításáért; az atomkorszak is a földtekén találta a kőkorszakot, bronzkorszakot s korszakokat, korszakokat.

Vannak, akik tudják, hogy nemcsak élni, de tenni kell, mert az új sohasem jött csinadrattával, ukázokkal, kinyilatkoztatásokkal; mindig szakadatlan küzdelem folyt az újért, újabbért és ismét újért.

Vajdaságnak volt HÍDJA, mely partokat kötött össze; voltak Vajdaságban, akik HIDAT vertek munkásság, parasztság és haladószellemű értelmiség között; HIDAT magyarok, szerbek, románok, horvátok, szlovákok, és minden más nemzet között; HIDAT Vajdaság és a nagyvilág közé; HIDAT, melyen a szocializmusért küzdők a túlsó part felé indultak. Az a folyóirat, amely a HÍD nevet kapta, csak kis része volt a mozgalomnak, de maga is mozgalom. S ma már ha tapasztalatokban gazdagon állunk is ezen a parton, visszanezünk oda, ahonnan elindultunk, visszapergetjük az éveket s jól látjuk, hogy ez az a korszak, mely a szocializmust immár világrendszerre avatta, jól látjuk, hogy a munkásmozgalom terebélyesedik a nagyvilágban, egyre izmosodik, férfikorába lép, s tanúi vagyunk újabb fejlődési szakaszának. Ha visszapergetjük az éveket, csak e folyóirat röpké éveit, a báni-királyi világtól a megszálláson és forradalom át, a kommunarendszerünkig és a munkásönigazgatásig vezető hatalmas utat látjuk. De megáll-e a fejlődés ma, megállt-e tegnap? Könnyű-e ezt az utat járni ma, könnyű volt-e tegnap és tegnapelőtt? Új napok vir-

radnak ránk, járjuk az utat, mely holnap is problémákat szül és új megoldásokat — szüntelenül.

Megvan a helyünk a földtekén, megvan az utunk s ez az út szabja meg feladatainkat.

Lehet-e más feladata a folyóiratnak, mint a társadalmi fejlődést haladó szellemmel szolgálni, figyelemmel kísérni azt, ami új, ami sürgeti a haladást, küzdeni érte és tudatosítani az olvasóban? Szorgalmazhat-e ez a folyóirat mást — irodalomban, művészetben és társadalomtudományban egyaránt —, mint szocialista szellemet, őszinte, bátor hangnemet, következetességet? Irhat-e zászlajára más jelszót, mint ezt: támogatni az irodalomban, a művészetekben a korszerű tartalom és a korszerű forma egybehangolására irányuló törekvéseket, s az ezen a téren elért megvalósításokat tekinteni korunkhoz, a HÍD-hoz méltó írásoknak, műveknek. Hirdethet-e mást, minthogy szükségesnek érzi a művészet minden ágát, bátorító figyelemmel kísérni, tudván, hogy a kultúréletben akkor születik meg a kívánt fellendülés, ha az sokoldalú. És vallhat-e mást e folyóirat, mint hogy bármiféle fellendülés csak akkor képzelhető el, ha fokozatosan kigyomláljuk a parlagiasságot, a provincializmust, az áporodott konzervativizmust, s a vajdasági magyar kultúréletet nem szük, nemzeti keretbe szorítjuk, hanem mindinkább tágítjuk s így biztosítjuk helyét a jugoszláv kultúréletben, azaz: hagyományainkhoz híven kapcsolódunk be annak vérkeringésébe.

Folyóiratunk, mely már huszonegynéhány éves múltat tekint vissza, egyre gazdagodik tapasztalatokban. Így vált számára nyilvánvalóvá az is, hogy akkor végezheti el leghasznosabban feladatát, ha bekapcsolódik minden megmozdulásba, mely kultúréletünk felfrissítésére irányul. Így válhat a HÍD ismét, új társadalmi adottságainkban, egy mozgalomnak részévé, s maga is mozgalommá. Ez azonban megkívánja a művész és közönség közötti kapcsolatok új és számos formájának ápolását, s azt, hogy a folyóirat életet, élénk kapcsolatot teremtsen azokkal a haladószellemű erőkkel, akikre munkatársként, olvasóként és pártfogóként okvetlenül számít.

A szerkesztőbizottságnak, amely kollektív, úgyszólván nyilvános szerkesztést kíván bevezetni, nincs szigorúan, mereven pontokba foglalt programja. Hiszen ha lenne is, mindig változna és alakulna, akár az élet, — életünk, melynek tükrözését célunkul tűztük ki. Az élet újra és újra megszabja feladatainkat. Az élethez, a társadalmi fejlődéshez igazodva törekszünk arra, hogy mindig azt képviseljük, ami az adott körülményekben legjobban és legtökéletesebben szolgálja a haladást.

ELPUSZTULT

EGY ARAB FALU

A falu nincsen Európában
és nem lehet és nem lehet,
és oda többé sose járnak
este haza a tehenek.

Vagy tehen nincsen Afrikában?
Én nem tudom, én nem tudom,
a falu nékem esti kolompszó,
mélységes, sötét nyugalom,
hol a tehénkét fejőszék várja
és istálló és friss alom
és kiül a ház elé nagyapó.

Vagy nagyapó sincs Afrikában?
De van nagyapó, de van, de volt!
A faluban, ott, Algériában
már senki sincs, csak csupa holt.
Hogy is volt csak, Seherezáde,
mi az, mit rólatok tudok?
Burnusz, teve és Allah kerim,
handzsár, hárem, asszony, titok
és sivatag van Afrikában...
vagy Európában volt előbb?
Vajon milyen volt az a játék
az élő, a megölt gyerek előtt?

Babával játszik-e az arab kislány
és csigával-e az arab kisgyerek?
Te mondd meg, Rousseau és te, Voltaire,
az arabok is emberek?
És hol van Zola, ki j'accuse-t kiált?

Hányinger fojt meg Európában,
és nem tudom, mi van Afrikában,
de Európa nincsen Európában,
tudom.

GYÁRAK ÉS MUNKÁSOK

Talán autója is van (igaz, hogy az ott ugyanolyan életszükséglet, mint nálunk a kerékpár, hisz sokaknak órákig kell utazgatniok a gyárig), de üzemi újsága majdnem bizonyosan (ha nagyobb gyárban dolgozik), helybe hozzák néhol a továbbképző tanfolyamokat, a műsoros rendezményeket, nem beszélve az étkezőről, fürdőről, pihenő helyiségről, kirándulásokról, karácsonyi, születési, házassági ajándékokról, temetkezési segélyről. Ezenkívül (Amerikában) üzemi bizottsága vagy (Németországban) üzemi tanácsa is van (erről eddig csak általánosságban hallottunk), olyan munkástanács féléje (mint látni fogjuk, csak féléje). Sőt: a termelékenységgel növeléséért jutalékot is kap, mint nálunk. Nem is keveset, a düsseldorfi „Demag” például a jövedelem felét a részvényeseknek adja, a másik felét állítólag fizetésül és jövedelemrészesezésül a munkásoknak és alkalmazottaknak. (De hisz ez dicséri a kapitalizmust — mondja most a sztalin tanoktól túlságosan átítatott szociológus, holott csak néhány, tudományosságra is igényt tartó, még meg nem jelent tanulmányból idézgetek — a munkástanács-kongresszusra megjelenik néhány — és ezzel kapcsolatban eszembe jut egy régi tréfa: Nézi a polgár a kapitalizmus leleplezésére szánt propaganda-filmet, newyorki sikátorokat mutatnak neki, keskeny úttest felett a szemben levő ablakok között kötélén vánkosok, lepedők, ingek és egyebek száradnak, az amerikai nyomort példázza a filmes, mire megszólal a mozinéző atyafi: Mennyi fehérneműjük van!) Szóval sok mindene van annak a nyugati munkásnak, és mégis — ha hallott róla — furkálja az oldalát a jugoszláv munkásigazgatás, és érdeklődéssel olvas — ha hozzájut — a jugoszláv munkás intézményeiről, akinek (a munkásnak) tudvalevő, még nincs autója, annyi ajándékot sem kap a gyártól, a menzája is gyengébb, a munkaviszonyok néhol rosszabbak és általában kevesebb kényeztetéshez szokott, és ennek ellenére bizonyos értelemben irigylik.

Most azt kellene megmagyarázni, miért van ez így, de ez nem egyszerű dolog: Az emberi és társadalmi viszonyok roppant szövevényesek. Egy cikkirő egy cikkben aligha mérítheti ki. Ehhez több idő és több cikkíró kell. Nevezzük hát az alábbiakat pusztá feltevéseknek, előrebocsátva, hogy tévedések is lehetnek.

Egy jugoszláv társadalomkutató viszont azt mondja, — igaz, még szintén eléggé meg nem vitatott, és fel nem mért munkájában, — hogy mivel az iparilag fejlett országokban előbb jelent meg a kapitalizmus a történelem színpadán, mint nálunk, s ennél fogva sajátos gazdasági kiváltságokhoz és ezzel együtt gazdasági erőhöz jutott megfelelő magas életszínvonalal, jut is a jutalékokból jutalmakra és más egyébre marad is. Másrészt az első világháború utáni forradalmak során nem egy nyugati városban és iparvidéken, ha rövid időre is, munkások irányították a gyárat, megvalósítva a szocialista demokrácia elvét, a közvetlen termelők öngazgatását. S a kérdés azóta sem került le a napirendről. Nyugat-Németországban például a „döntésekben való részvétel jogára” 5,5 millió szakszervezeti tag pályázik, ezenkívül bizonyos okokból helyesli a burzsoázia egy része, a katolikus egyház és néha polgári politikus is.

Tény, hogy Nyugat-Németországban 1951-ben törvényesen szabályozták az acél- és vasiparban és a szénbányászatban a munkások részvételét a döntésekben. Eszerint, ha ezernél több munkás dolgozik a gyárban, a „felügyelő bizottság” 11 tagból áll. Ennek fele részvényes, fele termelő. A tizenegyedik tagot közösen választják. Ha nem egyeznek meg (és érthetően nehezen egyeznek meg), „döntő bizottság”, vagy valami felsőbb bíróság elé utalják az ügyet. 1952-ben pedig törvényt hoztak az üzem szervezetéről. Eszerint az „üzemi tanácsot” titkos szavazással választják két évre a munkások számának arányában. Az ülések zártak és a munkaadót meg kell hívni. Hatásköre: tanácsadó jog felvétel és elbocsátás esetében, részvétel a döntésben, ha szabadságról vagy szakképesítésről van szó, továbbá: egészségügyi intézkedések, munkarend, fegyelem, az illetménytétel meghatározása az elért termelés szerint, óvintézkedések, balesetek ellen stb. Ha a fizetést szerződéssel szabályozzák, a tanácsnak nincs beleszólása. Ezenkívül úgynevezett „gazdasági bizottságot” választanak 4—8 tagból. Közülük egy tagja a tanácsnak. Ez a bizottság nagyjából a termelékenységre növelésével foglalkozik, és voltaképpen az üzemvezetőség szerve. Az üzemi tanács általa közlekedik a személyzettel. Tagjainak felét a tulajdonos jelöli ki.

A skandináv országokban, Svédországban például 4500 gyári bizottság van, minden 25 munkásnál többet foglalkoztató üzemben. Itt is a fele-fele elv érvényes: ahány munkás, annyi részvényes. A bizottság hatásköre nagyjából tanácsadó jellegű: szilárdítja az együttműködést a munkaadóval, betekintést nyújt a munkafolyamatba, törődik a munkások egészségvédelmével, serkenti a szakképzést, gondoskodik mindenről, ami javítja a munkakörülményeket.

Amerikában az üzemi bizottság szintén felerészben munkásokból, felerészben munkaadókból áll, hasonló hatáskörrel.

Aztán a javadalmasítás. A munkás részesedik a termelékenységre által növelt haszonból. Amerikában néhol külön megfizetik a szervezésre, úji-

tásra tett javaslatokat. Németországban folytatják a háborúelőtti elképzelést „a munka szépségéért” jelszóval. Gyermekbölcsődét létesítenek, rendezményeket, kirándulásokat szerveznek, külön nyugdíjat adnak (ez néhol magasabb az államinál), üzemi áruházakat létesítenek alacsonyabb árákkal, lakásokat adnak részletre, a külön jutalékokat elhelyezik az üzem takarékpénztárában, de részvényt is vehet rajta az illető, „hűség-jutalmat” osztanak azoknak, akik tíz éve dolgoznak az üzemben, befestik a gépeket, hogy kellemesebb legyen a szemnek stb., stb.

Az ottani gazdasági szakértők nem titkolják, hogy miért járnak — látszólag — ennyire kedvében a munkásnak.

A tudományosan is feldolgozott elmélet így valahogy szól:

Bizonyos „Taylor-rendszer” szerint a magasabb technikai racionalizáció, a nyersanyaghiány, a munkásosztály és szervezeteinek társadalmi helyzete arra indította a gyárat, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a munkás emberi tulajdonságainak és tehetségének, és hogy ezzel a racionalizálás további folyamatában mint a termelékenység növelésének jelentős tényezőjével számoljon. Az úgynevezett „pszichotechnika” segítségével igyekszik szorosabb kapcsolatot teremteni a munkás és a gyár között.

A „Human Relation” amerikai módszer. Különleges mérnöki kádert képeznek az emberekkel való közlekedésre, az üzemben magas színvonalat létesítenek (ezért a menza, a fürdő, a kellemes pihenőhely stb.), és bevezetik a jutalmazás különféle formáit. Tudományos intézmények is tanulmányozzák a kérdést.

Nyugat-Németországban az egyik intézet abból a felismerésből indul ki, hogy a technika szempontjából maximálisan megszervezett gyár károsan hat a munkás személyes kezdeményezésére és felelősségére. (Emlékezzünk Chaplin halhatatlan filmművére, a „Modern idők”-re, hogyan válik idegessé, rángatózó, mindig ugyanazt a mozdulatot ismétlő géppé a futószalag mellett dolgozó ember.) A személyzet és a vállalatvezetés között nincs többé emberi viszony, a munkás odaadása csökken, nem talál munkájában örömet. Ennek kiküszöbölésére kellene a különlegesen képzett mérnökök, az üzemi újságok, a szaktanfolyamok, üzemi rendezmények és mindaz, ami azt az érzést próbálja kelteni a munkásban, hogy a gyár az övé.

Átán kísérleteket végeztek: az egyik üzemrészben felváltva (ugyanazokkal a munkásokkal) autoritatív, majd liberális és végül demokratikus vezetést honosítottak meg. Az autoritatív, parancsnokló rendszerben a termelékenység esett, nézeteltérés támadt a munkások között, eltűnt a kezdeményezés, elpárolgott a munkakedv, kimaradások jelentkeztek. (Ezt különben nagyobb szabású kísérletek is igazolták. A régebbi adminisztratív üzemvezetés egyes keleti országokban szintén titokzatos technokrata tervek végrehajtóiá degradálta a munkást és a munkaközösséget. A rendszer ebben az esetben csakis az üzemvezető apparátus jobb vagy gyengébb munkájától függött. Ezt az apparátust ösztönözték, jobban fizették, ha

jobb eredményeket ért el. Ez persze megint nem az alkotó kezdeményezést serkenti, hanem az üzemvezetést, amely a dolgozókat ellenőrzi. Most a gazdasági élet továbbfejlesztése érdekében decentralizálnak, a munkásgyűlések jelentőségét hangoztatják stb.) A liberális kísérlet alatt szét-hullott a kollektív szellem és megint csak esett a termelékenység. A demokratikus irányítás viszont felélesztette a kezdeményezést, javított a minőségen, jó viszonyt teremtett a munkások között, és a termelékenység meglepetésszerűen növekedett.

A nyugatnémet egyetemeken egyre nagyobb helyet kap az „üzemek szociológiájának” tanulmányozása. (Nálunk egyelőre, sajnos, még csak az „egyetemek szociológiájának” tanulmányozásánál tartunk.) Ott könyvtárra való munka jelenik meg azokról az üzemekről, amelyek bevezették, — ahogyan ők mondják, — az „üzemi szociális politikát”, a „jövedelemrészesedést” és a „társas tulajdont.”

A német (és nemcsak a német) burzsoáziának ezek szerint számottevő tapasztalata van arról, hogy milyen jelentős a társadalmi-eszmei hatás a termelékenység növelésében. Sőt a hitleri „gyakorlatból” is levonták a tanulságot. Tudják, hogy az ember erkölcsi ereje sokszor legyőzi a biológiai törvényeket. Az öntudatos lények életben maradtak és maradnak olyan körülmények között is, amelyekben mások elpusztulnak.

A nyugati munkás-életszínvonal és demokratikus igazgatás célja tehát világos.

A gyáros szempontjából: növeli a termelékenységet, a munkafegyelmet, eltávolítja a munkást a szakszervezettől, a politikai pártoktól és az osztályharctól, és a termelékenység növelésével a normális profit mellett extra profitot teremt, ő is s általában az ország ipara versenyképes lesz a világgiacon.

Az egyház (őt is említettük) szempontjából: a tőke és a munka kiegészíti egymást. A javakat igazságosan kell elosztani. A magántulajdon sérthetetlen, az államnak azonban meg kell határoznia a tulajdonból eredő jogokat, nehogy visszaéljenek vele. Deproletarizálni kell a proletárokat, elkerülni a válságokat, és mindennekfelett megőrizni a „szociális békét”.

Általában a rendszer szempontjából: kedvét szegi a munkásoknak, hogy szervezetük útján harcoljanak jogaikért, csökkenti szolidaritásukat más üzemek munkásai iránt, arra serkenti, hogy csak üzemének falai között hassanak, ne pedig a társadalmi-politikai életben, hogy sértetlen maradjon a termelőeszközök magántulajdona, és elaltassa a társadalmasításra, az igazi munkásönigazgatásra irányuló fel-feltörő törekvéseket.

Az a karácsonyi ajándék tehát, amelyet a szépen feldíszített teremben a mosolygó gyáros átnyújt a munkás gyermekének, pontos kalkuláció terméke: ez ennyi és ennyi dollárt, márkát stb. hoz évenként. (Bezzeg mi még olykor az új gép vagy épület kifizetését is nehezen számoljuk ki.)

A gyáros pontosan, grammra és parára tudja, mennyit segít neki a norma vagy az akkord, mennyit az alkalmazott munkakedve. Az amerikai Harvard-egyetem néhány tanára állítólag évekig dolgozott mint munkás, hogy ezt kitapasztalja és feldolgozza. Rájöttek többek között, hogy a norma vagy az akkord bizonyos esetekben nem hat tovább. Legtöbbször önkéntes csoportok alakulnak, s ha tagjai közül valaki túlteljesíti a normát, nagyobb mértékben mint a többinek megfelel, a csoport leintí, majd megfélemlíti, aztán eltöri a szerszámát, pokollá teszi életét, arra kényszeríti, hogy se többet, se kevesebbet ne termeljen, mint amennyit a többi. Csoportos normánál vagy akkordnál hasonlóképpen járnak el azzal, aki állandóan lemarad.

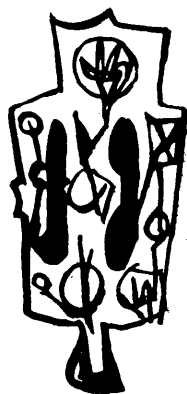
Az egyik stuttgarti tízezer munkású cipőgyár, amely hihetetlenül kimerítő munkatempójáról ismert, átadott a munkásoknak igazgatásra néhány vendéglátó-ipari objektumot, s ennek a jövedelmével is ők gazdálkodnak. A gyárat bezzeg nem így igazgatják. De fő az illúzió: igazgatnak valamit, önállóan, emberi méltóságuknak megfelelően. S ez kihat a gyári többtermelésre is. A munkás itt, képletesen mondva, legfeljebb jól megbecsült cseléd. Aki, ha elvégezte munkáját (ami melleleg sokkal több, sokkal nehezebb, mint nálunk; sehol Ausztriában például nem láttam a városközi autóbuszon külön jegyszédőt, a sofőr végzi ezt a munkát is, sehol nem láttam uzsonnázó vagy cigarettázó tisztviselőt, vagy beszélgető munkást munkaidőben, az iram idegölő és ezt is figyelembe kellene talán venni az életszínvonal összehasonlításakor) délután bemehet az úri szobába, de kiküldik, ha komoly dolgokról beszélnek, a jövedelem vagy a társadalmi-állami funkciók elosztásáról például. Ő pedig benn szeretne maradni, inkább legyen kevésbé fényűző a lakás, de az övének tudja, teljes joggal.

Eljutva idáig, fel szokták tenni a kérdést, hová fejlődik mindez, mit hoz a jövő?

Kardely szerint a nyugateurópai szocializmus nagyjából mégis a klasszikus polgári demokrácia mechanizmusa útján, fokozatosan, evolutív módon erősíti a munkásosztály politikai, gazdasági helyzetét. (Nem így a fejletlen országokban, amelyekben nincsenek demokratikus hagyományok, élesebbek a belső ellentmondások, itt ez a folyamat sokszor lassú, olykor lehetetlen. Itt nemcsak a munka felszabadítását kell ugyanis elérni, hanem megszabadítani az országot az elmaradottságtól, a gazdasági és politikai függéstől, s ezáltal alkalmassá tenni a szocializmusra.) Feltételezhető azonban, hogy idővel a szocialista viszonyok fejlődésével a klasszikus polgári demokrácia szervezeti mechanizmusa is átalakul az úgynevezett közvetlen demokrácia rendszerévé, amely az emberek széleskörű öngazgatásán alapul a társadalmi élet minden ágazatában.

Azzal a kérdéssel kezdtük, hogy miért érdeklődnek a jugoszláv dolgozó ember intézményei iránt szerte a világon, a magasabb színvonalú orszá-

gokban is. A válasz a fentiek alapján feltételezhető. Az említett közvetlen demokrácia, a széleskörű öngazgatás hazája ma Jugoszlávia, minden nehézsége és elmaradottsága ellenére. Nem lehet tehát érdektelen a külföld számára, hová lyukadtak ki a jugoszlávok munkás- és egyéb tanácsaikkal (és a közeljövőben tartandó munkástanács-kongresszusukkal), mit végeztek e téren az itteni munkások, akik, igaz, még nagyobbára kerékpáron járnak munkába talán gyengébben felszerelt gyáraikba, mégis otthonosabban érzik benne magukat, mint sokfelé másutt.

ÜZENET

„Szeretlek mert olyan vagy,
amilyennek megálmodtalak”
T. M. leveléből

Keménykötésű világom hívogat.
E falánk gondok konok kitartású
agyarai, ha lihegve eléd toppannak,
nem menekülhetsz többé szemhéjad
sűrű sövénye mögé.
Itt minden keményen állja a helyét.
És akadály is minden:
nem mállik, nem válik levegővé
egy karlendítéstől
egy szemléhúnyástól
de fogas étvággal,
édesgető nyállal
akaszodik minden jövevénybe.
Téged se kímél meg. Aligha bírsz
szabadulni, ha idelátogatsz.
Kis világ. Összeszűkül
s ismerősként kitérülkötött
és nagyobb lett mindeneknél,
önmagammál is.
És nő. És fog. És rág.
Mielőtt indulnál, jól
gondold meg: meg nem bánthatod!
Futkosva is csak lengek-forgok itt,
akár a szögre akasztott Göncöl
az ürben, de annak is hasznát veszik.
Hát ilyennek álmodtál?
Csel nélkül tán
meg sem közelíthetsz
hogy magadra teríts belőlem valamit,
ha majd fázni kezdesz.
De addig őrizd, csak őrizd álmaid.
Mert gyorsan kipárolog úgyszemhéjad
sűrű sövénye mögül
a kék tengerek üde lehelete,
a pineák gyantaszaga.
az a csak egyszervolt,
csillagokat cirógató nyárfa,
meg a Nap.
meg a Hold,
és minden mesék véges igazsága.
És utána hamar fázni kezdesz.
Jöjj hát!
Mint az atómok
bordái közt kuszált pályákon
ugrándozó elektronokkal teted,
barátkozz meg gondjaimmal is.
Rajtuk keresztül jutunk el egymáshoz.
Mert érdes tenyerük simogatni is tud.

PAP JÓZSEF

ELFÁRADTÁL

*Elég volt egy röpke hét
hogy megértseid erejét
leíntette tincseid
játszi kedvteléseit
lábad fejére hágott
lassította járásod
majd hogy kezed elérte
bebujt ujjad hegyébe
onnan indult sorra mind
elcsigázni izmaid
nem volt benne szánalom
elnyúlt hajló hátadon
de azzal sem érte be
betört véreidbe
minden ízed átjárta
jutván piros árjába
most pilládra nehezül
nyomja könnyörtelenül
nem hagyja hogy álmod láss
ajkaid közt árkot ás.*

FANTASZTIKUS TÖRTÉNET

A kiserdő ott volt a város szélén, nem messze a vasútállomástól. Néhány száz nyárfa, a szélén ákácok, ez volt a kiserdő, a szerelmespárok és a kamaszkorú diákok kedvelt kirándulóhelye. Összkomfortos kiserdő volt; fent a művészkezekkel mázolt égbolt, lent a zöld alapszínű lombok, kedves lugasok, puha pázsit, ezért szerették a szerelmespárok. A kamaszok pedig azért, mert a szerelmespárok szerették.

A szoba azért más. Az ember elsején kifizeti a házbért és ennek ellenében akkor zárja magára az ajtót, amikor akarja. A villanyt is ki kell fizetni természetesen és a bútorrészletet is, másképp gyakran csönget a pénzbeszedő, és bizonyos kortól kezdve a csöngetés is zavarja az embert. Be kell osztani a jövedelmet, ennyi az egész.

Tegyük fel, az embernek középiskolai végzettsége és havi nyolcszáz dinár jövedelme van. Ebből kétszáz dinárt fizet a bútorozott szobaért, a többit, ha nem eszik és nem ruházkodik, arra költi, amire akarja. De eszik és ruházkodik. Az előbbit azért, mert szereti a babfőzeléket feltéttel és az ember különben is aránylag rövid ideig bírja ki evés nélkül. Az utóbbit azért, mert evett a tudás fájából, és nem szívesen mutogatja, hogy éppen olyan, mint a többi ember. Különben pedig a rendőrség is közbeszólna, ha az ember ruha nélkül járkálna a forgalmasabb útszakaszokon. Szóval: a jövedelmet be kell osztani, a nyolcszázból még mindig megmaradt hat-száz.

Közepes piszkos kifőzésben négyszáz dinárért ebédet és vacsorát kap a középiskolát végzett fiatalember, akiből később mérlegképes kettős könyvelő lesz, családot alapít, egy aranyos kisfiú és egy éppen olyan aranyos kislány boldog édesapja lesz, és arról beszél nekik, hogy milyen szép volt az élet, amikor fiatal volt. Akkor már ezerkétszáz dinár a fizetése, tartozik a fűszeresnek, és nem jár a kiserdőbe.

Maradjunk csak a beosztásnál. Még mindig maradt kétszáz dinárja, ebből reggelizik, ruházkodik, színházba jár, könyveket vásárol, cigarettázik, és egy csokor hóvirágot vásárol szíve szerelmének. (Nyáron három szál szegfűt.) Ómega-karórát is szeretne vásárolni, rádiót és egy adag

eperfagylaltot, ám erre nem telik minden hónapban, és ezért kirojtosodik a nadrágja és nyakkendőit sem váltogatja a legújabb divat szerint.

A napi munkaidő nyolc óra, de a főnök szereti, ha az ember nem teszi le a tollat pontban hat órakor, illő dolog a félóra ráadás. Ezt behozza az ember a havi nyersmérleg idején, amikor ügyis éjfélig dolgozik és az év végén, amikor egész éjszakákon át. Ilyenkor jelentős összegeket takarít meg azzal, hogy otthon nem kell fűteni. A Riviérán egész éven át szép idő van ugyan, de Monte Carlóban nagyon vegyes a társaság, oda a tisztességes segédkönyvelő nem utazik szívesen, inkább korábban fekszik le esténként a fűtetlen szobában.

A kiserdőben meleg van. Persze, inkább csak nyáron van meleg, ősztől kezdve az ember otthon sóhajtozik, és a háziasszony azt mondja: kérem, én tisztességes asszony vagyok, mit szólnak majd a szomszédok? — Esküszöm, hogy az unokahúgom volt, — mondja a főkönyvelő, — de ezt nem hiszi el neki senki.

Egyébként pedig ügyis erdőben kezdődött az egész. Az emberek kezdetben meztelenek voltak, csak később lettek katolikusok, reformátusok, buddhisták, zsidók, mohamedánok és baptisták. Az ember általában fájdalommal szüli gyermekét, amit — amikor még szó sem volt egyenjogúságról — a férfiak inkább csak az asszonyokra bízta. Ez Éva miatt volt, aki az első almatermelő a világtörténelemben és már az ő idejében is jó viccnek számított, ha valaki azt mondta: Éva almája. Sokfajta alma van: nemes masáncki, téli piros, kormos renet, szercsika, piros jonathán, tányér-alma — de ki győzné felsorolni? Az ember hiába szeretné tudni, hogy Éva milyen almát szakasztott a tudás fájáról, mert nem mindegy az, egyik fajta édes, a másik savanykás, borizú. Ebben a kérdésben még nem jutottak megállapodásra az atomtudósok, holott milyen régen volt, amikor Blériot átrepülte a La Manche-csatornát. Később őt követték a Harmadik Birodalom repülői, de a tapsokat és az emberiség őszinte háláját Blériot aratta le, mert először sikerült közelebb hozni egymáshoz a tengertől elválasztott földrészeket, embereket és kultúrákat.

Maradjunk a kiserdőnél.

Őseink erdőben laktak, ezért sok szegény ember még manapság is szívesen gyűjti a rőzsét az erdőben. Atavizmus, így mondják ezt a tudósok, mert az igazi tudomány latin és görög szavakba öltözik, és mi is vével beszélgetfünk gyermekkorunkban, hogy meg ne értsenek a be nem avatottak. Tuvudsz teve ivigy beveszévelgevetnivi? Hárgát igrigy turgudsz erge? Pedig nyugodtan beszélhet az ember az anyanyelvén is, úgysem érti meg senki. Lám, a Kovács Bandit megértették, — ez még a Magyar Királyi Állami Főreáliskola VII. B. osztályában történt, — és rögtön kicsapták az ország összes középiskoláiból. Szép ünnepély volt, összehívták a királyi iskola összes tanulóit és Bárd Bálint tanár úr elmondta, hogy a Kovács szégyent hozott ősz iskolánkra, amely állami és királyi és most nagyon haragszik rá az állam és a király. Ez fáj nekünk, hogy a király

is haragszik. Szegény király, annyi baja van amúgyis, a Rudolf öngyilkos lett, Erzsébetet megölték, az emésztésével is zavarok vannak az utóbbi időben, és most még ez a Kovács is cikket írt a középiskolai oktatásról a szocialista ifjúság lapjában. Őseink erdőben laktak ugyan, mégis joggal lehet feltenni a szokásos kérdést: — Hát erdőben vagyunk? Nem, nem vagyunk erdőben és az isten lehelt életet az orrunkba. Jaj, csak vissza ne szippantsa haragjában.

Egy leendő könyvelő ne avatkozzék a világ dolgaiba. Itt van a Bárd tanár úr, ő majd gondolkodik helyettünk, és itt van Körmőczy Árpád igazgató úr, ő majd gondolkodik a Bárd tanár úr helyett, és itt van Pintér Jenő magyar királyi állami tanfelügyelő úr, ő majd gondolkodik Körmőczy igazgató úr helyett. Jól van ez a világ berendezve és éveken át járt a mi kis cukrászdánkba — özvegy édesanyámnak cukrászdája is volt egy időben — lovag Bialoszkurszky Ede úr, aki detektívfelügyelő. Ő még az igazgató úr helyett is gondolkozott és szerette a dobostortát.

A dobostortát mindenki szereti. Találkoztam már emberrel, aki nem szerette az ábrázoló geometriát, olyannal is, aki irtózott a háborútól. A dobostortáról még senkisémmel mondtam rosszat előttem, talán ez volna az alap, amelyen el lehet indulni? A világ csak hangulat, mondta egy híres költő, akit mindenki elfelejtett. Miért ne lehetne a világ dobostorta?

A kiserdő a város szélén volt és odajártak a szerelmespárok, mert olcsóbb volt, mint a szálloda és nem kellett ágyneműt váltani. Mi is oda-jártunk, gyerekek, elbújtunk a bokor alatt és dülledt szemekkel csodáltuk a teremtés szent misztikumát. Porból lettél, mondta a tisztelendő úr, aki a vallást és az erkölcsöt oktatta. Ő sohasem járt a kiserdőbe és talán el is hitte a port. Nagynéném azt mondta, hogy engem a gólya hozott. Ő sem járt a kiserdőbe. A kiserdő veszélyezteti a köz- és vagyónbiztonságot, mondta lovag Bialoszkurszky Ede úr, aki szerette a dobostortát. Egy razzia nem ártana.

A segédkönyvelő úriember, ő nem járhat a kiserdőbe. A segédkönyvelő esténként a párnája alá teszi egyetlen nadrágját, mert az úriember vasalt nadrágban segédkönyveli a tartozikot és a követelt. Az úriember a társadalomfenntartó osztályhoz tartozik, mert az emberiség fajokra, vallásokra és elsősorban osztályokra tagozódik. Én az I/A.-osztályban kezdtem el a tudományokat és Juvancz tanár úr felhívta a figyelmünket arra, hogy az I/Ā.-osztály sokkal különb osztály, mint az I/B.-osztály. Székely tanár úr viszont azt közölte az I/B.-osztály növendékeivel, hogy az I/B. természetesen értékesebb, mint az I/A. Szét kell választani őket és uralkodni felettük, mondta valaki. Ábel juhásztor volt, Káin szántóvető. Még azt mondják, nincs asztalom, székem, — énekelte az egykori pásztor, — Gorófnénak sincs olyan, mint nékem. Enyém minden halom és tó partja, Eszem, iszom, ahol kedvem tartja. Büszke ember egy ilyen pásztor, karikás ostora van neki. A szántóvetőnek nincsen karikás ostora, hat ökre sincs, pedig hat ökröt szeretne hajtani. A segédkönyvelőnek se ostora, se ökre,

csak könyökvédője. A könyök fontos testrész, arra vigyázni kell. A szántóvetők békés emberek és Falladának van egy regénye: Szántóvetők, bombavetők. A bombavetők nem békés emberek. Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Valóságos békevilág volt még akkor. Az emberek mind bankigazgatók voltak, gyártulajdonosok, W. C. felügyelők, sintérek, városligeti kiáltók, házigazdák, kerítők, osztályfőnökök, futballisták, daloskörtagok. Voltak még más mesterségek is, nem jut mind az eszembe, az ember feje nem káptalan. Még nem találták fel a rádiót és a tartós hullámokat. A hölgyek sütővasat használtak, mert szebb a bodros frizura, mint a síma. A négerek kenőcsökkel kenték a fejüket, mert szebb a síma haj, mint a göndör. És mondá az úr: uralkodjatok a tengernek halain, az égen repdeső madarakon, a barmokon, mind az egész földön és a földön csúszómászó minden állatokon.

Mi az, amin egy segédkönyvelő uralkodik? Lám, az a csúszómászó Krepuska behízelegte magát a dirinél és most már cégvezető. A segédkönyvelő nem uralkodik a csúszómászókon, a csúszómászók uralkodnak a segédkönyvelőkön. Az ember megnőszül, megveri a feleségét, ez az egyetlen öröme.

Romantikus dolog egy ilyen kiserdő. Az ember csak elfekszik a bokor alá és arra gondol, amire akar. Ezt gondolatszabadságnak nevezik. Az ember a vasárnapi futballmérkőzésre gondol. Ráth Aranka minden délben a kiserdőn át viszi az ebédet az apjának. Apja a vasútállomáson dolgozik. Ősei rablás útján szereztek maguknak asszonyt és Aranka olyan szőke. Az ember csak nekirohanna, amikor jön visszafelé az üres ételhordóval és ebben a kiserdőben amúgyis szerelem terem. Gyönyörű lába van Arankának, gyönyörű pamutharisnya van a gyönyörű lábán és a gyönyörű cipőjéből kilátszanak gyönyörű ujjai. Minden gyönyörű ezen az Arankán és már jön is az üres ételhordóval.

— Keziccsókolom, Aranka.

— Juj, de megijesztett... hát maga az?

— Izé... hogy van, Aranka?

Mindezt olyan fülledten mondja az ember. — Ejnye, hogy berekedtem, — gondolja. Nna, opráenekes nem lesz belőlem, pedig az jó szakma.

Aranka tovább megy, az úthajlatnál még visszapillant, huncut mosolygás van a szemében. Mire gondol egy ilyen Aranka, aki majdan fájdalommal szüli gyermekét?

Zrinyi száz aranyat tett a zsebébe és kirohant. Én is kirohantam volna, ha lett volna száz aranyam, — gondolja keserűen a segédkönyvelő a bokor alatt, a természet lágy ölén. És én most becsületes voltam, — gondolja a továbbiakban, — nem úgy van az, hogy az ember csak rárohan arra a szegény lányra, az ételhordóval. Az ember legyen becsületes, ha marha.

— Tulajdonképpen mi lesz belőlem? — gondolja a segédkönyvelő a kiserdőben, a bokor alatt. Itt ülök a kiserdőben, vasárnap délután, mert nincsen pénzem mozira, vagy cukrászdára. Érett vagyok és az érettségi bizonyítványomat a szekrényben őrzöm, a három ingem alatt. Huszonnyolc fogam van és nemsokára kinőnek a bölcsességfogaim. Az egész élet egy kiserdő. Ha legalább őserdő volna, dzsungel. Venném a medveölő puskát és elmennék medvére vadászni. De ugyan, van-e medve az őserdőben, ki tudja? Esetleg csak elefántok vannak és a fehér elefánt szent állat. A krokodilus is szent állat és a tehén is. Minek az a sok szent, tele van velük a kalendárium...

Az ember egy kétlábú, kopott ruhába öltözött állat — gondolta keserűen — és boldogtalan. És én most a boldog békeidőkben élek és nem is tudom, hogy milyen boldog vagyok. Nna, majd csak megöregszünk...

Aztán évek multak évekre és a kiserdő eltűnt. Előbb egy rokkant építőmunkás telepedett le a kiserdőben. Leesett az állványról, a főnöke nagyon sajnálta szegényt és a következő elsején már nem tudta kifizetni a szoba-konyhát. Taligára rakta az ágyat, a cihát, a két székét és az asztalt és kihurcolkodott a kiserdőbe. Úgy szaporodtak a földbeásott viskók, mint eső után a gomba. Volt közöttük munkanélküli gyárimunkás, asztalos, finom mechanikus, hamiskártyás, sikkasztó pénztáros, pályamunkás, rongyszerű, lírai költő, baptista prédikátor, teknőfaragó, újságolvasó, levelezőlapárus, alkalmi munkás, bélyeggyűjtő és vegetáriánus. A hatóságok akadékoskodtak előbb, de hát nem tudták elhelyezni az embereket, szemet hűnytak. Terjeszkedik a világ, szűkek a keretek, Amerikát is néhány száz ember hódította meg és most milyen sokan vannak. Néhány ásonyom a föld alá, néhány törött láda, rozsdás kályhacső és kész a palota. A néhai kiserdőben megszületett az első gyermek, nagy ünnep volt, a baptista prédikátor berúgott és megcsókolta a levelezőlapárust. Kiderült, hogy nem is volt igazi baptista, csak olyan kiserdei. Az igazi baptista nem iszik alkoholt, csak Könyvet iszik, attól rüg be. Aki betűtől csinálja, sose lesz többé józan.

És évekkkel később a segédkönyvelő kiment a kiserdőbe. Csak úgy, körülnézni, visszaemlékezni az ifjúságra, a szépségre, a boldogságra, a nap-sütésre.

Megállt az egyik putri előtt... itt volt a bokor valamikor, onnan jött Aranka. Ha akkor bátrabb lettem volna, — gondolta.

Kétségbeesett sivalkodás hallatszott a föld mélyéből, a viskó rongyokkal fedett bejáratán keresztül. A baptista verte a feleségét, mert az asszony akarata a férjnek birodalmában léssen és a férjnek birodalma léssen az asszony felett.

Hallgatta a jajgatást, az asszony sirámain. Néhány perc múlva a baptista kidugta a fejét a rongyajtón keresztül:

— Testvérem, az úrban, — mondta szelíden, — menj a fenébe.

BERTOLT BRECHT

BERTOLT BRECHT (1898—1956) az új német irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja. Versben, regényben, drámában alkotott jelentőset, néhány színműve átütő világsiker aratott. Hitler uralomra jutásától a háború végéig száműzetésben élt, azután korai haláláig Kelet-Berlinben tevékenykedett, de műve mindig megtalálta a réseket a gyűlölet és a butaság vasfüggönyein.

NÉGY HÍVÁS NÉGYFELŐL

KÜLÖNBÖZŐ IDŐBEN

1.

Itt a lakásod
Van helye bőven a dolgaidnak.
A bútort rendezd el tetszésed szerint
Csak szólj, ha valami kell
Nesze a kulcs is
Maradj itt.

2.

Itt egy szoba mindannyiunknak
S neked külön, egyágyas.
A majorságban akad részedre is munka
Mégvan a saját pléhtányérod.
Maradj mindlunk.

3.

Itt a fekhelyed.
Az ágnemű még majdnem tiszta
Csak egy valaki feküdt benne.
Ha finnyás vagy
Öblítsd meg a dézsában kanalad
Olyan lesz mint az új.
Maradj csak nyugodtan.

4.

Itt ez az odú.
Csináld hamar, vagy itt is maradhatsz
Egész éjjelre, de külön fizeted.
Én nem zavarlak.
Beteg se vagyok, ha az fontos.
Éppoly biztos vagy itt, mint akárhol.
Itt maradhatsz.

BERTOLT BRECHT

ÉNEK BAAL-ISTENRŐL

1.

Mikor a fehér anyaölből kezdett kibújni Baal
Az ég már nagy volt és hamvas és néma, bár
Ifjú és póre és rémítőn remek
Ahogyan Baal szerette, amikor érkezett.

2.

És úgy maradt az ég öröm és bú közt égnek
Közben Baal aludt, élvezett, felé se nézett:
Éjjel violaszínű és kéjlila Baal
Reggel barackszín s Baal ajkán bamba nyál.

3.

Az ég alatt nyüzsgő szemérmes bűnösök közt
Lefeküdt Baal és vígan fészkelődött:
Csak az ég fedte, de mindig az ég
Pöreségére nem volt más elég.

4.

Minden bűnben akad valami jó
Mondja Baal, és valamire való.
A bűn az, ami, tudod már, mire értsd.
Kettő kell hozzá: egy sok vagy túl kevés!

5.

Csak ne légy oly lusta és puhány
Az élvezetért meg kell dolgozni ám!
Erős tag jól jön és biztos tapasztalat:
És lehetőleg behúzni a hasat.

6.

Felpislant Baal a kövér keselyűkre
A csillagok közt várják, mikor lesz hulla Baal.
Holtnak tetteteti Baal magát. Óvatlan repül le
Egy keselyű s Baal keselyűt vacsorál.

7.

Mély csillagok alatt siralomvölgyi táj.
 Baal messzi földeket majszol ujjait nyalva.
 Ha nincs több, cammog énekelve Baal
 Hazafelé, az örök hús alomra.

8.

És ha a sötét öl magábahúzza Baalt:
 Mi a világ öneki? Bezabált.
 Csu'kott pillája alatt annyi az ég
 Amennyi egy holtnak éppen elég.

9.

Mikor a föld ölében kezdett rohadni Baal
 Az ég nagy volt még és hamvas és néma, bár
 Ifjú és póre és rémítőn remek
 Ahogyan Baal szerette egykor az életet.

BERTOLT BRECHT

NÉMET DAL

Már megint nagy időket emlegetnek
 (Anna, ne sírj)
 A kalmár krétája megjelölt minket.

Már megint becsületről jár a szájuk
 (Anna, ne sírj)
 Ellopni való nincs semmi több minálunk.

Már megint a győzelmet idézik
 (Anna, ne sírj)
 Nem kapnak meg soha, a sírig.

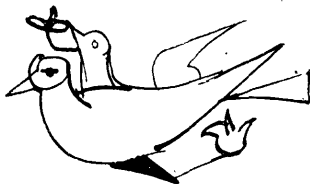
Döngnek a katonaléptek
 (Anna, ne sírj)
 Ha visszatérek
 Más zászló alatt térek vissza.

BERTOLT BRECHT

A FÜST

Tóparti kicsi ház lomb közt
A tető fölött füstcsík.
A füst nélkül
Oly szegény volna
A ház, a lomb, a tó.

BERTOLT BRECHT

1940

Kisfiam kérdi: Tanuljak-e számtant?
Minek, mondanám. Két karaj kenyér több mint egy
karaj

Ezt úgyis könnyen észbentartod.

Kisfiam kérdi: Tanuljak franciául?

Minek, mondanám. Az hanyatló ország. Meg aztán
Elég ha hasad dörzsölöd s szád felé mutogatsz
Mindenki megérti mi kell.

Kisfiam kérdi: Tanuljak történelmet?

Minek, mondanám. Tanuld meg fejed a földbe fúrni
Akkor tán megmaradsz.

Igen, tanulj csak számtant, mondom
Tanulj franciául, tanulj csak történelmet!

BERTOLT BRECHT

AZOKNAK, AKIK MÉG NEM JÖTTEK A VILÁGRA

1.

Csakugyan, sötét egy korban élek!
Bután hangzik a jó szó. Redőtlen homlok
Ha van, a közönyé csak. S a mosolygónak
Az iszonyú hír
Még nem jutott a füléhez.

Micsoda kor hát ez, ahol
Büntelenül a fákról sem beszélhetsz.
Mert gazságokról kell hallgatnod miatta!
Az ott, ki békén sétál át az utcán
Bajbajutott barátai számára
Talán már el sem érhető?

Igaz: a mindennapit akárhogy is előteremtem.
De higgyétek el: véletlen az egész. Bármit teszek
Nem jogosít fel az evés örömére.
Véletlen a kimélet. (Ejtsen csak el szerencsém
Már nem is vagyok.)
Azt mondják: Egyél-igyál! Örülj, hogy van mit!

De hát hogyan ehetném és ihatnám, hisz
Éhezőtől vonom meg azt, amit eszem, s
Szomjanvesző nyúl a pohár vizem után?
És mégis eszem és iszom.

Bölcs volnék örömet.
Vén könyvek tudják, mi a bölcsesség:
Földi zűröket kerülni s a kurta életet
Félelem nélkül lemorzsolni.

Ámde vád nélkül
Gonoszt jóval fizetni
A vágyakat vágytalan eltemetni
Ha bölcsesség is
Én nem bírom:
Csakugyan, sötét egy korban élek!

2.

Zúrzavar korában jöttem a földre
 Mikor az éhség volt az úr.
 Lázongás korában álltam emberlábra
 És fölláztam én is.
 Így telt el az idő
 Amit a földön élni kaptam.

Két ütközet közt ettem az ételém.
 Gyilkosok közé hevertem le pihenni.
 Hanyag voltam a szerelemben
 S türelmetlen a természet előtt.
 Így telt el az idő
 Amit a földön élni kaptam.

Az útjaim mocsárba vesztek.
 Himpellérnek elárult a beszédem.
 Keveset bírtam. De a zsarnok
 Nyugodtabb lett volna nélkülem.
 Így telt el az idő
 Amit a földön élni kaptam.

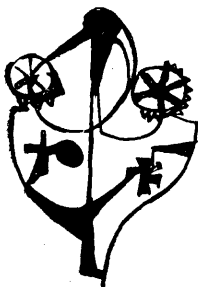
Csekély volt az erő. És a cél
 Nagyon de nagyon messze.
 Jól látható, de mégis
 Szinte elérhetetlen.
 Így telt el az idő
 Amit a földön élni kaptam.

3.

Ti, akiket majd felvet az ár
 Ami bennünket elmerített
 Gondoljatok
 Gyöngeségünkön hüldezvén
 A sötét korra
 Melytől megmenekültetek.

Mi csak mentünk, gyakrabban váltva hazát mint cipőt
 Osztályharcokon át, el-elcsüggedőn
 Mikor a kények győztek a dacon.

És tudjuk jól:
 A gyűlölet, ha pokol is a tárgya
 Arcvonalát torzít.
 Dűhtől, ha bünt is ostoroz
 Ráspolyos lesz a hang. Ó jaj, mi akik
 Barátság talaját akartuk egyengetni
 Magunk között nem lehettünk barátok.
 De ti, ha addigra eljön
 Az egymást gyámolító emberek kora
 Gondoljatok ránk
 Elnézéssel.

ELSŐ SZERELEM

Tizennégyéves volt, de ezt csak olyanformán tartották számon, hogy téli estéken tűzvészről, szárazságról, jégverésről és más emlékezetes istencsapásáról beszélgetvén a főttkukoricaszagú szobában, az apja a sokat átélt ember mérsékelt hanghordozásával megjegyezte: „Emlékszel, asszony? Huszonnyolcban, amikor az a nagy vihar levitte a templomtornyot... Dehogyan nem emlékszel, hisz akkor született ez a gyerek!” Az apját mindig ingerelte, hogy élettársa egyre jobban felejt, s volt idő, amikor úgy érezte, hogy apja kést tudna döfni anyjába ingerültségében. Kést, amit csak apja vehet a kezébe a háznál, megszegni a kenyeret...

Most nyár volt, a szalmakazlak aranyló vízben úsztak, de neki nem volt szabad fürödni, mert két éve tüdőgyulladás volt, az orvos maga járt ki hozzá, az apjáiék arattak. Az orvos levette a nagykapura akasztott kulcsot, kizárta a kaput, aztán megvizsgálta, hidegvizes lepedőbe csavarta, aztán távozott. Azóta nem szabad fürödni. A többi gyerek a réteket járja ilyenkor, pákát, pelyhes, ezüstös pákát szórnak a napba, ő meg itt ügyele a cséplőgépek körül. A pelyvahordó lányokat már reggel óta figyelte. Senki sem vette észre, hogy izzó szemekkel nézi, kivillanó fehér lábukszárát, amint mennek ide-oda. Volt egy kévevágó lány, s amikor az lépdelt fel a napba azon a magas létrán, ringón, eszbontóan, őt az a régi láz verte ki, amikor egyedül feküdt a besötétített, földpadlós szobában... Egy gatyás, félmeztelen legény ebéd előtt agyagkorsóból vizet öntött ennek a piroskendős lánynak a markába (egy vasdézsa tövében kutyorogva leste őket), s a friss vízből belötyentett a lehajló lány keblébe. Azt a visító, bugyborékoló kacagás majd megfojtotta, szinte odaszögezte ültében a tarlóhoz, de a vörösarcú gépész épp akkor botlott bele s megugrasztotta, hogy „nem takarodsz mindjárt haza, már rég elhúzták a levesmarsot”.

A temetőből ecetfa fanyar ízét hozta a fuvallat (egyszer apja haragjától rettegve egy egész éjjelt töltött ecetfagallyból tákolt kunyhóban, a temetőárokban, s azóta mindig a halottak meg a kiásott sírok jutnak eszébe, ha ezt a szagot érzi), a kövesúton piacról tanyára tartó parasztszekerrek zötyögtek és a kövér asszonyok az ülésen fekete esernyő alatt piheg-

tek. Egy eperfára mászott fel és figyelmesen célozva leköpött, ha kerékpáros ember szaladt el alatta a keményhátú gyalogúton. Az aranykazlak tündököltek a távol vízében. Amott kislány tipegett a porban, amit a szekerek csaptak, égett az út, füstölgött, s a kislány szőke haja lángra lobbant, már csak a kék tejeskanna villant meg olykor és két kis talpa. Madár rebtentette meg az egyik eperfagallyat, borsószeme felkandikált a napba és a gyerekek füléig hatolt gyors lihegése, látta csöpp bögyének heves hullámlását.

Iecsúszott a város törzsön és felhorzsolta soványka combját, de nem érezte. Átrappolt egy krumplicsüvön, kókadt tányérrózsza kólintotta föbe, egér surrant előle a lyukba, de most csak futott, futott, nyomában a déli harangszó bús kongása.

Az első házaknál egy kiáltás torpantotta meg. A kisbíró volt. A dob most nem volt nála, alig ismerte fel. „Gyerek, elmennél-e kirándulásra?” „Ühüm.” Halántékának ugrálását hallgatta. (Hogy nincs melege a dobosnak abban a posztó ruhában?) Valahol vertek egy gyereket és az úgy vonított éppen, mint a Bobi, amikor apja egyszer (épp akkor verte el a jég a termést) beszorította a gang sarkába és addig verte a vaslapáttal, míg ők négyen, gyerekek, szűkölni nem kezdtek, emlékszik még, Bobi egyé vált az ő szűkölésükkel és tört lábakkal hasoncsúszott apja lábához s aztán nem látták többé. A téglajárdára hangya tévedt s megpörkölődve összepöndörödött. Mit is mondott a dobos? Az akárok kézzel adták, megsergették és vele együtt forogtak a piroscserepes háztetők. Aztán átvette a nagykapu és a cséplőgépek hirtelen elhallgattak, csak a fülében hallatszott egynek a meg-megcsukló, fuldokló zümmögése.

Az anyja pogácsát sütött, szalmával fűtött be a kemencébe, ő meg a malacok dézsájánál, a barackfa alatt megsíkálta a lábát. Mikor éjszaka lett, a falióra ketyegett csak és a székeken hallgattak a megbénult gúnyák. Anyja ásitását hallotta a szomszédos ágyról: „és ne vígy minket a kísértésbe...” (Ezt ásitás közben, hangosabban mondta, s ő folytatni akarta, de a dobos szavain járt az esze, meg azon, hogy mért nem dob szóval mondta neki azt: „Közhírré tétetik...” Ez nagyon bántotta s ő maga próbálta végigmondani, de tovább nem jutott, csak addig, hogy „közhírré tétetik...”, s ezt minduntalan az követte, hogy „ne vígy minket a kísértésbe...”). Az ablak alatt szuszogott a disznóól, a hold tányérja belebbent a deszkaasztalra, kanál csörrent, macska toppant a földön és keserves nyarvikelással nekiugrott az ajtóüvegnek, aztán csak az aranykazal zizegett és a piroskendős lány melegítette, mert testét hideg rázta. A sötétség vízében aranyhalak úszkáltak és egy kabinból (amely mintha a Haraszi-fürdő deszkakabinja lett volna, ahonnan utóljára fejest ugrott a vízbe egy vasárnap délután) aranyhajú lány lépett ki, majdnem mezítelenül és feléje lebegett, hajában hancúroztak és hóna alatt siklottak a halak. A piroskendős lány ásitott és egy agyagkorsó előtt térdepelve sepegte: „és ne vígy minket a kísértésbe...”

A nap bemosolygott a kertek mögül és arcán ezüstfelhők úszkáltak. Kútcsiga pergett, utána akart kapni, de már csak a kattogást hallotta és az anyja integetett utána, egyre kisebbedve, míg végül eggyé vált a földdel, az állomás perronjával és a tarlókkal. Csak a piroskockás szalvétába csomagolt pogácsa maradt az ölében. Hirtelen mozdulattal megkínálta vele az elfutó kévevágó lányt, de az is csak integetett utána, a másik kezét lehúzta az agyagkorsó, ahogy szaladt visszafelé a tarlókon. Az aranyhajú napot akkor pillantotta meg, amikor egy kanyarban bekönyökölt hozzá az ablakor és dévajul, hosszan a szemébe mosolygott. Haja sugarasan kibomlott és elfedte a látást a tarlókra. Nézték egymást és ő elfeledte a tarlókat, mert abban az aranyhajban már csillagok remégték, egy meseváros fényei. Mikor éjszaka lett, a mosdó rézcsapja seppegett csak, és százhuszonkét fehér kis fogkefe énekelt fogának fehérségéről. Az ablak alatt, két akácfényi mélységben, kis villamossínek vezették egymást kézenfogva és egy apróka csillag leereszkedett hozzájuk a holdsugáron, játszadozni. A kisbíró fehér vászonruhában ott állt egy lámpa alatt és kinyúlt mindenki után, mintha elvesztett dobját keresné. Látta az ablakpárkányról tanácstalan mozdulatait, s azt is, hogy senki nem áll meg, csak elsiet mellette s le akart kiáltani hozzá, de valaki hátulról arculütötte, hogy mért nem fekszik már le.. A kispap volt, aki egész úton együtt kacagott a tanítónőkkel és valami gurgulázó hangon ismételten dalokat énekelt, a tanítónők pedig az arcába bújtak és úgy kérlelték: „jódlizzon még (igen, így valahogy mondták) ugyan, jódlizzon még egy kicsit..” Lám, ő sem tud elaludni, gondolta elégtétellel, aztán a piroskockás szalvétába törölte könnyeit és a takarót a fejére húzta, de a vörös vízben az aranyhalacskkák kisiklottak a markából, egyet sem tudott megfogni.

A folyosó gránitkockáin eléje perdült az aranyhajú napsugár (kávészag úszott a szoknyájából és szagosszappan illata) és négy szem acélkék szilvát nyomott a markába: „Ez a tied.” Látása elbűvölte s utána nyúlt félenken, de aranyhaja már az erdő fái közt úszott és ezüstmadarak csiripeltek benne. Szoknyáját szépen elrendezte és maga mellé ültette. „Van-e késed?” „Nincs. Nálunk csak az embereknek van késük.” Felkacagott és hátradőlt, a tölgyfa törzséhez: „Hát te nem vagy ember?” A völgy visszaverde kacagását: „Hát te nem vagy ember, .. Hát te nem vagy ember?” Aztán újra: „Hozzál egy kést!” (Szél zúgott át az erdőn.) „Akarom!” Most már toporzékol, ahogy felugrott. (A szél a fiú arcába csapta a haját és már csak a szagosszappan szagát érezte.) „Kérjél attól, akinek van...” A kispap árnya suhant el a fák között. (Annak nincs ügysem...) „Misi, van késed?” Misi föléje tornyosult és nyakára tette egyik lábát: „Majd én magam adom oda, te bikfci!” És röhögött, ahogy az aranyhajú lány fölé hajolt. „Tőled nem kell! Add oda neki!...” (A szemében haragos, piros virágok hajladoztak.) Misi letérdelt, önnön mellébe dőfte a pengét, aztán kirántotta és alázattal helyezte oda a lábai elé. „Vedd fel, mire vársz?”, parancsolta neki. (Markába szorította a kést és erősnek érezte magát.) Az

aranyhajú ismét hátradőlt. „Véd a nevem a fába. Itt, ebbe a fába...” Feküdt és várta a fiút. „En... én nem tudom, mi a neved.” (A keze megremegett és a lány nyakát nézte, mert egy anyajegy volt rajta.) „Ha belevésted, megmondom!” (A szél suttogott valamit, talán a nevét, de a fiú nem értette.) Keserőség marcangolta a torkát, homloka verejtékezett és lihegését tisztán hallotta, mert egy pillanatra elállt a szél. „Segíts, én nem tudom... a neved...”, nyöszörögte. „En sem”, suttogta az erdő füve ott előtte. A fiú nyíkkant, a kés kihullott kezéből és zokogva elfutott, amerre a kispap árnyékát látta. A kispap imára kulcsolta két fehér kezét a kápolnában és a tanítónők felé fordult: „Imádkozzunk!” A színes ablaküvegen az erdő fáinak rajza lengett és Misi az aranyhajú lány mellett mormolta: „és ne vigy minket a kísértésbe...” Az aranyhajú lány sápadt volt és szemével őt kereste...

A tarlok úgy jöttek vissza szemébe, mint a bánat. Az agyagkorsó szét-tört és vize sáros tócsákban nézett szembe az ölmos augusztusi éggel. Nőtt, növekedett a kis állomás a messzeségben, de nem várta senki. Az akácfák kézről-kézre adták, de nem sergették meg. „Add a szalvétát, fiam, ebédet viszünk apádnak...” A határban sárbasüppedtek a szalmakazlak és a Kővesúton parasztszekerek zötyögtek, az ülésen kövér gazdasszonyok fckete esernyő alatt a piaci pénzüket számolták és egy-egy felcikázó vil-lámra összerettenve mormolták „és ne vigy minket a kísértésbe...” A fiú csapta mezítlen lábaival a sarat és mereven nézett szembe a fakó tájjal, mint az erős lovak és a kemény férfiemberék.

BÉLA

Mért hínak Bélának
téged?
Mi rejlik
a te neved mögött? ...
Egyszerű ember vagy,
egy élet;
fa vagy: van árnyad,
s arcod szántóján
esett,
de két szép szemed:
mint ekefényezte-rögök...

Mért hívnak Bélának
téged? ...
Egyszerű ember vagy:
egy élet —
télitáj-festmény —
pusztán, fehéren és
baj nélkül lettél,
de megtöltött az Idő,
ahogyan a tégelyt
töltik meg méreggel,
orvossággal —
egyszerű ember vagy,
titok nélkül,
fejeden egyszerű kalap,
billenésében öröm és harag
játszik —
félő, hogy lényedben
valaki más van,
egy félelmes ember;
hisz egyszerű
neveddel: rejtélyeddel,
oly titkosan állsz itt...

Mért hívnak Bélának
téged?
Hiába kérdezem...
Olyan vagy,
mint korom-éjjelen
a táj rengeteg bozóttal,
mikor a menny dörög,
s nem bocsát fényjelet
sem, mert őrzítő-lényeged
s neved négy
betűi között
megfoghatatlan ok van...
Mért hívnak Bélának
téged? ...

KÉSZÜLTEM HOZZÁD

Nagy-nagy idegenség
van tebenned:
zordon, ismeretlen,
puszta —
olyan sokszor vénné —
ifjulsz te,
s lelked olyan sokszor
öreg, mint a gyerek lelke —
árva tenger a kebled,
mely hullámaival
senkit sem vert meg —
senki még át nem úszta...

Titok vagy te?
vagy csak egy
rejtett tájnak
benőtt, nagy-nagy kerülője? ..
Ha szemedbe nézek:
homályos, mély kútba nézek,
mely üres, de melyet
ezeréves nyirok áztat...

Nem. Egyik sem vagy te...
Nem vagy egyéb egy régi,
tört-elindulásnál,
egy kiáltó,
visszarendelő-célnál —
szándék vagy,
mely tétlenül, bénán
töpreng —
hajlék vagy, amelyet
soha se láttam égni...

Készültem hozzád,
űzve örömtől,
biztatva társtalán bútól,
mely ma is még
itt benn harsog,
mint a rohanó láva —
(hallgasd a neszt) —
készültem hozzád,
de megtorpantam a feleúton:
fogvatart egy virág,
egy dal, egy cserép-darab,
egy bogár kitépott lába...
Nagy-nagy idegenség
van te benned...

VASTAG,
SÁRGA KÖNYV MÖGÜL

Minha messzi, nagy tengeren úszna. Egészen a vonatfülke sarkába húzódott és lassan peregetek kezében a sárgafedélű könyv lapjai. Cirádás táncoló gótbetűk. Olyan nehéz a szöveget követni, de éppen mert nehéz — éppen mert bányászként kell a szavakat a betűk és a nyelv érce mögül kivájni — mélyebb nyomokat is hagy.

Az utas egyedül volt bezálláskor, sokáig egyedül volt és akkor bejöttek ketten. (Nesztroyról, az öreg komikusról, az öreg színésről és drámaíróról olvasott, erről a bécsi levegőbe furcsa lélekvándorlással átszármasztott Shakespeare-ről, korának erről a darabgyárosáról, aki mellett elment a negyvennyolc forradalma — nyomtalanul — de nem ment el az emberi lélek örök háborgása, nyugtalansága, grimasza, az emberi lélek alpárisága és fenköltése...) Erről a kulisszafilozófusról nyelte a sorokat szomjasan, mikor azok bejöttek ketten, egy öreg házaspár. Mereven jöttek, szabályos kofferekkel és az idősáknak, időjárásnak pontosan megfelelő öltözetben. S ez nem volt álöltözet, nem, ezek ők voltak. (Az ember a teremtés koronája — olvasta előbb a sárga, vastag könyvben — de vagonokat fizet szabószámlára, hogy a teremtés koronáját minél jobban eirejtse.) Ezek azonban azért fizettek szabószámlát, ketten, akik most bejöttek, hogy énjük a messzemenő valóságot hirdesse maga körül. Ele-tük rideg pedantériáját, amikor a pedantéria már céljá válik. Vannak emberek, akik, útrakelve, igyekeznek többet mutatni, mint amennyi megilleti őket, mások viszont útiálcukkal el akarnak venni a valóságukból; az utóbbiak régi, kopott ruhájukban utaznak, nehogy a zsebmetszők pénzt sejtсенek náluk. Házaspárunknál azonban szó sem volt semmiféle álcázásról.

Félszeggel figyelte csak az érkeztetteket az utas, ahogy elhelyezkednek. A férfi szemben ült a menetiránnyal a füлке sarkában, az asszony vele átellenben. Beszéltek is valamit, de nem értette miről — csak morgást hallott, de nem szavakat — s utasunk belemerült újból a könyvébe. Összesen hat hely volt a fülkében, s amikor ismét felemelte fejét a sárga

könyvről, az volt az érzése, hogy a fülke egészen megtelt. Hogyan?... kapott homlokához, hiszen az előbb csak ketten jöttek be!

Ketten jöttek be, a pedáns házaspár, de önző művészettel sikerült nekik az egész fülkét úgy átvarázsolni, hogy abban nem maradt egy talp-alatnyi hely szabadon. Az egyik ülésen egy női sál feküdt, fölötte kabát, a csomagtartóban kiskoffer... a sál mellett cukorka egy kis stanicliban. Az egész úgy festett, hogy ott ül valaki; csak éppen kiment egy pillanatra, de testének melege még ott érzik, fenntartott joga van arra az ülésre mindenestre. Ez volt a negyedik ülés. Az ötödik fölött egy férfikabát lógott, a hatodikon pedig egy ujság volt meg egy férfisparka. A fülkéről — mondom — ordított, hogy itt minden hely foglalt.

Ketten jöttek csak be — dörzsölte homlokát az utas, erre megeskü-dött volna — de megállapításával élénk ellentétben állt a fülkében lefoglalt másik három hely. Utasunk végül is legyintett: mi közöm hozzá? (Nestroyt a szatirikust boncolgatta a könyve „Egyszer szeretnék önma-gammal összeülni, hogy ki az erősebb: én vagy én?”) Az élet tele van praktikákkal és mesterkedésekkel — gondolta — az ember üljön a sarokban és olvassa a könyvét, ha semleges akar maradni.

Erre a semlegességre hamar szükség volt. Valaki bedugta fejét a fülkébe s látva a szerteszét heverő sok holmit, bátortalanul megkérdezte:

— Minden hely foglalt?

A bátortalanság maga, ahogy a kérdést feltette, elárulta, hogy a kérdés úgyszemint reménytelen. Persze hogy foglalt.

— Igen, foglalt — mondta az öregember. Az asszony pedig bámult az ablakon át, kifelé nézett, mintha úgysem érdekelné a dolog. Sárga könyvvel a kezében az olvasó ember személytelenül és semlegesen mérte végig a betolakodót. Nem foglalt állást, csak csodálkozott. Csodálkozott a hazugságon, amely hangos volt, mint egy gyilkosság. S ő, aki ebben szemtanú, miért nem ugrik fel és mért nem kiabál: kérem ez disznóság, itt nem ül senki... Nem ugrott fel és hallgatott.

Miért hallgatok? — csodálkozott némán a könyv fölött. Mert jobb két emberrel ülni egy fülkében, mint négyel együtt szorongani... inkább vagyok hallgatag cinkos, elvégre én nem szoltam egy szót sem. Élvezem azt, amit más elrendezett a fejem fölött. Be is hunyhatom a szemem az egészhez, nem igaz?

A helyzet azonban nem maradhatott sokáig így. S lelkében a jóember igazságszeretete helyeselt annak a nyelves asszonynak, aki kislányával benyomult és kétségbevonta az egész szituációt; félretolta az ülésre dobott tárgyakat és helyet foglalt.

— Ideülj szépen kislányom — mondta harciasan és lekényszerítette maga mellé a lánykát arra az ülésre, ahol a cukorka volt meg a női sál. A sarokban olvasó ember bátorító pillantást küldött feléje, de aztán megint belemerült Nestroyba. („Ne higye kérem, hogy a cukrosládára

rákönyöklő fűszeresnek nincsenek édes álmai! Dehát ha az ember csak sajtupapírnak feldarabolt művekből olvas verseket és hiányos makulatúrából böngészi a tudást... mindig támad valami áthidalhatatlan ür benne..." Betűzte nehezen. Mintha könnyeken keresztül mosolyogna ez a vén komédiás!) Néha felpillantott a szemüvege mögül és konstataálta a színváltozásokat. Mert hogy itt sűrűn lesz változás, azt érezte.

Igen, sűrűn volt aztán a fülkében színváltozás. Az elsőről, a sarokban olvasó emberről nem beszélhet ugye, mert az maga a scenáriumíró. A másik négy mereven ül: a pedáns férfi és a felesége megmerevedve és büntudatosan, mint akiket lepleztek. Rá sem néznek a betolakodott asszonyra. Érzésviláguk: a fene egyen meg, te nagyszájú, azzal a kölyökkel együtt, most nem lesz békénk tőletek. Az a pasas ott a sarokban még tűrhető: olvas, folyton olvas. Mit olvas ugyan, ebben a korban ez már egészen felesleges, csak nem akarja elhitetni velünk, hogy vizsgára készül? A betolakodó nő lángoló szemekkel még mindig harciasan biztatja kislányát: csak nyújtsd ki a lábadat bátran, csak dőlj hátra! Jelezve, hogy ez a hely az övék, hiába van ott a sál meg a cukorka.

Tájak suhannak el odakint, a kép elhomályosul. Amikor negyedórára az olvasó ember a sarokban ismét felveti fejét, a kép már egészen más. A házaspár bizalmasan beszélget egymással, közben át-átpislognak a betolakodott asszonyra. Az meg a lányával, a kislányával suttog „Nem, nem szabad!” Világos, hogy a kislány oda akar menni az ablakhoz, az anyja azonban lebeszéli, mert fél a pedáns házaspártól. A sarokban ülő mosolyog és lapoz egyet: oda kell figyelnie a szövegre, mert nehéz a gót-betű, nehéz az olvasmány neki. (Ez itt, ez a kiragadott gondolat „Ha két farkas találkozik, nincs kétségük arról — ha egymásra bámulnak — hogy mind a ketten farkasok. De ha két ember találkozik az erdő sűrűjében, mindakettő összerenzen. Miért gondolnak felijedve arra: jaj istenem, az a másik aki ott jön... haramia és gyilkos is lehet!”)

Folyók, hegyek, hidak. A vonat kattog és a sarokban egy ember olvas. Néha felpillant és csodálkozik. Elámul. A harmadik, negyedik, ötödik színváltozáson, amely eléje mered. Most már ott áll a kislány az ablaknál — mégis kiharcolta, hogy anyja odaengedje — áll és bámul, néha hátrafelé beszél. A pedáns öregasszony szája elhúzódik... nem, ez nem olyan kényeskedő, lebecsülő nevetés. Azon az apró naivságon mosolyog, amelyet a gyerek az ablakból hátratelegrafál. Szinte érezni, hogy a következő pillanatban megmozdul a néni keze, és rátéved az apróság fejére: meg fogja simogatni.

Megtörtént, igen, megtörtént! A levegő megtelik a kibékülés fluidumával; most már semmin sem kell csodálkozni. Semmin. Azon sem, hogy a kicsike félóra múlva a bácsi térdén lovagol és bajusza után kapkod. Miközben a két nő — meleg és forró intimitással — tortarecepteket és ételtitkokat cserél. És ebben a szirupos összhangban együtt tagadják le a még meglevő szabad helyet egy betolakodó elől. És hangosan felnevetnek, amikor az csalódottan távozik. Hangosan és felszabadultan nevetnek.

(Az ember ott a sarokban Nestroyt olvassa. Nestroyt az örök komédiást, a darabgyárost, korának elsikerült Shakespeare-jét. " ... Kevés rossz ember van a világon, mégis annyi igazságtalanság történik benne!")

BURÁNY NÁNDOR

KÉT OTTHONOM VAN

Az egyik bizalmasan meleg,
kényelmesen megszokott zárt odú,
a másik idegen, hideg,
a másik szokatlan szemekkel
ijesztő ismeretlenül figyel.
Két otthonom van.

Néha nem tudom, melyik az enyém.

Két otthonom van:

az egyik az álom, a másik a kenyér.

Az egyik nem bánt, s nem ígér,

a másik néha belémharap,

hogyan lássam, milyen messze a cél.

Két otthonom van:

az egyik lusta bőröm, én vagyok,

a másik dobna már magáról,

hogyan csontjára izmosítsa a holnapot.

Két otthonom van,

s nem tudom, melyik az enyém.

Az egyik bánt, a másik védve véd.

az egyik, érzem, szeret,

de a másikért adnék egy életet...

BURÁNY NÁNDOR

BETÖRT ABLAKOK

Egy nyáron összeütköztek bennem a búzaföldek,
és az asztagok helyén
lelőkték egymást a vágányról
a ruhájukat kinőtt bérpaloták,
s ahogy a veszély kezdődő viharában fázni kezdtem,
észrevettem, hogy
gondolataim sok ablaka betört,
mikor összeütköztek bennem a búzaföldek,

s az akaratok mozdonyait roncsokra törve,
az összeütközés füstjénél
melegedtek
a fényes rakétagépek
szememben hagyott hangulatai.
Egy nyáron, mikor
összeütköztek bennem a búzaföldek,
amint mozdulni akartam,
éreztem a nagy légüres hiányt,
de a történetek hevében még nem tudtam,
én mentem,
vagy engem hagyott itt tegnapi magam...

V alahányszor a délbánáti utakat járom, mindig úgy érzem, hogy valami súlyos teher nehezedik rám, mintha őszben járnék. Minél messzebb kerülök a nagy elhatároló folyóktól, annál borongósabb bennem az ősz, mintha a közelgő Kárpátok küldenének sötét, fagyos lehetetet felém.

Versecről a következő nagyközségbe indulóba, ahol a magyar kulturegyesületet akartam meglátogatni, egy címet adtak, amúgy, sógor-koma vonalon, mert a rokon oszlopos tagja az ottani kulturegyesületnek és amíg a kis terepjáró autó rugói csikorogva, sirva jelezték az egymást követő gödröket és csigalassúsággal fogyó kilométereket, ismételtettem magamban a kapott utasítást: a főtéren, első fodrászüzlet balra...

A hajbodorító iparnak mint minden más tisztességes mesterségnek megszabott munkaideje van, és nem köteles kódorgó újságírók érkezését lesni.

Hiába vártuk meg azonban a nyitást, az őszes mester olyan félreérthetetlen nyíltsággal akart velünk a bolti kellős közepén tárgyalni, gondosan védve a fizető vendég egyenjogúságát, hogy pillanatok alatt megértettük: Biz ennek az ipartestületen kívül egyéb testülethez aligha van köze.

Amikor aztán, unszolásunkra, mégis kijött velünk az udvarra, az

egyetlen helyre, ahol nyugodtabban lehetett beszélgetni, szomorkásan intett:

— Sajnálom kérem. Nem foglalkozom semmivel, amióta a fiamat bezárták. Menjenek talán a cipészszövetkezetbe. Ott vannak még vezetőségi tagok.

Elmentünk. A fiú büntetésének okát hamar megtudtuk: Az, amit nálunk rengeteg tapintattal úgy hívnak, hogy hiány.

Fejtörőnek csak az a kérdés maradt, hogy az ősz mester miért vount vissza a kulturmunkától? Egyszerűen a szégyen miatt, vagy talán azért, hogy így álljon bosszút az érzéketlen társadalmon, amely fia esetében nem volt tekintettel az ő bizonyára tisztességben leélt hosszú életére és kultúr érdemeire.

A közben összeverődött vezetőségi tagokat nem is nyaggattuk ezzel. Ugyan, ki tudna ilyen fogás kérdésre válaszolni egy messzi kis délbánáti községben, ahol az öreg emberek cselekedeteit néha régi szá munkra már érthetetlen, vagy sárvonalóan kómikus kis rügök és megfontolások igazgatják.

A székház udvarán hátul kis előadóterem, színpaddal és a falakon régi olajnyomatokkal, jelenetekkel a magyar történelemből: „Honfoglalás”, „Petőfi és a márciusi ifjak”, „Az aradi vértanúk kivégzése”...

Ami azóta történt, annak nincs nyoma. Vagy ha van is az emberek tudatában, a robogó események sokszor vérgőzös kavarodása nem adott neki időt, hogy a vidéki kulturház falán patétikus olajnyomattá meredjen.

Mi lesz — hökkenek meg — ha egykor a mi nagy napjaink is így tekintenek majd le a falakról, embertelenné és émelygőssé magasztosulva az idők és szükségletek szűrőjén át, mérsékelt tanulságul jövődö bámész nemzedékeknek?

Mert látom is a „Szutjeszkaj át-törést”, „A köztársaság kikiáltását”, „Az ifjúsági vasútvonal építését” és a „Petőfi brigád kivonulását Topolyáról” légykőpéses olajnyomaton, fehérre meszelt falon és megborzongok:

Aki még nem látott képeket, amelyeket zúgfestők árulnak eldugott falvakban és messzi tanyákon, képeket amelyeken a sebesült partizán karját virágos erdőben lenhajú, filmszínészneképű partizántündérkötözi, csak az mondhatja, hogy nincs igazam.

Az embernek csak egy vágya támad: mozdulni, mozogni mindenáron...

A kövér könyvtáros élénken magyarázza, hogy csak nemrégén vette át a könyvtárt és most akarja rendbe szedni.

— Nem lehet kérem így, nincs itten még rendes könyvjegyzék sem.

Új könyvet már rég nem vettek. Messze van ide Noviszád, nagyon messze. Nézegetem a könyveket. Itt, ebben a poros udvari szobában, úgy tűnik, hogy minden messze van, nagyon messze. Ezerkilencszáztizes kiadású magyar olvasókönyv kerül a kezembe. Épületes olvasmányok a magyar ifjak számára. Az egyikbe belelapozok:

„...A kolozsvári egyetemi körben egy diák, Marosán Péter előadást tart. A tanárok is hivatalosak, közöttük Moldva Geró tanár úr vi-

lágyszép lányával. Az ifjú pedig, akinek nemzetiségéhez, neve után ítélve, aligha fér kétség, a világszép szemek biztatása mellett elkezdi előadását. Arról beszél, hogy a kegyetlen sors eredetileg nem magyarnak teremtette, de a magyar nagylelkűség lehetővé tette számára, hogy korrigálja ezt a szörnyű hibát. Hátlájához hozzájárul Moldva Geró tanár úr is, — akinek származása szintén nem kétséges, — és együtt kéri a jelenlevőket, tanítsák a szegény oláh népet, hogy magyar lehessen...

A kövér könyvtáros pofozgatja a poros könyvoszlopokat. Rendet csinál.

— Vannak új könyveink is, — mondja, — meg van például az Ararát. Csak nagyon rossz az, hogy a Noviszádon megjelenő könyvek nem egyformák. Az egyik kicsi, a másik nagy. Nagyon rossz az egy könyvtárnak kérem szépen. Nem lehet rendet csinálni...

Más úgylátszik nem zavarja.

Ülünk a legnagyobb szobában. Lassan benépesedik.

— Mit adott elő a műkedvelő csoportjuk? — kérdezzük.

— Tavaly öt bemutatónk volt: „Lacikonyha”, „Házasság”, „Hány óra Zsuzsi”, „Guruló dollár”, „Víg élet a házaselet”. Az idén Móríc Zsigmond „Gulyás”-át adtuk elő.

— Honnan szerzik a darabokat?

— Régi Színházi Életekből.

— Más honnan nem kapnak szövegeket?

— Csak nótaszövegeket: az „Új nótát” — mondja egy lelkesemmű fiatalember és már ugrik is a fiókhöz. Egy köteg nyomtatványt húz elő belőle, amelyen a noviszádi szerkesztőségek egykori poeta-rémének, a későbbi könyvelőnek és újabban kottakiadónak fényképe díszileg majdnem életnagyságban.

Alig valamivel drágább ez a kétlappos kiadvány a HID egy-egy számánál és a régi ismert nóták mel-

lett legnagyobb meglepetésünkre az élelmes poétának mindössze egy „dalszövegét” találtuk benne.

Szrbobránban van a szerkesztőség, Noviszádon nyomták. Hirdetés is van benne, mint minden komoly és anyagi gondokkal küzdő folyóiratban. Szocialista vállalat hirdetése.

Ránéztem a fiatalemberre, kezében a kottával. Zavartan mosolygott, és vállat von:

— Kaptuk — mondja.

És én még azt hittem, hogy nagyon messze van ide Noviszád. Most rájöttem: Kinek-hogy.

A szobafalán hatalmas kép. A „Honfoglalás” másolata.

— Az első világháború előtt egy ikonfestő művész másolta le nyolcszáz forintért. Később a tulajdonos nekünk ajándékozta.

— Miért nem adják a múzeumnak? — kockáztatom meg óvatosan, mert hallottam, hogy a kép körül veszekedés volt. — Nemzetieskednek. Ereklüként őrzik — mondtam nekem akkoriban az, aki mesélte.

Most az egyik idősebb ember törte meg a csendet.

— Odaadnánk mi kérem szívesen, akárkinek, csak...

— Csak?

— Adjanak érte cserébe egy zongorát.

Az embernek néha valóban szokatlan helyzetben támad nevetésénekje.

A lkonyodott már. Mennj készülünk. A fiatalember a csupasz szobában a kép alatt nagy tervekről mesélt.

Furcsa volt.

A községben megszűnt a magyar iskola, mert nem lehetett belé tanuló fogni. A százegynéhány községbeli kubikoscsalád semmi romantikus hajlamot sem mutat.

Naponta van itt mozielőadás és a hadsereg otthonában a Jugoszláv Filmtár híres filmeket mutat be.

Az amatőrszínház az idényben négy bemutatót tartott.

Négy kultúregyesület dolgozik a községben: szerb, román, cseh és magyar. Állítólag nem akartak egyesülni. A többiek. Ezt itt mondják. A népbizottság valamennyit segít pénzzel.

Furcsa volt.

A könyvtárban Moldva Gerő és Marosán Péter hazafias fohásza, a színházteremben a régi olajnyomatok,

az utcai szobában, négy-öt tanácstalan öreg ember, meg egy pelyhesállú fiatal gyerek.

LEVÉL

Levél. Majd
kiáradt a bennem áradó.
A komolyság meg gátul érkezett.
Most sírnom kéne: nem lehet:
csak aggok sírnak és rínak gyerekek;
szeretek mindenkit, téged és titeket,
s ha már írok, megírom neked,
hogy míg a hallgatag utcák és házak felett
sepert a hősipkás fergeteg,
min töprengtem, este, tőled elmenet.

— Hogy magamat hiába töröm,
sehol sincs tiszta öröm,
zavartalan:
hiába építetek csigaházat,
eljön értem a buta bánat,
mindúntalan.

Lám, most is.

Fogj tenyeredbe és simogass lágyan,
hűsíts, melegíts, vedd meg az ágyam,
szeress, hívj, bocsáss, ne hagyd el!
leborulok, hogy fölemelj:
már megért bennem a mérhetetlen alázat.

Kedves, lásd, ezen szomorkodom:
ha eltöröd játékbabánk és szekerünk,
vajon mi lesz, mi lesz velünk?

BORBÉLY JÁNOS

MÁR OMLÁSSÁ VÁLT

*Már omlássá vált, mi elhatárolt:
börtönöm négy fala rom.
Felhő vagyok a szemhatáron
a messzi kékség magára von.*

*Vihart ne szülj, fehér felleg!
Háborgó tenger elülj, elülj!
Poloska társad mássza melled,
marása éget kívül, belül.*

*Eh, sűrög a nyárs, térít a bendő.
Nem kemény szavak fagyos malasztja.
A bíró vétke büntetendő.
Munkám is más napra halasztja.*

1954

Az odesszai születésű ISZAK BÁBELY a forradalom emelte a kor szovjet íróinak első soraiba. Bábely az Októberi Forradalom (melynek éppen negyvenedik évfordulóját ünnepeljük az idén) katonája volt. Bátorhangú, tömör, nagyszerű megfigyelésű, egyszerű novelláit ott írta a fronton, a harcok szünetében s aztán Konarmija című kötetében közölte. Egyben a legismertebb műve is ez. Sokat támadták miatta. Bábely a harmincas évek végén lejátszódott nagy tisztogatásnak esett áldozatául. A múlt évben érkezett hozzánk a hír, hogy a Szovjetunióban ismét kiadják műveit.

só

Kedves szerkesztő elvtárs. A felvilágosulatlan asszonyokról akarok magának írni, akik bajt hoznak reánk. Remélem, hogy a polgárháború arcvonalait járva, amelyekről írt, Fásztov elhagyatott állomásait sem kerülte el, amely hegyen-völgyön túl, egy ismeretlen birodalomban van. Én természetesen ott voltam, számogonsórt ittam, a bajszomat belemártottam és a nyelvem még mindig attól nedves.

Erről a fentemlített állomásról sok mindent lehetne írni, de ahogyan az egyszerű nép mondja: a teremő útjai kifürkészhetetlenek. Ezért csak arról értesítem, amit két szememmel láttam.

Szép csendes éjszaka volt, amikor ma egy hete, katonákkal megrakottan megállt ott vörös lovasságunk tiszteletkeltő vonata. Valamennyien égtünk a vágtyól, hogy szolgálhassuk a közös ügyet, és Berdicsev ellen nyomultunk. Egyszer csak arra figyeltünk fel, hogy vonatunk sehogy sem akar elindulni. Gavrilkánk fűhöz-fához kapott, a harcosok meg gyanút fogtak, és kérdezősködni kezdtek, miért vesztegelünk itt? És valóban, a vesztegelés közös ügyünk rovására óriásira növekedett, mert a zsákos emberek, ezek a megátalkodott ellenségek, közöttük rengeteg asszony nép is, orcátlanul viselkedett a vasúti hatósággal szemben. Félelmet nem ismerve kapaszkodtak bele ezek az ellenséges alakok a korlátba, futva árasztották el a vagonok tetejét, lábatlankodtak, lármáztak és valamennyien az oly drága só cipelték, némelyik zsákban tán öt pudnyi is volt. De nem sokáig tartott a csempész-tőke vígasság. A vagonokból kiszálló harcosok kezdeményezése könnyített a megsértett vasúti hatóságok helyzetén. Csak az asszony nép maradt a helyszínen tarisznyáival. A harcosok megsajnálják őket, s egyes asszonyokat felvettek a tehervagonokba, másokat nem. A mi második szakaszunk vagonjába is került két lány, és amikor felhangzott az első csengetés, egy természetes asszony jött oda egy gyerekkel és azt mondja:

— Engedjete fel, kedves kozákocskák, amióta háború van, vasutállomásokon hányódom pólyással a karomon, most aztán össze akarok kerülni a férjemmel, de sehogyse engednek vonaton utazni. Hát nem érdelek meg ennyit kozákocskák?

— Nézze, jóasszony, — mondom neki —, ahogy a szakasz dönt, úgy

lesz — és a szakaszhoz fordulva magyarázom nekik, hogy a természetes asszony kéri, vigyük magunkkal, hogy itt meg itt találkozhasson a férjével, és hogy tényleg gyerek van vele, és kérдем őket, mit gondoltok, fölengedjük vagy nem?

— Eriszd, — kiáltják a legények —, miutánunk nyilván nem is kell majd neki a férje.

— Nem, — mondom tisztességtudón a legényeknek —, tisztelet, becsület nektek, katonák, de meglep, hogy ilyen badarságot hallok tőletek. Jusson eszetekbe, katonák, a magatok élete, hogy ti magatok is voltatok gyerekek anyátok mellett, s máris oda lyukadunk ki, hogy nem is kell róla még beszélni sem...

A kozákok pedig, miután megállapították maguk között, hogy a szószóló, már mint én, Balsamov, milyen meggyőző, beengedték az asszonyt a vagonba, és ő hálálkodva bejött. És igazamtól áthatva máris valamennyien kedveskedtek neki, és egymással versengve tartották szóval.

— Üljön ide, jóasszony, a sarokba, becézgesse a gyerekit, ahogy az anyák teszik, senki se nyúl itt magához, hiba nélkül jut el a férjéhez, amint szándékában áll, és bízunk a lelkiismeretében, hogy őrségváltást nevel nekünk, mert a régi öregszik, ifjúság pedig kevés van. Megkóstoltuk mi, jóasszony, ennek a világnak meg a túlvilágnak is a nyomorúságát, szorongatott bennünket az éhség és dermesztett a fagy. Maga csak üljön itt, jóasszony, és ne féljen semmit...

És harmadik csengetésre elindult a vonat. A gyönyörű éjszaka ráncborult, mint valami sátor. És ebben a sátorban a csillagok voltak a lámpások. A harcosoknak eszükbe jutottak a kubáni éjszakák és a zölden fénylő kubáni csillagok. A képzelet felröppent, mint a madár. A kerekek meg csak kattogtak, kattogtak...

Amikor pedig eljárt az idő, és az éjszaka elhagyta őrhelyét, s a vörös dobosok elpergették a hajnalt vörös dobjaikon, hozzáméptek a kozákok, mert látták, hogy csak ülök, nem bírok aludni és ménkűmód kínlódom.

— Balsamov — mondják a kozákok —, miért vagy oly szörnyen rosszkedvű, és mért nem alszol?

— A földig hajtom meg magam előttetek, katonák, és kérlek beneteket, bocsássatok meg egy kicsinykét, csak engedjétek meg, hogy néhány szót váltsak ezzel a polgártársnővel...

S egész testemben reszketve fölkelek fekhelyemről, ahonnan az álom megszökött, mint a farkas a gyilkos kutya-falka elől, hozzálépek, kiveszem kezéből a gyereket, letépem róla a pelenkákat meg a rongyokat és egy jó pudnyi sót látok a pelenkák alatt.

— Nézzétek, elvtársak, milyen érdekes gyerek ez; se nem szopik, se nem vizek maga alá, és nem zavarja álmukban az embereket...

— Bocsássatok meg, kozákokcskák, — avatkozott beszélgetésünkbe az asszony hidegvérrel — nem én csaltam, hanem a nyomorúságom...

— Balsamov megbocsát a te nyomorúságodnak — válaszolom az asszonynak. — Balsamovnak ez nem sokba kerül. Balsamov úgy adja, ahogy vette. De nézd meg, asszony, a kozákokat, akik felmagasztaltak, mint munkás-anyát a köztársaságban. Nézd meg ezt a két lányt, akik most sírnak, mert megbecstelenítjük az éjjel. Nézd asszonyainkat a búzatermő Kubánon, akiknek asszonyereje veszendőbe megy férjük nélkül, és őket is, a férjeket, akik ugyanolyan magánosok, s akik gonosz szükségből megbecstelenítik a lányt, ha az élet az útjukba veti... Hozzád egy újjal se nyúltak, pedig, te rondaság, te csak erre merttéél. Nézd a fájdalomfojtogatta Oroszországot...

Ő pedig így felel nekem:

— Elvetemültetek, nem félek én az igazságtól. Ti nem Oroszországgal törődtek, ti a zsidó Lenint és Trockit mentitek...

— Nem a zsidókról van most szó, kártékony polgártársnő. A zsidóknak ehhez semmi közük. Leninről ne szóljunk, de Trocki a tambovi gubernátor rettenthetetlen fia és bár nem közülünk származik, a munkásosztálynak fogja pártját. Ők, az elítélt rabok, Lenin és Trocki a szabad élet útjára vezetnek bennünket, maga pedig, alattomos polgártársnő, nagyobb ellenforradalmár a fehér generálisnál, aki sokezerszeres lova hátáról éles karddal fenyeget bennünket... Ez a generális látható útonútfélén és a munkás arról álmodik, hogy lenyakazza, de az ilyen polgártársnők, mint maguk, kik számtalanon vannak, különös pólyásaikkal, kik enni nem kérnek és az isten kék egét sosem látták, — maguk nem mutatkoznak, olyanok maguk mint a bolhák, de rombolnak, aláásnak, aláásnak...

És nem tagadom, hogy azt a polgártársnőt kidobtam a mozgó vonatból, le a töltés oldalába, de mivel igen szívós volt, üldögélt egy ideig, azután letisztogatta szoknyáját és elindult aljas útján. S amikor elnéztem magam előtt ezt az asszonyt, így sértetlenül, és körülötte a végtelen Oroszországot, a kalásztalan földeket, a megbecstelenített lányokat és az elvtársakat, akik csoportokban mennek a frontra, de kevesen térnek onnan vissza, — ki akartam ugrani a vagonból, hogy megöljem őt vagy magamat. De a kozákok megsajnálta és így szóltak:

— Lőjj rá!

És lekasztva a falról hűséges puskám, letöröltem azt a csúfságot a föld és a dolgozó nép köztársasága színéről.

És mi, a második szakasz harcosai, fogadjuk magának, kedves szerkesztő elvtárs, és maguknak is, szerkesztőségbeli elvtársak, hogy kíméletlenek leszünk az árulókhoz, akik a mélybe akarnak rántani bennünket, akik meg akarják fordítani a folyam folyását és Oroszországot hullákkal meg gazzal akarják bevetni.

A második szakasz valamennyi harcosa nevében — Nikita Balsamov, a forradalom katonája.

PRISCSEPA

Lesnyov felé törtetek, ahol a hadosztály vezérkara székel. Útitársam továbbra is Priscsepa, az ifjú kubáni, a fáradhatatlan kujón, viharedzett kommunista, leendő régiségtolvaj, nemtörődöm vérbajos és szende hazug. A fején cserkészsapka málnaszínű vékony posztóból, a hátára vetve csuklya. Útközben mesél magáról. Meséjét nem tudom elfelejteni.

Egy évvel ezelőtt Priscsepa megszökött a fehérektől. Megtorlásul tűsznak fogták szüleit, és megölték őket, azzal, hogy kémek. Ingóságukat széthordták a szomszédok. Amikor a fehéreket elkergették Kubánból, Priscsepa visszatért szülőföldjére.

Reggel volt, virradt, a paraszti álom még savanyú párában vergődött. Priscsepa befogott az állami kocsiba és elindult, hogy a faluban összegyűjtse gramofonlemezeit, kovászos köcsögeit és törülközőit, amelyeket az anyja hímzett. Fekete köpönyegben ment az utcán, övében görbe jatagánnal; nyomában döcögött a kocsí. Szomszédról-szomszédra járt Priscsepa, és útját csizmája talpának véres pecsétje jelezte. A kalyibákban, ahol anyja holmijaira vagy apja pipájára talált, elmetezett torkú öregasszonyokat, kútkáva fölé akasztott kutyákat és ürülékkel bemocskolt ikonokat hagyott a kozák. A falubeliek pipázgatva, komoran figyelték útját. A fiatal kozákok szétszaladtak a sztyeppén, hogy leszámoljanak egymással. Folyt a leszámolás, a falu pedig hallgatott. Amint végzett, Priscsepa visszatért a feldúlt szülői házba. Az összetört bútorokat a helyükre rakta, úgy ahogyan gyerekkorából emlékezett rájuk, azután votkát hozatott. Bezárkózott a konyhába, két nap két éjjel ivott, sirt, énekelt és szablyával vagdosta az asztalt. Harmadik nap éjjel a falu arra lett figyelmes, hogy Priscsepa háza fölött füst terjeng. Megpörkölödvé és rongyosan, rogyadozó térdekkel vezette ki az istállóból a tehenet, revolvert dugott az állat pofájába és elsütötte. Lába körül füstölgött a föld, a kéményből kéklő lángabroncs röpönt elő és eloszlott, az istállóban felsírt a magára maradt borjú. A tűz tündökölt, mint a vasárnap fénye. Priscsepa eloldotta a lovat, nyeregbe pattant, egy hajtincset a tűzbe vetette és nyoma veszett.

KONCZ ISTVÁN

JOBB, HOGY NINCS OTTHONOD

Vonat-otthonodat jól berendezted,
(vagy te nem azok közül való vagy,
akik nem forognak a Földdel együtt?)
s kényelmes útitárs-bútorok
segítenek kitaró könyöklésedben,
míg homlokod koccan az unalmas
vagy nem unalmas tájakat
mutogató ablak rájárához
és felkiáltasz:

„Lám, nagy a világ! Jól van,
hogy nincs otthonom, csak a szürke
vonatot nyelő végtelen és a rezgő
ablakráma bekerítette tarlódarabocska,
és mozdonyfütty,
és indulás,
és újból indulás,
búcsú és köszönés nélkül,
napidíj és útitiszámla nélkül, —
mogorva-szomorú kalauzok
beteljesülhetetlen fantáziáinak
váró karikáival szemem alatt.”

ÖRVÉNYEK

Megborzongok, ha nappal látom
Azokat a nyitott torkú mélységeket,
Amelyek mellett elvezettek
Az éj-ösvények.
De jön a másik éj
És akkor sem félek,
Csak nézem a hidegen szikrázó
Csillagos eget
És kérdem az éjt, a csendet:
Miért kell a huszadik században,
A vállamon géppisztollyal róni —
A fenyves erdők örök békéjű ünnepét
Kétezer hatszáz méter magasban...

RICHARD WRIGHT

RICHARD WRIGHT, a Párizsban élő hírneves amerikai néger író három évvel ezelőtt az akkor még Aranypart néven ismert angol gyarmatra látogatott az ottani kormány meghívására. Az itt közölt megkapó írásban számolt be útjáról. Aranypart azóta kivívta önállóságát: ez év márciusától eggyel több országot tartanak számon a földön. Az ébredő Afrika legifjabb országa ez: Gana.

MIT JELENT NÉKEM AFRIKA

Afrika, mi vagy énnekem:
Rézszín nap, vörhenyes tenger,
Csillagfény, csapás az őserdőn át,
Bronz erős férfiak
Vagy pompás fekete
Nők, kiknek ölében fogantam
Míg a madarak
Zengték édeni dalaik?
Háromszáz éve száműzötten
A honból, amit az ősök
Úgy szerettek, én tenger távol
Fűszeres völgytől,
Cimetfák gyönyörétől —
Afrika, mi vagy énnekem?

COUNTEE CUILLEN

Elrakták az edényeket és felszolgálták a kávé. Az ebéd vége felé járt; cukrot tettünk a csészébe és kavargattuk a kávé. Olyan csönd volt, hogy a békés párizsi mellékutcákról felhallatszottak a lépések, — olyan pillanat, amikor megmagyarázhatatlan varázslatos csend lebeg a levegőben. Kávémat szürcsölgetve a párizsi egyetem szürke homlokzatának az ablaküvegen kirajzolódó körvonalait nézem.

George Padmore nyugatindiai író és újságíró felesége, Dorothy járt látogatóban nálunk több más vendéggel együtt. Felémfordult és megkérdezett:

— Most, hogy készen vagy munkáddal, miért nem mégy Afrikába?

Indítványa olyan váratlanul ért, hogy egy pillanatig rámeredtem, mielőtt válaszoltam volna.

— Afrikába? — ismételtem.

— Igen. Az Aranypartra — mondta.

— De hiszen az négyezer mérföldnyire van innen — tiltakoztam.

— Végeredményben azért van hájő meg repülőgép — hangzott az ellenvetés.

Pillantásom körültevévázott a szobában. Kellemetlen, szorongó érzés kerített hatalmába. Feleségemre pillantottam.

— Miért ne? — mondta.

Egy szempillantással előbb még nyugodt és higgadt voltam, most úgy éreztem, hogy védekezésre kényszerülök, úgy érzem, hogy valami az Ismeretlen küszöbe felé taszít.

— Afrika. — Csendesen elisméltem ezt a szót, és lassan úgy éreztem, hogy különös és nyugtalanító érzés támad bennem. Hiszen afrikai vagyok, Afrikából származom... Ám Afrikát még sohasem láttam, afrikait tulajdonképpen még nem is ismertem igazán, és nem tudom, gondoltam-e valaha is Afrikára...

— Kvame Nkrumah miniszterelnök júliusban bejelenté, hogy ön-

kormányzatot követel az országnak — szólta Dorothy.

— Ez nagy élmény lenne számodra — fűzte hozzá a feleségem.

Hallottam, hogy hozzám szólnak, de gondolataim és érzéseim más, titkos ösvényen száguldottak. Afrika! Afrikából származom, ám képes leszek-e arra, hogy pusztán valami közös „faji” örökség alapján bármit is megértek és megérezsek Afrikából? Afrika óriási világrész, „az én népem” népesíti be...

Vagy talán az elmúlt hárcmszáz év lelki szakadékat támasztott köztem és a nép között, amelyből származom? Valamelyik szépapámat bizonyára egy angol, skót, francia, svéd vagy hollandus bilincsbe verte egy rabszolgahajó mélyén és New Orleansban, Richmondban vagy Atlantában elárverezte... Úgy tűnt, hogy érzéseim sötét, nedves falat érintenek...

Afrikai vagyok-e tulajdonképpen? Nem adták-e el őseimet hozzátartozóik a fehéreknek? Vajon milyen érzéssel nézek majd egy fekete afrikai szemébe, akinek szépapja talán éppen az én szépapámat adta el rabszolgának? Van-e egyáltalán valamiféle Afrikában, ami legbensőbb érzéseimhez szól, és fölfedi előttem ennek az egészen sötét multnak az értelmét? Úgy fogadnak-e majd az afrikaiak, mint elveszett és hazatért testvért?

A mikor június 16-án reggel fölébredtem, rögtön furcsa, halálos csendet éreztem. Megszűnt a hajógépek hangos zúgása; csend lepte el a szűk kabinomat. Kikötőtűnk, kiugrottam az ágyból, kinéztem a kerek kabinablakon és megpillantottam Afrikát...

Gyorsan felöltözök, és a fedélzetre siettem; a kékes páratakaró alatt egy afrikai város terült el előttem. A hőség nyomasztó volt és a város — Takoradi — már ebben a kora reggeli órában serény munkától forrt, kavargott. A rakparton egész daruerdőt láttam, rak-

tárakat, berakásra váró fát és gépeket és amikor jobban odanéztem, észrevettem, hogy a gépeket négerkezelik — kétségtelenül fájdalommas tény a délamerikai dr. Malan részére, mert szakadatlanul és konokul azt állította, hogy négerkeket nem lehet ilyen munkára használni.

Megfigyeltem a dokkok előtt nyüzsgő sokaságot, és csak nehezen különböztettem meg a férfiakat a nőktől, mert valamennyiükön feltűnő tarka ruhadarabok voltak, és mezítláb jártak, a rendőröket kivéve, akik megdöbbenésemre sötétkék gyapjúholmit viseltek. Képtelen voltam felfogni, hogyan bírják ki a nagy hőségben.

A vámhivatal elé mentem; ott kétszer akkora volt a hőség, mint a hajón. Egy fiatalember jött előbem.

— Mr. Wright?

— Igen.

— Üdvözlöm a miniszterelnök nevében.

Mr. Ansah volt, egy kistermetű élénk fekete ember, Nkrumah személyes barátja. Keresztülvezetett a vámsorompón, és azt mondta, hogy a kormány egyik autóbuzsán Akkrába, a fővárosba kíséri. Amikor elhagytuk a vámhivatalt, életemben először találkoztam Afrika nyüzsgő, fekete életével. Egy asszony vonta magára pillantásomat. Világos, tarka kendővel gyermekét szorosan a hátára kötözte. A gyermek lábcskáit lazán himbálozták az asszony csípője és combja mellett, fejecskéje, izzadságcsöppekkel borított homlokával alvás közben oldalra billent. A kendő, amellyel az asszony magához erősítette a gyermeket, szorosan meg volt kötve a mellén, úgy-hogy mélyen a húsába vágódott. Egy másik asszony éppen mosott. Hátán szintén alvó fekete gyermekével a forrón tűző napon negyvenöt fokos szögben a földön álló táj fölé hajolt. A többi asszony gyermeke ébren volt; nagy ártatlan szemekkel néztek a világba kétoldalt anyjuk széles, pusztá háta mögül. Meglepd-

tem, amikor egy európai családot láttam a fekete embertömegben keresztülmenni.

— A fehérek itt bizonyára kisebbségben vannak, Mr. Ansa? — kérdeztem.

Felkacagott.

— Ugye kellemes dolog egyszer nem a kisebbséghez tartozni? — kérdezte.

— Ez igaz, — válaszoltam. — Mondja, hogyan viselkednek?

— Rendesen — mondta. — A főtisztviselőkkel óvatosan kell bánni, de a többiek, mint ezek is itt, általában udvariasak. Kénytelenek, ránk vannak utalva.

Fekete közlekedési rendőrök, fekete rendőrök és fekete munkások csoportja mellett haladtunk el és egy mozdonyon fekete mozdonyvezetőt és fekete fűtőt láttam. Szemem előtt fekete volt az egész élet. Vendéglátóimhoz fordultam.

— Ön üzletember, ugyebár?

— Igen. Remélem nincs kifogása az üzletemberek ellen.

— Nincs, ha hazájuk szabadságáért dolgoznak, — válaszoltam.

Szívből fölnevetett és megragadta a kezem.

— És mivel foglalkozik? — kérdeztem.

— Fával. Fát döntetek, vágatok és hajókon elszállítom a világ minden tájkára.

— Hány embert foglalkoztat?

— Kis híján kétszázat. Mondja, elkísérne az áruházba. Egyet-mást még be kell szereznem...

Egy óriási modern üzletbe léptünk. Valami nagy amerikai élelmiszerkereskedő cég fiókülétére emlékeztetett; az áruházat angolok vezették, viszont az egész személyzet afrikaiakból állt. Miközben Mr. Ansa bevásárolt, körülballagtam az áruházban. Észrevettem, hogy egy literesnél nem nagyobb zománcozott fazék egy angol fontba vagyis 2,80 dollárba kerül! Egy elárusító lépett hozzám:

— Vásárolni kíván valamit, uram?

— Nem, csak körülnézek.

— Ugye ön amerikai, uram?

— Igen. Honnan tudja?

— Ó, mi tudjuk ezt, uram, — mondta. Egy másik elárusító is közbe elegyedett: — Afrika melyik részéből származik, uram?

Rábámultam, aztán fölnevettem. Kényelmetlenül éreztem magam.

— Nem tudom.

— Édesanyja vagy nagyanyja nem mesélte el, uram, hogy Afrika melyik vidékéről származnak?

Nem válaszoltam. Tétován körülnéztem. Gyermekkoromban megkérdeztem szüleimet, de vagy nem tudták vagy nem akartak beszélni róla. Végigcikázott a fejemen, hogy sok afrikai eladta hozzátartozóit rabszolgának; azt mondják, fogalmuk sem volt róla, hogy milyen sors vár rájuk, mégis, eladták őket... És ebben a pillanatban nem tudtam, mit válaszoljak ezeknek az embereknek.

— Sohasem kísérlete meg, uram, megtudni, hogy Afrika melyik részéből származik?

— Nos — mondtam szelíden, — jól tudjátok, hogy akik közületek eladtak és a fehérek, akik megvásárolták benneteket, nem vezettek könyvet az adás-vételről.

Csend tornyosult közénk. Igyekeztünk elkerülni egymás pillantását.

Másnap reggel felhívtak a miniszterelnökségről; közölték, hogy délután négy óraker eljön értem a miniszterelnök kocsija, és „valami látnivalóban” lesz részem.

És délután négy óraker nyitott kocsit hajtott a kapu elé. Egyenruhás sofőr szállt ki belőle és tisztelt. Felkapaszkodtam a hátsó ülésre. Miközben keresztülhaladtunk a városon, felénk fordultak a fekete arcok, mert megismerték a gépkocsit. A miniszterelnökség elé értünk, s bekanyarodtunk a kapun. Kiszálltam. Fiatal fekete arcok nevettek felém. A háttérben néhány rendőr állt. Kételemeűs vörös téglapületbe vezettek, csodálatosképpen arra emlé

keztetett, hogy ilyenek épültek Georgiában és Mississippiben a gyarmati időkben. Követtem kísérőmet a lépcsőn, s egy termen át egy lakószobába értünk.

A miniszterelnök, munkazubbonyban, a szoba közepén állt.

— Üdvözlöm, — mondta.

— Örülök, hogy önt és népét megismerhetem, — válaszoltam.

— Hogy érzi magát?

— Nagyszerűen, de égek a vágytól, hogy pártját és munkatársait megismerhessem.

Mosolygott. Bemutatta néhány barátját, — furcsa nevüket képtelen voltam megjegyezni, — majd leültünk.

— Szeretném egy rövid városi körutazásra meghívni — mondta.

— Nagy megtiszteltetésnek tekintem.

— Nem készítettem elő semmi különöset. Látnia kell, hogyan fogadják törekvéseinket az emberek...

— Mj lesz júliusban? — kérdeztem a törvényhozó gyűlés közeli ülésére utalva.

A miniszterelnök hátra szegte fejét és nevetett. Később megszoktam ezt az afrikai nevetést. Nem jókedvet fejezett ki, inkább annak bizonyosságául szolgált, hogy az idegenek iránt tanúsított tartózkodás nem ellességes magatartásból ered.

— Ön igen világosan beszél — mondta.

— Miért ne? — kérdeztem.

— Meg kell várnia — válaszolta.

Megfigyeltem Nkrumaht. Szép, sudár természetű; síma, feszes bőre kormfekete; tüzes szeme kissé ijedtnek tünik; ajka telt és lágy. Fejét sűrű, bizontos göndör haj fedi, kezének állandó lassú mozdulatai elnyomott belső feszültségről tanúskodnak. Testének minden mozdulata szinte kiszámított volt, és arca olykor üres álarcnak tűnt. Ha egy ötlet elragadta és hátraszegte a fejét, az ember úgyszólván megérezte gondolatai erejét. Minden kérdése és válasza egyszerű volt és a tárgyra szorítkozot. Megéreztem, hogy sokkal többet megtart magában, mint

amennyit jónak lát elmondani. Telivér politikus, tudatát konkrét és gyakorlati, de egyuttal magasabb cél felé irányuló érdekek szabják meg.

Társai hazai nyelven megtárgyaltak valamit vele, és amikor vitájuk véget ért, bejelentette:

— Induljunk!

Testőrei tisztelgő állásba merevedtek. Testőrsége pártjának, az alkotmányos néppártnak (Convention People's Party) válogatott legharcosabb híveiből áll. Előre ment, én követtem az utcára, ahol már várta skarlátvörös egyenruhás motorkerékpáros kísérte. A miniszterelnök intett, hogy indulhatnak. A motorkerékpárosok fülsiketítő zakatolással elindították gépeiket, és lassan elindultak az úton. A mi kocsink nyomon követte őket.

Még süttött a nap, amikor lassan keresztülhaladtunk a városon. A motorkerékpárok lármája felkeltette irántunk a figyelmet, a férfiak, nők és asszonyok az utca mindkét oldalán mindent félreraktak, mindent abbahagytak, hogy kocsink felé fordulhassanak. Mások szélesen, barátságosan nevető arccal egymás hegyén-hátán tódultak ki a kunyhók-ból. Üdvözlésre emelték kezüket — könyöküket csipőmagasságig, előre fordított tenyérrel, mint egy fél hitlerista köszöntés — és szenvedélyt, féltést meg tartózkodó örömet egyszerre kifejező hangon kiáltották a miniszterelnök felé:

— Sza-bad-sááág! Sza-bad-sááág!

A koci előtt az egész utca feketélt az arcoktól. Széles országútra értünk. A tömeg a koci körül örvényelt és egyre kiáltotta:

— Sza-bad-sááág! Sza-bad-sááág!

— Kvame! Kvame! — kiáltották a miniszterelnök nevét.

— Harc! Harc!

Akvaba! Akvaba! (Üdvözlünk! Üdvözlünk!)

Az út izgatott, reményteljes és örvendező arcok fekete folyamává változott, az arcok bizakodó tekintete a szívig hatolt. Az embertömeg egyre sűrűsödött, az örömrivalgás víz-esés morájához hasonlított. A mi-

niszterelnök felemelt karral mosolygva, nevetve viszonzta az üdvözlést.

Az út a nyomornegyedek felé vezetett. A jobbomon ülő miniszterelnök felém fordult és így szólt:

— Ez itt James-Town. Ezt is látnia kell... látnia kell mindent, amink van, a jót és a rosszat egyaránt.

A szűk utcák hamar megteltek, és kocsink csak nehezen vergődött át a várakozó férfiak, asszonyok és gyermekek tömegén. Énekeltek:

— Sza-bad-sáaág! Sza-bad-sáaág!

Meglepődve láttam, hogy övig mezitelen asszonyok vadul rázzák petyhüdt mellüket, és testüket körben himbálva furcsa csoszogó táncot lejtének, hogy kifejezésre juttassák örömlüket. Ugy tűnt, mintha lábukkal és karjukkal, nyakukkal és testükkel beszélnének, mintha szavakkal nem értethetnék meg magukat, mintha pusztá hangokkal nem nyilváníthatnák ki érzéseiket, mintha csak egész testük ritmikus táncmozdulataival fejezhették ki némileg odaadásukat, ragaszkodásukat és helyeslésüket...

És akkor eszembe jutott: ezt a kigyózó, tekerdő táncot már láttam valahol... De hol? Istenemre — Amerikában, kis, obskurus hitközségek gyülekezeti termeiben, a *Holy Roller* szekta szentélyeiben, messze délen, az ültetvények nyersfából épült templomaiban... Most pedig újra látom mindezt egy kibontakozó nemzeti mozgalom előterében! Hogyan lehetséges ez?

Amikor Afrikába indultam, sejtelmem sem volt, hogy mi vár ott rám, és mit látok majd, csak annyit véltem tudni, hogy az afrikai kultúra idegen és érthetetlen marad számomra. És mégis, amit most ezeknek az asszonyoknak rögtönzött, erőszagárzó tánca láttán átéltem, már ismertem valahonnan! Ez az afrikai tánc most éppen annyira meglepett és elképesztett, mint az, amit azelőtt Amerikában láttam.

Néhány elemi tánclépésnél többe világeletemben sohasem tudtam, s a dallamhoz és ritmushoz igazodás min dig meghaladta képességeimet. Amilyen zavarosan hatottak rám a neger táncok az Egyesült Államokban, íme, ugyaneúgy megzavartak Afrikában.

Továbbhajtottunk az örvendező embertömegén át. Valahányszor a kocsni lassabban haladt, a nevető, lelkes fekete arcok, hátraszegett fejjel és kivillanó fehér fogakkal egészen a kocsni ablakáig nyomultak s úgy kiáltották:

— Sza-bad-sáaág!

Am bensőmet most más probléma foglalkoztatta. Vajon mennyire vagyok én is egy része ennek? Vajon mennyire voltam a része akkor, amikor Amerikában láttam? Miért nem tudok velük együttérezni? Miért fog el az a sajátságos ügyetlen gátlás, amikor táncolni vagy énekelni próbálok? A választ ezekre a kérdésekre csak akkor kaptam meg, amikor már mélyen behatoltam az afrikai dzsungelbe...

Továbbhajtottunk. A hullámzó tömeg táncolt, énekelt, rivalgott, én pedig anyámra, apámra, fivéremre gondoltam... Egyszerűen elképesztett mindaz, amit láttam, de nem volt bennem visszautasítás és nem mondtam ítéletet róla, nem örültem és nem szomorkodtam, mintha elkábultam volna. Lehetséges-e, hogy önmagamot láttam ott köztük nevetni, táncolni, énekelni és örömlömbölni csipőmet himbálni...? Vagy talán megtagadtam mindezt magamtól? De akkor miért nem tudtam rendesen énekelni már gyermekkoromban sem, bármennyire is próbálkoztam? Értelmetlenség azt mondani, hogy önmagam gátoltam meg magam benne, hiszen ez a tehetetlenség erősebb volt minden tudatos vagy tudatlan akaratomnál. Akartam, mert mindig környezetemnek része volt, hozzá tartozott, de sohasem voltam képes rá:

— Mi a véleménye erről? — kérdezte a miniszterelnök.

— Igen hatásos, — mondtam.

— Romlatlan, szellemileg szűz nép
— szólt.

Végül egy cementháztömbhöz értünk. Az ablakokból és az ajtókból fekete arcok kiáltottak felénk.

— Kvame! Kvame!

— Sza-bad-sááág! Sza-bad-sááág!
Megkérdeztem:

— Mi ez itt?

Megmagyarázta:

— A párt egyik nőcsoportjának gyűlése.

Egy kicementezett helyig jutottunk és leültünk, miközben a szervezeti kérdéseknek és új tisztviselőnk megválasztásának szentelt gyűlés megkezdődött. Egy magas, fekete előnékes asszony dalt énekelt:

— *Mindig előre, soha hátra...*

Fesztelen, barátságos légkör uralkodott; olykor-olykor vidám nevetés futott végig a tömegben. A háttérben honi kelmébe burkolt férfiak ültek és alkalomadtán fölkeltek, hogy helyére vezessenek valakit. Elöl mintegy kétszáz asszony ült, szintén hazai kelmékbe öltözve s ez ünnepi alkalomra fülükre, karjukra, ujjaikra és nyakukra töméntelen aranyat raktak fel. A sárga arany fekete bőrükön a lenyugvó nap arany fényében izgalmas fényjátékot nyujtott. Egy kövér fekete asszony nyakán és karján legalább három-négyezer dollár értékű aranyékszert viselt, mégpedig szintiszta vert aranyból....

Élénkeltek egy szoltárt angolul, majd előlépett egy megkeresztelkedett afrikai és angolul imádkozott a csoporttal. Utána egy pogány törzsfőnök következett ernyőjével, botjával vagy tolmácsával és egy csésze kukoricaborral áldozott a halott ősöknek. A két vallás békén megfért egymás mellett, a lenyugvó nap éppen olyan békésen sütött, mint azelőtt, és a világmindenség nem rendült meg... Miután a kukoricabort a földre csöptögtette, újra megtöltötte a csészét, a közelébe ülök felé nyujtotta, s azok háromszor kortyintottak belőle. (Sok aranyparti szerencsésnek tekinti a hármas számot)

Utána több férfi és nő beszédet mondott. Angollal kevert törzsi nyelvükön felszólították a jelenlevőket, hogy minden erejüket vessék latba vezérükért és a néppártért a nemzeti felszabadító harcban. A már egyébként is szokatlan zürzavart még valami tetézte. Egy asszony felállt és elkiáltotta:

— *En Nkrumah felesége vagyok!*

Az asszonyok soraiban viharos nevetés támadt. Zavartan a miniszterelnökre pillantottam. Rámnevetett és így szólt:

— Csak tréfa.

— *En vagyok Nkrumah felesége!*
— kiáltotta újra az asszony minden kétséget kizáró hangon.

A miniszterelnök felállt, karjának mozdulatával mintha magához ölelt volna minden jelenlévő nőt és így szólt:

— *Mindannyian a jegyeseim vagytok.*

A nők tapsoltak és nevettek. Nkrumah természetesen nőtlen.

— Ebbe is bele kell mennem — súgta, amikor újra leült. Nos, mondja, megérti-e azt, ami itt lejátszódik.

— Őn egybeforrasztotta a primitív vallást a modern politikával — válaszoltam.

— Pontosan így van — mondta. Senki sem akart ezekkel az emberekkel túl közeli érintkezésbe kerülni. A misszionáriusok mindig bizonyos tartózkodást tanúsítottak. Pedig csak az nyerheti meg őket, aki közéjük megy, aki együtt lakik velük, aki velük eszik és osztozik életükben. Éppen most indítottunk hadjáratot nők felvételére a pártba; elég sokáig távolálltak a politikai élettől. És Leninnel szólva, felkértem a szakácsnőket, hagyják el konyhájukat, és tanuljanak meg kormányozni.

Az új tisztviselőnőket, akiket be kellett iktatni hivatalukba, felszólították, hogy sorakozzanak föl a miniszterelnök előtt. Miután rövid magyarázatot olvastak fel előttük új feladataikról és kötelességeikről,

egyenként felszólították őket, emeljük fel jobb kezüket és ismételjék el a következő esküszöveget:

Esküszöm életemre, hogy a néppártnak és vezéremnek Kwame Nkrumahnak szenteltem magam. Esküszöm, hogy követem vezéremet, híven teljesítem parancsait, minden erővel ellenállok az imperialisták kísérleteinek, hogy egye netlenséget szítsanak sorainkban, és teljes szívvel harcolok elvesztett nemzetünk, Ghana megújulásáért, isten engem úgy segéljen!

Hűséget esküdni egy vezérnek? A huszadik században? Elgondolkodtam. Nos, miért ne? Ez az eskü volt talán a legokosabb fogadalom, amit ezek az asszonyok egész életükben tettek. Azelőtt láthatatlan pogány vagy keresztény istenekre esküdtek, most végre olyan esküt tettek, ami szorosan összefügg mindennapi boldogulásukkal. Vajon képesek-e egyáltalán ezek a műveletlen és mítoszokkal megzavart asszonyok egy zászlóra vagy alkotmányra tett elvont esküt megérteni? Hagyományaik és kulturájuk fényében ez az eskü teljesen logikusan tűnt előttük, hiszen az eskütevés volt szer-tartásaik legfőbb jellegzetessége. Arannyal és selyemmel díszes törzsfők uralma alatt álló társadalmukban csak egy ember szimbóluma, — látható és hallható ember, akit megszólíthatnak és akinek cselekedeteit figyelemmel kísérhetik — csak élő szimbólum tölthette el őket azzal az érzéssel, hogy esküjük valóban kötelezi őket.

Amikor másnap reggel felébredtem, még csak növekedett elképedésem a látottak felett. Valami teljesen újat láttam. Micsoda kuszaságot préselt Nkrumah egységbe: kereszténységet, törzsi kultuszt, pogányságot, sexualitást, nacionalizmust, lakásépítést és iparosító terveket...!

Az este nem volt időm, hogy azzal a kígyózó, csoszogó tánccal, a

testnek azzal a különös ringatásával és himbálásával tisztába jöjjenek... Kétségtelenül van valamilyen kapcsolat az afrikai bennszülött és az amerikai néger között. De mit jelent ez? Amerikai antropológusok egy csoportja régóta kitartóan igyekszik elismertetni azt, amit ők „afrikai maradványnak” neveznek és ezzel a fogalommal éppen azt akarják meghatározni, amit jómagam láttam és megfigyeltem. És amikor az esti élményről elmélkedtem, még több más hasonlóság is eszembe jutott: a térd behajlítása nevetés közben; a furcsa lábbal való kaparás az elégedettség és a helyeslés jeléül, a megmagyarázhatatlan, szinte sötét hallgatás nézeteltérés vagy ellenvélemény esetén... Furcsa volt mindez és mégis meghitt.

A zavarodottság, amit ez az új valóság bennem keltett, semmiesetre sem abból a vágyamból eredt, hogy szegényből letagadjam rokonságomat Afrikával. Sokkal inkább az jelen-tett problémát számomra, hogyan magyarázzam meg ezt az Amerikában fellelhető afrikai maradványt, mert állhatatosan tagadtam a „faj” misztikus hatását, és az volt a meggyőződésem, hogy az embert, emberit műveltetésben csakis azoknak a konkrét társadalmi feltételeknek keretében lehet megérteni, amelyekben él. Felsőhajtottam: valóban nagy probléma volt...

Szüntelenül Akkra utcáit jártam. Bolyongás közben életemben először fölfedeztem, hogy a göndör haj hasznos szolgálatot is tehet; a tisztviselők és az iskolásgyerekek hajukba tűzték sárga és fekete ceruzáikat, nehogy elveszítsék, néhány gyerek még tintásüvegét is a tankönyvét is a fején hordta. Láttam, hogy egy kislány meghámozott egy narancsot, megfelezte, egyik felét a fejére tette, a másikat menés közben elgetette.

Amikor elkanyarodtam a főutcáról, és kőfalakkal körülzárt házakkal szegélyezett keskeny utcák labi-

rintusába értem, arra számítottam, hogy elutasító és ellenséges magatartásba ütközök. Behunytam a szemem; emberekkel, asszonyokkal, gyerekekkel benépesített teljesen zűrzavaros jelenetet láttam. Az volt a benyomásom, hogy ezek a fekete emberi lények annyira elmerültek a piszokban és a porban, hogy szinte nem lehetett megmondani, hol végződik az ember és hol kezdődik a föld. Piszokban laktak és piszokban éltek, testük, húsuk észrevétlenül egybeolvadt a földdel.

A hőségtől megaszalva visszatértem a kormány nyári lakába. Az ajtó előtt egy ismeretlen afrikai fiatalember várt; beszélni akart velem.

— Mit kíván tőlem? — kérdeztem.

— Dr. Wright... — kezdte.

— Nem vagyok doktor — szóltam közbe.

— Nos, uram, — folytatta mosolyogva, — én itt dolgozom egy angol családnál a szomszédban...

— Valóban?

— Uram, ön amerikai, ugyebár?

— Igen

— Talán segíthetne rajtam, uram? Kérem... — esdekelt.

— Megpróbálok. Miről van szó?

— Látja, uram, mi nem bírjuk az angolokat. A háború alatt megismerkedtem amerikai katonákkal és kedvesek voltak hozzám, — magyarázgatott. — Szeretnék valamit tanulni. Amerikai levelező tanfolyamon akarok részt venni és ehhez segítségre van szükségem, uram.

— És milyen tanfolyamon akar részt venni? — kérdeztem.

— Detektív akarok lenni, uram, — válaszolta.

— Micsoda?

Nem akartam hinnj a füleimnek.

— Igen uram, detektív. Olyan, amilyeneket a filmek láttam.

— És ezt levelező tanfolyamon akarja megtanulni?

— Igen uram, — mondta mosolyogva és örült, hogy végre megértettem.

— Nos, miben lehetek a segítségére?

— Uram, nálunk ellenőrzik a pénzforgalmat. A postára mentem, uram, hogy dollárt vásároljak, de nem adtak. Azt mondták, hogy a bankba kell mennem. Elmentem hát a bankba, uram, de ott azt mondták: nem; nem akartak egyetlen dollárt sem eladni. Azt mondták, hogy dollárigénylésemet a kormánynak kell jóváhagyni. Akkor a kormányhoz fordultam uram, és egy fiatal angollal beszéltem.

— És ő mit mondott?

— Azt mondta, hogy nem kaphatok dollárt... Látja uram, milyen ügyek ránk az angolok. Sohasem engedik meg, hogy valamihöz fogjunk, uram...

— Miért nem akarta az angol, hogy dollárokat kapjon?

— Egyszerűen nem akarta, uram. Azt mondta, hogy angol tanfolyamon is részt vehetek, uram.

— Angol tanfolyamon? — ismételttem.

— Igen, uram. Pontosan ezt mondta, uram.

Végignéztem rajta. Láttam kérlelő szemét, félig nyitott ajkát, testének tiszteletteljes könnyű ringását.

— Jöjjön velem a teraszra.

Követet, és tiszteletteljesen megállt, amikor leültem.

— Foglaljon helyet.

— Köszönöm, uram — szólt, miközben leült.

— Mi adta önnek azt az ötletet, hogy detektív legyen?

— Egy magazin... Bizonyára tudja, uram. Egy amerikai magazin... a bűnözésről, a gonosztevőkről olvastam benne. Most éppen a szobámban van uram. Hozzam el, uram?

— Nem, nem, nincs szükség rá. Mondja, miért akar detektív lenni?

— Hogy elfogjam a gonosztevőket, uram.

— Milyen gonosztevőket?

Ráhammered, mintha nem volnék teljesen észben.

— Az angolokat, uram! — kiáltott föl. — Uram, mi afrikaiak tiszteljük a törvényt. Ez itt a mi országunk, uram. De az angolok idejöttek, legyőztek bennünket, elvették országunkat, elvették földünket, aranyunkat és gyémántjainkat, uram. Ha jó detektív lennék, kinyomoznám, hogyan teszik ezt és börtönbe juttatnám őket, uram.

Most már minden megvilágosodott előttem. De szavainak pátosza elnémított egy pillanatra...

Mit mondhatnék ennek az ifjúnak? Csalárd álomnak esett áldozatul, és ábrándjáról nem akar lemondani. Meggyűlölné mindenkit, aki meg akarná fosztani ettől az álomtól. Ez a csalárd ábránd állt közé és a valóság közé, ez az álom színezte ki elképzelését a detektív értékéről...

— Még egyszer meg kell gondolnom a dolgot — szóltam hozzá sóhajtván.

Köszönetet mondott és eltűnt. Fölmentem a lépcsőn és fejcsoválva egy székbe ültem. Édes istenem... Vajon tudták-e azok, akik ezt a gyarmatot Nkrumah fellépése előtt kormányozták, hogy mi forog az ifjak fejében? Lehetséges, hogy tudták, de nem törődtek vele? Nem, inkább úgy éreztem, hogy sejtelmük sem volt róla, mert különben megrémültek volna. A legmegrázóbb ennek az ifjúnak mélyen gyökerező bizalmatlansága volt az angolok iránt, úgy látszott ez tölti ki egész életét.

Útíholmimnak minden fémtárgya sötétvörös színt öltött. Véghúztam rajtuk ujjaimat, és lágy, nedves rozsdaréteg vált le róluik. Milyen éghajlat...! Mi képes ennek ellenállni? Ha az Aranypart például tíz évig el lenne vágva a nyugati világtól, vajon nem esne-e vissza a nézőrek élete abba a kezdetleges állapotba, ami a fehér ember megérkezése előtt uralkodott? A brit gyarmati uralom alatt úgyszólván semmi sem épült az Aranyparton. Az egyetlen látható különbség a

néger polgárság és a primitív néger életkörülményeiben az volt, hogy a felső réteg tagjai házukat sok importált brit holmival látták el. Az angolok eddig azt az álláspontot képviselték, hogy az éghajlat megakadályoz minden ipari termelést, de meg vagyok győződve, hogy ez csak kifogásul szolgált, mert nem akartak konkurrenciát támasztani. Ha a britek kénytelenek lettek volna iparosítani az Aranypartot, bizonyára megtalálták volna útját, módját...

Újra meg újra az utcákat jártam, és meglepődtem az árut kínáló és vásárló gyerkőcök hihetelen sokasága fölött. Mindent egybevetve úgy tűnt, hogy Afrikában nincs „ifjúság”. Mihelyt a gyerekek betöltik nyolcadik vagy tizedik évüket, úgyszólván máról holnapra kilépnek a gyermekorból és felnőtté válnak. Gyermeknek kinlődnak fiatalabb testvéreikkel, főznek, vizet hordanak a fejükön, kereskednek a piacon, és magukra vállalnak minden elképzelhető kötelességet, mielőtt a nyugati gyerekeknek ez csak eszükbe is jutna. Talán fényűzés az „ifjúság”, és csak a nyugati középosztály tagjai nyujthatják gyermekeiknek?

Talán ez az oka annak, hogy Afrikában vajmi ritkán találkozunk azzal, amit idealizmusnak” nevezünk? Talán nincs idő álmódózásra, ha pedig nem álmodnak, hogyan jöjjenek arra a gondolatra, hogy másmilyen is lehet a világ? Noha az afrikainak egész élete nem más mint vallásos álom, az „álom” szó tilos volt számára. Talán túlságosan korán lenyesik egyéniségének hajtásait, talán arra kényszerítik, hogy gyümölcsöt hozzon, még mielőtt teljesen megéri? Mi lehet egy afrikai törzs romantikus lázadójának a sorsa? A vallás tulajdonképpen ábránd, de az afrikai számára valóság, és minden más álom felé zárva áll előtte az út, tabu számára minden más álom.

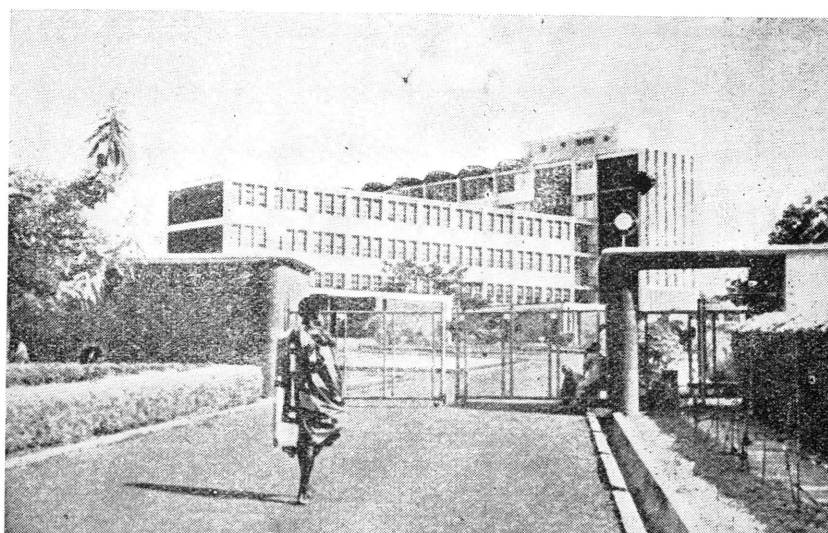
Késő délután zivatar vonult el a város fölött. Több óra hosszat ké-

GANA

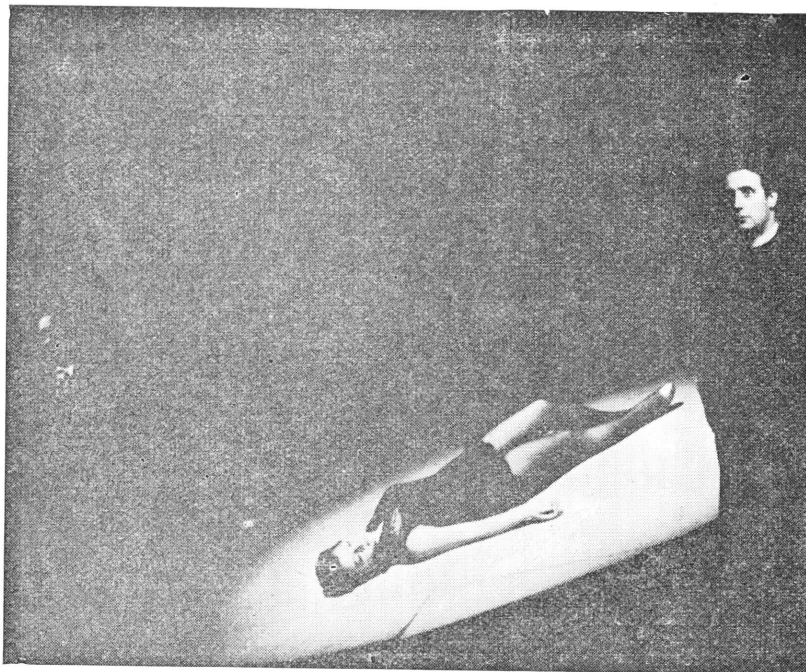

Törzsünnepség Ganában

Akkrát, az ország fővárosát sok szép korszerű épület díszíti. Az új közkörház

Rankó Marinkovics Gloriáját a beográdi Jugoszláv
Drámai Színház is színtrehozta

STERIJINO POZORJE

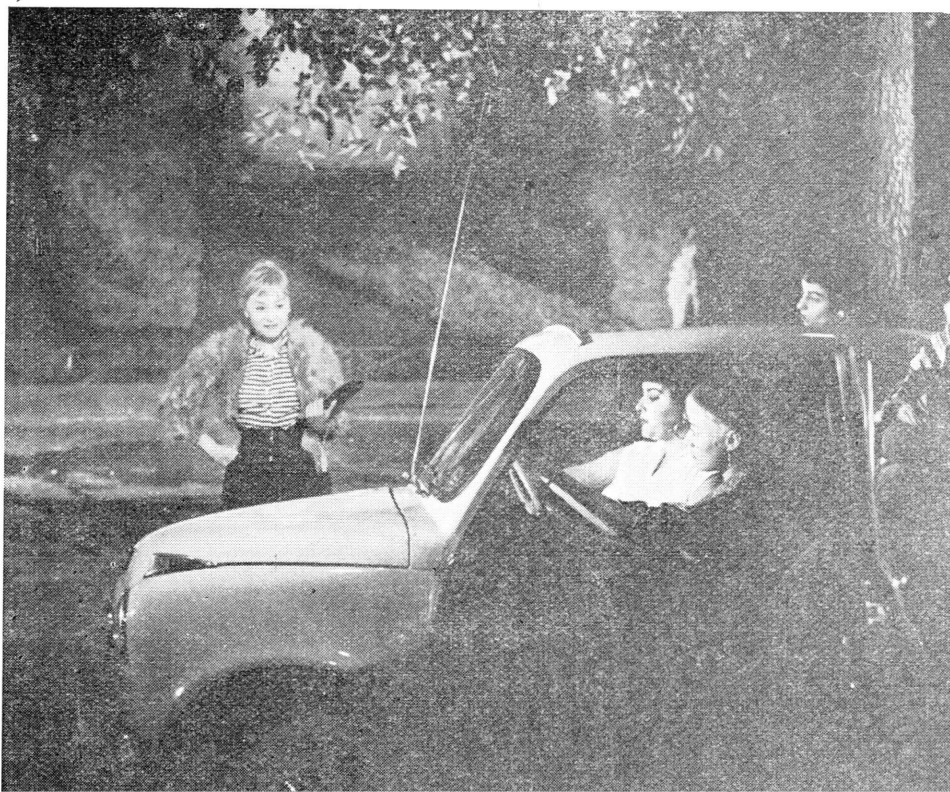
elenet Mirko Bozsics Hinta a szomorúfűzön
mű drámájából a Zágrebi Népszínház előadásában

CANNESI FESZTIVÁL

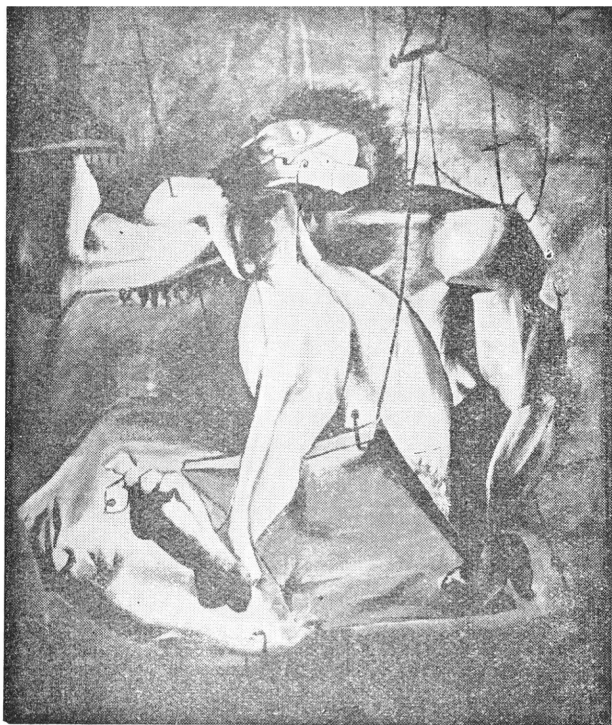
A Legénybúcsú egyik jelenete.
A film Paddy Chayefsky és Delbert Mann műve

Fellini Cabiria éjszakái cí-
mű filmjének díjnyertes fő-
szereplője Giulietta Masina

**LENGYEL
FESTŐK MŰVEI**

Tadeusz Brzozowski: Sírödör

Kazimierz Mikulski: A leány és a lepkek

szüldött, akkor aztán olyan erővel tört ki, mintha egy gonosz szellem el akarna pusztítani minden életet. A természet itt olyan közvetlenül és olyan váratlanul hat, hogy az emberi lélek önkéntelenül is lelki tulajdonságokkal ruhazza fel a természeti jelenségeket. Az első önzívizzerű zápor után tartós lassú, eső esett. Szélcsend volt; szinte éreztem, hogy lélegzés közben a nedvesség tudombe hatol. Csak tíz óra után derült ki az ég, és a felhők között a távolban feltűntek a csillagok.

Újra James-Town utcáin barángoltam. Most, hogy megszűnt az eső, a bennszülöttek sűrű sorokban újra ez utcákra tódultak. Az asszonyok az utcáskokon gyertyát gyújtottak és eladásra kínált holmijuk mellé guggoltak. Kazánokban sístergő zsírba fűgékét dobtak. Mivel cigarettám elfogyott, megálltam egy asszony előtt.

— Egy doboz cigarettát — mondtam.

Egy ideig rábámult, majd kinyitott egy dobozt, és kivett belőle egy cigarettát.

— Nem. Egy egész dobozzal akarok — szoltam újra.

Megfordult, hogy segítségül hívjon valakit. A cigarettát ötvenes csomagolású kerek pléhdobozban áruítták, a nedvesség ellen légmentesen csomagolták. Egy fiatal lány jött és egy ideig beszélgetett az asszonnal.

— Nem. Ő csak egyet ad el önknek — mondta aztán nyomatékosan.

— Miért nem akar egy egész dobozzal eladni?

— Nem adhatja el. — Újra beszélt valamit az asszonnal bennszülött nyelven, majd ismét hozzám fordult. — Egy fontért ad egy dobozzal.

Egy doboz hivatalos ára csak hét shilling. Rá akar szedni?

— Ez túl drága — ellenkeztem.

— Hármát kaphat. Ez minden — mondta a lány.

Végül felfogtam, milyen zavart kel tettem ebben az asszonyban. A bennszülöttek erre ritkán vásárolnak egynél több cigarettát egyszerű-

re, én pedig ötvenet kértem tőle. Ezt már nem tekintette rendes üzletnek.

Egyre messzebb jutottam a sötét utcákban kuporgó asszonyok között. Arcukra gyertyák imbolygó fénye hullt. Amikor még tovább haladtam, dob szót hallottam. Igen, oda kell mennem... Egyre tovább követtem a tompa hangokat, míg egy magas, hosszú falhoz értem. A dobok a fal mögött szoltak. Körüljártam a falat, amíg egy keskeny bejáratra bukkantam. Óvatosan bepillantottam, és messze, hátul az udvaron a dob szó ütemére táncoló embercsoportot láttam. A látványt petróleumlámpák világították meg. Odamerészkedjem? Feketék, éppen úgy mint én, de én más ruhát viselek mint ők, idegennek tekintenek majd.

Egy fiatalember ütközött belém. Éppen az udvarba akart menni. Megállt és megkérdezett:

— Mit kíván?

— Semmit. — válaszoltam mosolyogva. — Mi történik itt?

— Ön bizonyára idegen?

— Igen.

— Jöjjön be velem — hívott.

Követtem és néhány gyéren megvilágított szoba mellett elhaladva észrevettem, hogy egyes helyiségekben férfiak, másokban nők ülnek... Férfiak és nők örvénylő gomolygághoz értünk. Tágas körben csoszogva meztláb táncoltak a pokoli dob szó hangjaira. A talaj még nedves volt az iménti esőtől, meztelen lábuk cirógatta a földet.

— Miért táncolnak? — kérdeztem a fiatalembertől.

— Meghalt egy leány — válaszolta.

Arcuk nem volt sem szomorú, sem vidám; olyan embereknek tunk, akiknek valamit el kell végezni és gépiesen végzik. A legtöbb arcról bizonyos szórakozottságot lehetett leolvasni. Olykor olykor kivált egy-egy férfi vagy nő és egyedül táncolt a kör közepén. Nem lábokkal és karjukkal táncoltak, hanem egész testükkel — csipőjükből kiindul

lassú ringó mozdulatokkal és tekintetük a messzeségbe révedezett.

— Miért táncolnak? — kérdeztem. Eszembe jutott, hogy egyszer már feltettem ezt a kérdést, de úgy éreztem, hogy nem kaptam rá választ.

— Éppen meghalt egy fiatal lány — válaszolta.

Még mindig nem tudtam, miért táncolnak és meg akartam kérdezni harmadszor is. Egy öreg ember közeledett felém, kezét nyújtotta és egy székelt kínált. Leültem és szememet meresztettem. A lámpák fénye sötét árnyakat vetett a nedves földre, amelyen férfiak és nők mozogtak a dobok ütemére lassan, kinyújtott karral és reszkető ujjakkal. *Miért táncolnak...?* Mintha álmodtam volna. Még egy fiatalember csatlakozott a szélem jobb és baloldalán álló kettőhöz. Valamit mormogtak egymás között, majd az, akj bevezetett, felém hajolt és a fülembé súgta:

— Jobb lenne, ha most távoznék, uram.

Felálltam, kezét nyújtottam, és a pocsolyák között elindultam a nedves földön. *Miért táncolnak...?*

... A bejáratnál megálltam és még egyszer körülpillantottam. Meglepett, hogy a fiatalember feltűnés nélkül követett.

— Azt mondta, hogy meghalt egy fiatal leány?

— Igen, uram.

— És azért táncolnak?

— Igen, uram.

Kezét nyújtottam és kiléptem az esőáztatta utcára. Az utca két oldalán lobogó gyertyasor vonult el szemem előtt. Egek ura, mormogtam magamban. Megfordultam, újra visszairányítottam lépéseimet, ismét ott álltam az udvar bejáratánál, és azt láttam, hogy a férfiak és a nők tánc közben most kezüket nyújtják egymásnak. A fiatalember ott állt és figyelt...

— Jó éjszakát! — kiáltottam felé.

— Jó éjszakát, uram, — viszonozta.

Gyorsan és elszántan távoztam, a vállam fölött vissza-visszanézve a forgolódo férfiakra és asszonyokra.

Az asszonyok egymásnak nyújtották kezüket a férfiak feje fölött, és a férfiak méltóságteljesen ellépkedtek a kinyújtott karok boltíve alatt. A táncolók lába alig emelkedett fel a földről. Testük rövid, gyors fordulatokat tett, és nagy meglepetéssel állapítottam meg, hogy sokkal gyorsabban mozogtak, mintsem gondoltam volna. Az előbb úgy tűnt, hogy lassan, nehézkesen táncolnak, de ebből a távolságból nézve mozdulataikban és forgásukban, minden könnyedség ellenére fokozott feszültség volt észlelhető. Akkor a fiatalember becsukta a kaput, és vége volt mindörökre... Semmit, de semmit sem értettem belőle... Fekete vagyok és ők is feketék, de fekete színem nem segített rajtam.

KOLLIN JÓZSER FORDÍTÁSA

JUHÁSZ GÉZA

A KÍSÉRLETEZÉS SZABADSÁGÁÉRT

Az elmúlt öt-hat esztendő alatt nem egy olyan jelenségre figyelhetünk fel a jugoszláv irodalomban, amely meglepte, sőt meghökkentette azt, akit készületlenül talált. Nemcsak olyan jelenségekre gondolok, mint például a neoszimbolisták együttes fellépése, vagy a képzőművészek némely csoportosulása, mely külsőségeiben, esetleg deklaratív formában is kifejezésre jutott, hanem elsősorban olyanokra, amelyek ilyen deklarációk nélkül egyszerűen a művekben — képekben, versekben, regényekben nyilvánultak meg. Hogy egy ilyen erőteljes mozgásnak a hullámverései hozzánk, a vajdasági magyar irodalomba is eljutottak, az természetes. Sőt, nézetem szerint, kevés kivételtől eltekintve, a nálunk bekövetkezett mozgás, a sokszínűséget és a kísérletezés közvetlenebb és bátrabb megnyilatkozásait nem lehet és nem is szabad egyszerűen az egyetemes jugoszláv irodalom hullámveréseinek felfogni, mert ezzel tagadnánk azt az elvitathatatlan igazságot, hogy az egész országban ható társadalmi és politikai tényezők nálunk is hatnak és nálunk éppen olyan szükségszerűen oldották fel a korábbi merevséget és az újítástól való félszeg tartózkodás légkörét, mint az egész országban. S tegyük hozzá, hogy mindez nemcsak az irodalomra és nemcsak a művészetekre vonatkozik. Hogy mindebben bizonyos mértékig „lemaradunk” az egyetemes jugoszláv irodalom mögött, arról elég sok szó esett annak idején a Dolgozók hasábjain, és ezt a vitát nem kívánom folytatni. Jelen cikkem célja mindössze annyi, hogy felvessek illetve felvázoljak néhány szempontot, amelyeket fontosnak tartok a modernizmus, a mi irodalmunkban is megnyilvánuló újítások és kísérletezések megítélésében.

Bocsássuk mindjárt előre, hogy modernizmus címén sok minden történik az irodalomban. Találkozhattunk modernizmus címén rég meghaladott nyugati izmusok felélesztésével, s itt nem is annyira a felélesztésben van a hiba, hanem abban, hogy ez fogalomzavarhoz vezethet, ha újnak, forradalmi újításnak tüntetik fel. Megtalálható persze a „minden-

áron új"-nak a hajszolása, pusztán az újért, nem az új mondanivaló kifejezése céljából, s ez gyakran szélsőségekre — valóban érthetetlen művekre, abszurdumokra vezet. Természetes, hogy az ilyen jelenségekre rá kell mutatni és minden egyes esetben külön kell szemügyre venni, hogy valóban miről van szó: az új mondanivaló számára keresett és megtalált — vagy meg nem talált — kifejezési formáról, vagy formai atrakcióról, esetleg bűvészkedésről, szemfényvesztésről. Amint nem fér kétség ahhoz, hogy az újítás és a kísérletezés teljes szabadsága szükségszerű és természetes jelenség nálunk és az egészséges irodalmi élet nélkülözhetetlen feltétele, ugyanúgy ahhoz sem fér kétség, hogy ami új és szakítást jelent a régi kifejezési formákkal, pusztán ezért még nem lesz okvetlenül művészet, ezzel még nem váltotta meg a belépőjegyet a művészetbe, a művészi értékek sorába.

Más kérdés természetesen, hogy miképp tekintünk az érthetőség, a mondanivaló kérdésére. S a modernizmus vizsgálatának és értékelésének egyik fontos szempontja és előfeltétele az, hogy bizonyos elavult sémákkal le kell számolnunk, amelyek ugyan nagyon kényelmesek és biztonságosak voltak, — vagy sokaknak olyannak tüntek —, de egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a segítségükkel a mai irodalomban eligazodhassunk. S itt elsősorban — noha nem pusztán — a lírára gondolunk. Ha egy költeményben például a próza nyelvére mindenkor közvetlenül lefordítható, — hogy úgy mondjam — epikai mondanivalót nem találjuk meg, még nem okvetlenül érthetetlen a vers, amint hogy a festészet már elég régen nemcsak — a szó köznapi értelmében — konkrét tárgyak és formák segítségével ábrázolja a valóságot. Egyik belgrádi festő például így fogalmazta meg erről a kérdéstről a maga felfogását: „Minden művésznél megvan a maga világa és életérzése. Egyeseknél ez kiegyenlítődik a dolgok valóságos alakjaival, mások inkább szimbólumokban és metaforákban látják a dolgokat.” (Protics) Más helyen ugyanez a művész így elmélkedik: „Milyen kicsiny a vászon felülete a világ felületéhez képest! S innen adódik a tömörítés, a metafora, szimbólum szükségese...” Hogy az ilyen életérzés, az ilyen látásmód, vagy valóságglátás lehet művészi alkotás tartalma és kifejezésbeli sajátága is, azt igen nagy példákkal bizonyíthatnánk. De az ilyen látásmódnak, életérzésnek természetesen megfelelő művészi kifejező eszközök segítségével kell eljutniok a közönséghez.

Bizonyos végletekről, túlkapasóktól megtisztítva ez az életérzés, ez a látásmód lényegében új, s ennek megérzékítése modern művészi eszközökkel a mai költők, a mai költészet izgalmas nagyszrű feladata, s az erre való törekvés korszerű jelenség. Ha pedig azt mondjuk, korszerű, akkor ezen nem csupán azt értjük, hogy nem régi, hanem, hogy jellemző a mai emberre, annak látásmódjára, valóságglátására. Ebben az esetben pedig egy modern vers, amelynek — ismétlem — talán nincs is régi értelemben vett epikai „mondanivalója”, többet mondhat a mai emberről.

egy kötetnyi tudományos elemzésnél, fejtegetésnél. Úgy vélem, ez volna az egyik döntő szempont az új irányzatok, kísérletezések megítélésében.

Régi, de örök igazság, hogy az ifjúság a legfogékonyabb az új iránt, természetesen leghajlamosabb a túlzásokra is. Hogy azonban a jugoszláviai irodalomban — s benne a vajdaságiban is — napjainkban valami törésféle ugrásszerű fejlődés tanúi vagyunk, az igen valószínűnek látszik. Akarva nem akarva, nap nap után fel kell figyelnünk a legfiatalabb tollforgatók egy-egy írására. Gyakran mondják a fiataloknak, amikor önképzésre akarják serkenteni őket, hogy Ady indulása idején jó Petőfi-verseket írt, József Attila pedig jó Ady- és Juhász Gyula versekkel köszöntött be a magyar irodalomba. Ha azonban valaki a mi legfiatalabb tollforgatóink munkáit figyeli, azt tapasztalhatja, hogy ezek mintha valami más eszményeket követnének. Ez természetesen igen kényes kérdés és nagyon is vitatható felfogás, mert nyilván van a fiatalok között olyan is, aki éppen József Attila-verseket igyekszik írni, vagy Fehér Ferencet próbálja megközelíteni. Az általános benyomás azonban nem ez, s ez talán akkor látszott meg legvilágosabban, amikor a noviszádi írók klubjába látogatott el egy csoport, s itt egyszerre egy egész csokorra való verset hallottunk tőlük. Általában nem ott kezdik, ahol elődeik abbahagyták, vagy ahol egyesek ma tartanak. S ezt nem tekinthetjük véletlennek, mert egészében az ifjúság magatartása fontos tényező lehet a korszerűség kérdésének eldöntésében.

Véleményem szerint még egy fontos szempontra kell felhívni a figyelmet a különféle kísérletezések megítélésével kapcsolatban. Az a sokszínűség, amely a jugoszláv irodalmat manapság jellemzi, a vélemények és felfogások harca, a mai valóság ábrázolására történő sokféle erőfeszítés és kísérletezés teljes szabadsága éppen úgy szerves része a szocialista demokráciának, mint a társadalmi öngazgatás demokráciánk bármelyik más megnyilvánulási formája. Akiknek pedig nem tetszik a mi szocialista demokráciánk, azoknak nem tetszik a mi irodalmunk sokszínűsége sem, és eszmei zűrzavarnak látják. Sőt egy szovjet cikkíró a Znamja című folyóiratban egyenesen azt állítja, hogy ennek az a célja, hogy a szocialista tábor országait letérítse a „nagy és haladó szovjet művészet útjáról”. J. Gusztincics a Politika hasábjain siet hozzátenni, hogy ezt igazán kár volt Jugoszláviával kapcsolatban elmondani, s így folytatja: „A szovjet művészet útja igen érdekes, és tanulmányozni is fogjuk. De mi nem térhetünk le annak útjairól annál az egyszerű oknál fogva, hogy nem haladunk annak az útján. Nekünk van saját jugoszláv művészetünk...” Ez a jugoszláv művészet és irodalom — benne a mi vajdasági irodalmunk — olyan, hogy vannak írói, akik szűknek találják a realizmus sémáját, és bátran keresik az új mondanivaló számára az új kifejezési formákat. Ezért senki nem kövezi meg őket és nem hallgatja el.

Mindezek alapján talán elég világos, hogy az újításokat, a kísérletezéseket nem lehet úgy elintézni, ahogy egyes lapok nálunk néhány cikkben megpróbálták. Közelebb kell férközni hozzájuk és a művészi értéket keresni bennük, miközben a bírálónak is meg kell szabadulnia egyes elavult sémáktól, iskolai dogmáktól, amelyekbe valóban nem lehet beleerőszakolni a mai költészetet. Talán így is mondhatnánk: becsüljük meg az irodalomnak azt a szabadságát, amelyet nem véletlenül irigyelnek tőlünk sokan.

VUKOVICS GÉZA

ÁRULÓ IDÉZETEK, AVAGY AZ EXISZTENCIALIZMUS NYOMDOKAIN

FRANÇOISE SAGAN: KOPOGTAT A BÁNAT, REGÉNY, TESTVÉRISÉGEYSÉG KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1956

1954 nyarán Rene Julliard ismert párizsi könyvkiadó félmillió példányszámban piacra dobott egy kisregényt. Akkoriban merésznek tűnő tettét fejcsóválás követte s leplezetlen kétkedés. Egy 18 éves bukkott diáklány irodalmi zsenijével kockára tenni a Julliard-kiadóhoz elismert tekintélyét? Egy ismeretlen szerzővel ilyen házárdul kísérletezni? Egy bizarr tartalmú és első pillantásra igénytelen tucat-regényecskével kiállni a legszélsőségesebb irodalmi áramlatok porondjára? A befutott „nagyok” 30.000-es példányszámmal kihívóan szembeállítani az 500.000-et?

S a gyorskezü napilap-kritikusok úgy vélték, bőséges ellenszolgáltatás és érdemen felüli népszerűsítés lesz, ha a tiszteletpéldányként kapott igénytelen művet egypár sorban ismertetik rovatuk széljegyzetében. Váll-

veregető hangú és kötelességből bátorító, néhánymondatos cikkecskéjükön jóformán meg sem száradt a nyomdafesték, s máris kipattant a szenzáció. Az olvasóközönség elkapkodta a könyvecskét, napok alatt elkelt a túlméretezettnek vélt példányszám, s lázas sietséggel tizennégy idegen nyelvre fordították le a félreismert művet. Françoise Saganra, mert róla van szó. rámosolygott a szerencse. A Kopogtat a bánat (irodalmi belépője) a könyv-ídegy legnagyobb sikere lett!

Az első meglepetésükből felocsudó műbírálok ismét tollat ragadtak. S azok, akik jóakaratóan néhány dicsérő szócskát mondtak, most bő lére eresztve hirdették: lám csak, megmondtam jóelőre, hogy valamj van a dolgban. Azok pedig, akik a megrovást választották, a vállveregető leki-csinylést, most a megkezdett utat verejtékezve is végig akarták járni: fércmű, közönséges pornográfia, „affaire de couchage”, a paráznság raffinált dicsérete — dörögték.

Megszólaltak az irodalom nagyjai is. Felsorakozott a párizsi szellemi élet elitje, hogy szavát hallassa. Pro és kontra sorakoztatták az érveket. A kedélyek még le sem csillapodtak, s a váratlan népszerűséget szerzett fiatal író nő máris újabb irodalmi csatározásra adott okot. Egy bizonyos mosoly című második kisregényével. Az újból — megjegyezzük, ezúttal nem oly vérmesen fellángoló — viták már-már elültek, amikor a váratlan autószerencsétlenség, mint valami démoni reklámfogás, Sagan ifjúj vérevel fröcskölte be harmadik, most megjelenő regényét a Halott szemhé-jeket.

A „bombasikert” aratott szerző így három éve a francia irodalmi élet egyik központi alakja, s reá irányul sok más ország irodalmárainak figyelő szeme is. Nos ez a három év — amellet hogy állandóan felszínen tartotta a Sagan-kérdést — egyebek között elegendő időnek bizonyult, hogy a csata hevében véleményüket végsőkig szubjektívvá torzító kopjatorók tárgyilagosabbá váljanak, s a józan mérlegelés mindent helyére állító szempontjait érvényesítsék. A dicsőhimnusz zengők tehát, álláspontjukat észrevétlenül helyesbítve, hátrább húzódtak, mondván, hogy szép, szép, ám Sagan népszerűsége mégsem egyenlő művészi értékével. A pocskondiázók pedig egy-két lépést előbbre settenkedtek, s óvatosan andalogva elismer-ték, hogy az új szépprózairónőt mégsem lehet egy kézlegyintéssel elintézni.

Hozzánk csak a Sagan körüli árapály végső hullámfodrocskája ha-toltak el, ezért szinte közömbösséggig és érdektelenségig menő tárgyilagos-sággal lapozhatjuk a fiatal író nő bármely művét, ez esetben a magyarra átültetett Kopogtat a a bánat-ot.

A Cecilről, erről az apjának csapodár szerelmeit minden gátlás és tit-kolozás nélkül elmesélő leányról írt kisregény sok jótulajdonságával ér-demesült a sikerre. A tucatregények színvonalát meghaladó értéke sem vitatható el. Saját magukat teszik nevetségessé, akik hányavetin pocskol-ják. A francia lélektani regény klasszikus példáira emlékeztető elemző-

készség, sőt bizonyos öntudatlan társadalmi elemzés; gördülékeny csiszolt stílus; élvezetes nyelvezet; sajátos, finoman ecsetelt léggör; logikus mese-fűzés; megkapó frissesség — semmikép sem cáfolható erényei a *Kopogtat* a bánat-nak. Egyáltalán nem meglepő, hogy sikert ért el. Inkább a siker méretei csodálkoztatnak el. Jobbanmondva elgondolkoztatnak. Milyen szellemi áramlat duzzasztotta ekkorára hírnevét; milyen olvasóközönség találta meg benne saját életképét; milyen körülmények közepette nőhetett jóval túl önmagán? Ennek boncolgatása sokkal érdekesebb lehet számunkra, mint a regény elvonatkoztatott esztétikai méricskélése, annál is inkább, mert már most is jóval mértéktartóbbak a legjobb hizsemű bírálatok is, mint három évvel ezelőtt, s a könyv mind alaposabb esztétikai rostáláson átesve mind lejjebb száll — főleg Franciaországban — az irodalmi ranglétrán.

In medias res — a dolgok közepébe ugorva — kimondjuk a regényről alkotott végkövetkeztetés mottóját: egzisztencializmus, — és kissé feje tejére állítva a dolgot, hátulról, a konklúziótól kezdve, közeledünk megfigyelési tárgyunk, a regény fele. Ez csak látszólagos önkényesség és fordított sorrendű elemző módszer, tudniillik az úgynevezett egzisztencialista világnézet vagy életfilozófia írói nagyságai hasonló módon építik műveiket: Legelőször lejegyzik életbölcseletük valamelyik alaptételét, mondjuk félelem-bátorság vagy életöröm-bánat, s erre építik a mesét, erre a gondolatfoslányra keresnek történetet. Igaz, ez nem vonatkoztatható teljes mértékben Françoise Saganra, hisz nála az egzisztencializmus külső jelei, a kirívó öltözködés, hajviselet, gúnyolódó beszédmodor, viharosmultú diákélet, szédületes rohanás az országutakon, stb. egyelőre kifejezőbbek, mint a tudatosodott (Sartre vagy Camus írásaiban gondosan felépített, átgondolt és okszerűen vallott) egzisztencialista világnézet. S műve is inkább csak ösztönös megnyilvánulása egy hozzá közelálló társadalmi réteg: a francia kispolgárság egzisztencialista világnézetének, mint teljesmervű céltudatos hirdetése. Ám bárhogy is vizsgáljuk a dolgot, regénye mégis csak magán hordja az egzisztencializmus letörölhetetlen bélyegét.

Óvatlan lépés lenne szépprózájának reménytelenségében, kilátástalanságában keresni Sagan egzisztencializmusát. Egyoldalúság lenne azért pálcát törni felette, mert művében túlnyomórészt bántó sötétség, sivárság uralkodik. Más szempontok a figyelemreméltók; más módon vetítette ki, a korán fiatalság, a szétzilált értelmiség, a jelen idegtépő forgatagában minden szalmaszálba kapaszkodó kispolgárság egzisztencialista ideológiáját.

Az egzisztencializmus a mai társadalom két nagy osztálya (az adott esetben főleg Franciaországról van szó) a polgárság, mondjuk kapitalizmus, és a munkásosztály közt reménytelenül morzsolódó kispolgárság mentevára. (Sagan e réteg gyermeke, ez a környezet formálta gondolkodásmódját, szabta meg életformáját). S ebben a helyzetben, a főleg kapitalista jellegű társadalomban, a leginkább atomizálódott kispolgárság semmi

egyébre sem érez erőt, minthogy úgy-ahogy eligazodjék. A juste milieu-t, a békés jólét arany középútját keresve állhatatosan, mindenféle közösségi élettől és eszmétől elriad, s mindinkább önmaga felé fordul. Látja, hogy sem a kapitalizmus, amely felmorzsolja, megsemmisíti, sem pedig a munkásosztály, amely emberi elveit ugyan védi, de ábrándvilágát, az aranyközépút ideológiáját elveti, — nem harcol elképzeléseinek megvalósításáért. Ezért az osztálykeretben, általában a közösségi életben saját maga, azaz egyedemberi egzisztenciájának háttérbe szíritását látja, s görcsösen építi megvalósíthatatlan világát, az egyetlenegy személyben összpontosuló világot, az egzisztenciát, s szövi eszmei megfogalmazását: az egzisztencializmust. S ebben a légkörben jelentkezik az egzisztencialista filozófia bajnoka, Sartre a maga elveivel. „A másik (mármint a másik ember) számomra éppoly tárgy, mint minden magában való lény körülöttem. A másik rombolja az én világot, miközben sajátját akarja építeni. Tehát nem a közösség az előbbre való, hanem az egyén. Az egymásközi viszony alapja nem a megértés, az összehangolás, hanem a nézeteltérés, az összeütközés.”

Erre alapítja, építi Sagan a maga világát, amelynek neve és jellege Bánat, amelyben el kell különülnie a többiektől, akik szintén a maguk módján építik saját világukat. Ime, egy idevágó idézet a regényből: „Olyan elárasztó, önző érzés ez, hogy szinte szégyellem, hiszen a bánat mindig becsültnivalónak tűnt nekem. Nem ismertem azelőtt, inkább csak unalmat, megbánást, néha-néha furdalást. Ma úgy lép el, mint puha, nehéz kelme, és elkülönít a többiektől.”

Ez nem csupán hangulat, emberi emóció, vagy pillanatnyi meditáció, hanem szimbolizált konkrétum, életmóttó, s köréje kerekedik minden egyéb, körülötte forog minden más regény hősnőjének életében. Mondhatnánk egy félresikerült élet mementója, örök emlékeztetője, jelképe a magába vonulásnak, s egy rosszul épített egzisztenciának.

Az egzisztencializmus Sartre-fogalmazta más tételei, amelyek a francia társadalom egy rétegének: a kispolgárságnak köztudatába ivódtak, szintén fellelhetők, szinte szó szerinti átvételben Sagan könyvében is. Ime, Sartre gondolata: „Az embernek, mint teljesen szabad és független subjektumnak az élete a művész alkotás folyamatához hasonlít, a maga szabad és semmilyen külső motívumokkal meg nem határozott választásaival, amelyek ennél fogva csak intuitívek lehetnek... Az emberi egyéniség tevékenységét semmi sem határozza meg, teljesen szabad; szabadon tevékenykedik a világban, a maga módján gondolkodik, tetszése szerint jól vagy rosszul, megvan a szabadsága, hogy megválassza életét, egyéniségét.”

Ezekután nyugodtan idézhetjük Françoise Sagant: „... Mindenáron ki kell tépnem magamat, meg kell újra találnom apámat és régi életünket. Milyen gyönyörűnek tűnt most egyszerre ez a két örömteli, rendetlen év, amelyet átéltem, az a két év, amelyet olyan könnyen megtagadtam a mi-

nap... az a szabadság, hogy a magam módján gondolkozzam, tetszésem szerint rosszul gondolkoztam, vagy keveset, az a szabadság, hogy magam válasszam meg az életemet, magam válasszam meg az éneket..."

Szembetűnő hasonlat. Bizonyára nem véletlen.

Cecil, (a regény sajátos leányhőse, amikor tervet sző, hogy bármily módon is eltávolítsa Annát, aki apja felesége akar lenni, s rendezni akarja életét), az egzisztencializmus legtípusosabb elveit vallja, s kegyetlen logikával indokolja meg tettét: „Ó, mennyire megnehezíti majd életüket méltósága, önbecsülése!... Nem tudtam elviselni Anna megvetését, amivel múlt életünket bevonta, hogy annyira lebecsült mindent, ami apámnak és nekem boldogságot jelentett. Nem megalázni akartam, hanem elfogadtatni vele a mi életszemléletünket... Ha mindenáron azt akarja, hogy neki legyen igaza, hát hagyja, hogy mi meg a mi hibánkkal bizonyítsuk az ő igazát.”

A nyomaték kedvéért ismét Sartrét idézzük: „Az embernek egyedül kell határoznia; mert ha a társadalmi erkölcsök mértékei szerint határoz, olyan eredményekhez juthat, amelyek egyenesen ellentétben vannak az- zal, amivé lenni akara.” Ehhez talán nem is szükséges bővebb magyarázat, hisz ez az álláspont minden önző, közösségi szempontokat elvető emberi akaratot a szabadjára enged. Ennél még figyelemreméltóbb egy másik mozzanat. Sagan bírálói kiemelve, hogy őszintesége, akaratlan leleplezése egy társadalmi rétegnek, szemére vetették, mégpedig nem alaptalanul, hogy az őszinteség örve alatt az erkölcsnek nem nagyon szigorúan vett szabályait is megtépázta. S ezzel kapcsolatban a regény következő sorait emlegetik: „Egy fajtából valók voltunk, apám és én; hol azt mondtam rá, hogy a nomádok szép, tisztavérű fajtájából valók, hol meg azt, hogy az élv- hájhászók nyomorult, kiszikkadt fajtájából”. Ehhez hasonló idézeteket garmadával lehet sorolni, például „Úgy élek, akár egy kis állat, ösztöne- imnek kiszolgáltatva, énem szegény és sivár.” „Webbné (a regény egyik szereplője) bizonyosan nem tud most aludni. Az ő korában valószínűleg én is megvásárlom majd a szerelmet pénzen is, mert a szerelem a legédesebb, a legélőbb, a legértelmesebb dolog a világon. Az ára igazán nem fontos”, stb. Ezek még talán a legenyhébb idézetek. Többre nincs is szükség, hogy beteljesedve lássuk az egzisztencialista filozófia egy másik tételét, hogy azt ideológiai élharcosai megfogalmazták: „Az egzisztencializmus és az irodalom egyaránt amorális. A világnak önmagában, ahogyan számunkra közvetlenül megnyilvánul, semmilyen erkölcsi jelentősége és értelme nincs. Erkölcsi értékek csak olyan értelemben léteznek, amelyet a szabad szubjek- tum, a szabad szubjektivitás hordozója tulajdonít a világnak... Az iroda- lom bizonyos tekintetben szükségszerűen amorális, mert nincs többé olyan emberi természet, amelyre támaszkodhatna.”

Az az ellenérv, hogy épp az őszinteség, a kispolgári társadalom ősz- tönös leleplezése a regény egyik nagy pozitívuma, meginog; ha szemünk

előtt tartjuk azt, hogy az egzisztencialista világnézet élharcosai kiáltvány-szerűen felhívják a művészt erre az „őszinteségre”: „Az író mutassa meg az olvasónak, hogy sorsáért és helyzetéért kizárólag ő a felelős. Mutassa meg, hogy milyen romlott, gyáva, gyenge, buta, bánatos, stb. mert saját tetteivel ilyennek alkotta magát.”

Megint csak az egzisztencializmusnak arra a tételére lyukadunk ki, (még az úgynevezett őszinteségen át is), hogy az emberi közösségek fejlődésében nem létezik semmilyen általános törvényszerűség, az egyén egyáltalán nem függ a társadalmi valóságtól, tudata a közösség, az osztály vagy a réteg tudatától, a környezet nem hat az emberre, mert az ember teljesen szabadon választhat. Tehát minden ember teljes mértékben maga felelős a tetteiért, helyzetéért és sorsáért...”

Elég ezzel szembeállítani egyetlen Marx-mondatot, amely noha régi, mindmáig meg nem döntötték, és végtelenül igaz: „Az emberek maguk alakítják történelmüket, de nem a saját akaratuk szerint, nem a maguk teremtette körülmények között, hanem az örökölt, a talált, és a közvetlenül adott helyzetben”.

Úgy gondoljuk, nem szükséges további boncolgatás, ez a taláalomra felvetett néhány frappáns példa is rámutat arra, hogy Sagan könyve mi-nak köszönhette érdemetlen sikerét: Felkapta világszerte a levegőért kapkodó kispolgári réteg, amely a mai fenyegetésekkel telt helyzetben a ki-utat: — az önmagához való fordulásban, az egyed, az egzisztencia érvé-nyesítésében látja s nem a társadalmi fejlődés diktálta közösségi életben: továbbá nem érez semmi erőt együttes akcióra, mert nem bízik senki más-ban, legtöbbször saját magában sem, s a maga erejét is csak annyira tartja, hogy úgy-ahogy eligazodjék, s megalkuvásban és beletörődésben építse gyökértelen egzisztenciáját.

Sagan könyvét — amely egy maga módján lelki vívódással telt társa-dalmi réteget és annak világnézetét fejezi ki, és ezen az alapon akár do-kumentáris erővel is bír — egy körtünet emelte színvonalánál jóval ma-gasabbra.

LÁNYI ISTVÁN

CANNESI MÉRLEG

Ama már híressé vált Oscar-díjak mellett, amelyeket az amerikai Filmművészeti Akadémia osztogat minden év márciusában az elmúlt évad legjobb filmjei alkotóinak és szereplőinek, a cannesi májusi filmfesztivál díjai volnának a legmértvadóbbak egy esztendő filmtermése minőségének felmérésére. De már az idei Oscar-ok körül is csinos kis botrány kerekedett, mert sem a közönség, sem pedig a filmmel foglalkozó újságírók nagyrésze nem egyezett a zsűri döntéseivel. Ingrid Bergman megjutalmazását udvarlásnak minősítették, mert a hollywoodi konzervatív körök, amelyek négy évvel ezelőtt a világhírű sztárt „erkölcstelen életmódja” miatt elüldözték, most — kommerciális okokból — vissza akarják hódítani. Hibáztatták a zsűrit, hogy nem mert a sarkára állni Michael Wilson ügyében, akit az „Amerika-ellenes tevékenységet kivizsgáló bizottság” gyanúsításai miatt mellőztek a díjkiosztásnál, noha ő írta a „Baráti meggyőzés” c. film remek forgatókönyvét, stb., stb. Az Oscar-díjat osztó zsűri arra hivatkozott, hogy nehéz volt annyi jó film és annyi jó színész között választani, s hogy az Akadémiának „a haza érdekeit” is szem előtt kellett tartania.

A X. cannesi fesztivál közönsége és újságírói nem kisebb csalódással és csodálkozással fogadták a versenybírák egyes döntéseit.

Az azúrparti filmszemle döntőbírái azonban sokkal nehezebb és kényesebb helyzetben voltak, mint amerikai kollégáik. Nekik csak az Újvilág filmjeiről kellett döntenük, az idei cannesi fesztiválon pedig harmincnemzet vett részt filmjeivel, közöttük olyanok is, amelyekkel a vendéglátó Franciaországnak nincsenek diplomáciai kapcsolatai (Kelet-Németország, Kína stb.). Elutasítani e nemzeteket a mai nemzetközi légkörben csak rossz vért szült volna és csak még jobban megnehezítette volna Franciaország egyébként is bonyolult nemzetközi helyzetét. Ezenkívül a harmincnemzet között ott volt valamennyi keleteurópai állam is, méghozzá néhány tagadhatatlanul sikerült alkotással. Elsiklani e művek művészi ér-

téke és a „politikai egyensúly diktálta szempontok felett ugyancsak helytelen taktika lett volna. De a nyugati államok hatalmas filmipara is felvonultatta termése színe-javát, köztük volt számos nemzetközi viszonylatban is elismert filmgnagság műve, és ezeket semmiképpen sem lehetett — már csak művészi szempontból sem — figyelmetlenül hagyni. De olyan döntést, amely azokat is bátorítsa, akik elsőízben kapcsolódtak bele ebbe a nagyszabású nemzetközi rendezménybe, s amely kimutatja a kis nemzetek egyenrangúsága elvének tiszteletbentartását is, természetesen nem hozhatott a zsűri, és nem is hozott mindenkit kielégítő objektív döntést.

A zsűri élén olyan ember állt, aki ismert opportunistá magatartásáról, aki „haladószellemű” volta ellenére sokkal többre tartja a „tisztesség béke” elvét mindenki iránt, bármilyen politikai meggyőződést vagy világnézeti csoportot képvisel is. Ez az ember Jean Cocteau, valamikori szürrealista költő és festő, a két világháború közötti idők egyik legpozitívabb elméje, aki — mint maga mondotta egy beszélgetés alkalmával — „szellemi nyugdíjba vonult”, s egyetlen hivatása még e földön „egyengetni az emberek közötti békülékenység szellemének diadalra jutását”. Az általa megszabott „tapintatos diplomácia” jegyében folyt le az egész fesztivál, s ez indította a zsűrit is kompromisszumos döntéseire. Fesztiválnyitó beszédében, Cocteau, a szemle örökös tiszteletbeli díszelnöke, hangsúlyozta, hogy „a nagyhagyományú francia szellemi szabadság jegyében, ez a hatalmas nemzetközi találkozó legyen a filmművészek hozzájárulása a világnak az emberiség békéjéért, valamint az egyének és nemzetek közötti szolidaritásért vívott hosszú, nehéz harcához.” Cocteau nagy kultúrája és hatalmas szellemi tekintélye, valamint az egyes filmküldöttségek figyelmes óvatossága, hogy meg ne sértsék ezt a Cocteau által proklamált vezérelvet, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a fesztivál legalább látszólagos nemzetközi nyájasság jegyében folyjon le. S természetesen a zsűri döntései is ezért igyekeztek „menteni a káposztát”, s jóllakatni minden kecskét. Ez a filmszemle is csak annak volt a bizonyítéka, hogy a művészet nem vonható ki teljesen a nemzetközi politikai élet hatása alól, s hogy még a „legtisztább” művészi rendezmény is igazodik a környező világ időszerű politikai mérlegéhez.

Ezért nem is csoda, hogy a műértő közönség a filmkritikusok más véleményét formáltak a bemutatott művek értékéről. Az újságírók nem hivatalos zsűrijének döntései sok kérdésben eltérnek a hivatalos értékeléstől, noha itt sem volt mindig döntő szerepe a művek objektív művészi értékének. A hivatalos zsűri William Wyler „Baráti meggyőzés” c. filmjét nyilvánította „az év legjobb filmjének”, és neki ítélte a hagyományos cannesi arany pálmalevelet. Ez a film kétségtelenül jó. Pompás, jó ízű emberj humorra különösen vonzó és alapeszméje is nagyrészt pozitív. A cselekmény egy amerikai quaker-család történetét tárgyalja, amely egész életét annak a meggyőzésnek szentelte, hogy az erőszak és emberölés nem emberhez

méltó, és amely békés harmóniában él önmaga indulataival, vágyaival, és a környező világgal. Aztán egy napon kitör a szezessziós háború, és Dél seregei közvetlenül is veszélyeztetik a család fennmaradását. Ezen a fordulóponton, a legidősebb fiú önként beáll az északiak seregébe, és életében először vért ont. Az apa csak akkor ragad fegyvert, amikor megtudja, hogy fia megsebesült. A film nem egészen tisztázza, hogy milyen indítók vezérlik a fiút arra, hogy fegyvert fogjon, mert az Észak és Dél között folyó harc politikai alapjáról fogalma sincs, a pusztá létfenntartás pedig inkább az apa indítóoka lehetne, mint a fiúé. A mindenféle harcról való lemondás quakeri filozófiájának ez a himnusza, ez az eszmei leszerelés nem az a világszemlélet, amelyre az emberiségnek szüksége van ma, ha még annyira gyűlöljük is valamennyien a vérontást és a háborút.

Ezért is döntött a sajtó zsúrija, Jules Dassin „Akinék meg kell halnia” c. filmje mellett, amely idealizálás nélkül, s a mai élet egy konkrét kérdésén vizsgálja meg az emberszeretet és pacifizmus oly nehéz problémáját. A film Nikosz Kazantzakisz görög író Újra megfeszített Jézus c. könyvéből készült, és egy kréta-szigeti görög település népének történetét dolgozza fel. A török dúlások elől menekül egy felégetett falu népe. A kiéhezett, sokat szenvedett menekülteket a másik falu papja és gazdag kereskedői nem akarják befogadni, nehogy magukra haragítsák a török helytartót. Az elüldözött nyomorultakon csak néhány ember szíve esik meg, szimbolikusan éppen azoké, akiket a falu népe éppen azokban a napokban választott ki a húsvéti Passió-játékok alakjainak megszemélyesítőivé. Amikor aztán ennek a néhány embernek, különösképpen pedig Manoliosz pásztornak, Jézus megszemélyesítőjének akciója szembeállítja a falu népet a vezetőkkel, e vezetők a helytartóhoz fordulnak s ráijesztenek, hogy ha enged, lázadás törhet ki. Kéri tehát Manoliosz elfogatását és megöletését. És Manoliosznak meg kell halnia. hogy az emberek rádöbbenjenek arra, hogy szeretniök és segíteniök kell egymást, s hogy a kapzsi önzés, az embertelenség és erőszak nem emberhez méltó tulajdonság. A film poétikus, emberi szépségei a rút, meztelen kegyetlenség sötét képeivel vegyülnek, és olyan mély hatást gyakorolnak a nézőre, hogy a filmet hónapokig nem lehet elfeledni. De hogy ne bolygasson meg egy amúgy is bonyolult nemzetközi kérdést, s hogy ne kelljen konkrétan állást foglalnia Kréta ügyében, a zsúri egyszerűen agyonhallgatta ezt a pompás filmet. Dassin még az év legjobb rendezőjének címét sem kapta meg. Francia kollegájának, Robert Bressonnak ítélték oda az aranypálmát „Szökés a siralomházból” c. filmje rendezéséért. Ez is „kecske-káposzta” megoldás volt, hogy a franciákat is kielégítsék.

Bresson filmje igen érdekes. Cselekménye csupán ennyi: egy Gestapo által halálra ítélt francia illegalista meg akar szökni a fogházból. A film, amelyben nincs drámai kulcspont, kibontakozás, nincs más, csak e szökési kísérletnek szinte tudományosan alapos részletességgel bemutatott króni-

kája és boncoigatása — kimerítően idegfesztető, és olyan szimpla, hogy az ember majdnem teljesen elfelejti, hogy filmet néz. Bresson eljárása, hogy nem törődik a képek művészi megkonponálásával, sőt a rútságig nem-esztétikus képekben mondja el a történetet, hogy a főszereplő színésztől megvon minden hősi patétikát és egyszerű, az életéért harcoló ösztönlénné teszi, hogy a cella négy fala közé hanghatások útján behozza a külső világot is, — roppant érdekessé és újszerűvé teszi filmjét. De — mindezen még érződnek a kísérlet fogyatékoságai és a sok újítás semmiképpen sem emeli alkotóját az év legjobb rendezőjének rangjára. Mert ugyanakkor látuk a keresetlen filmnyelv, a neorealizmus egyik nagymesterének, Federico Fellini-nek is egy pompás kis életképét, a Cabiria éjszakai c. filmet, s Fellini mégsem nyert vele díjat. Láttuk Wayne lengyel rendező igen jó filmjét, az 1944-es varsói felkelés drámai napjairól. Delbert Mann nagyszerű művét, a Legénybúcsút, láttunk egy pompás amerikai színes filmet, amely a zenés vígjátékok megszokott nivóját messze elhagyja, — a rendezés Grand Prixjét mégis Bresson kapta. Itt is másként ítélték az újságírók. Ők Fellinit nyilvánították a legjobbnak. Bressont pedig dícséretben részesítették úttörő munkájáért. Művészi szempontból ez a döntés is helyesebb volt a hivatalos zsűri értékelésénél.

Az egyetlen kérdés, amelyben mindenki egyetértett, Giulietta Masina olasz színésznő megjutalmazása volt a Cabiria éjszakai-ban nyújtott remek alakításáért. Poétikus sokszínűséggel „szívből jövő, mértéktartó humorral és az emberi érzelmek sokféleségének mesteri megcsillogtatásával varázsolta elénk Cabiria, a kis római utcalány figuráját. Ez a nem-szép, nem-csunya kis szóke nő egycsapásra elhomályosította a Cannesban nyüzsgő sok „atom-szépség” dicsőségét. A legjobb férfiszínésznek járó díjat — noha a jugoszláv film valóban meleg fogadtatásban részesült mind a közönség mind a filmértő szakemberek körében — mégis a már említett „egyensúly-politika” alapján ítélték oda A béke völgye főszereplőjének. Mert John Kitzmiller alakításánál volt néhány sokkal-sokkal nagyobb színészi teljesítmény is. Valljuk be őszintén, itt is hiányzott a tárgyilagosság. Erre a díjra, többek között, Nyikolaj Cserkaszov is számított, aki remek Don Quixote-t adott a szovjetek Cervantes-regényéből készült nagyméretű cinemascope filmjében. Ennek a filmnek kissé fanyar humora és bánatkeltő reménysege ellenére is volt néhány komoly pozitívuma, amely őszinte tapsot váltott ki nem egyszer a bemutatás alatt a közönség sorai-ban. Számított rá Pierre Vanek, a Dassin-film Manoliosza is, aki fiatal-sága ellenére is megrázó emberi erővel formálta meg a jézusi küldetés elől menekülő de sorsát magasztos emberi méltósággal vállaló kis birkapasztor alakját. Az újságírók zsűrije neki is ítélte oda a legjobb férfiszínész címét. Erős vetélytársa volt még Garry Cooper, aki pompás humorérzékkel, de a válságos pillanatokban őszinte drámai erővel oldotta meg a Baráti meggyőzés apafiguráját.

Ebben az áttekintésben csak a fesztivál jelentősebb műveiről számoltunk be, mert a szemle művészi értékének ők voltak igazi fokmérői. Egyben ezek a filmek mutatták meg a legjobban azt is, hogy a művészek egyre inkább a mai élet lüktető eszmei problémái felé kezdenek fordulni, s hogy a filmnek, e legnemzetközibb és legtömegesebb művészetnek valóban van hivatása a népek egymásközi közeledésének és megismerésének szorgalmazásában, s abban a harcban, amelyet századunk emberei egy békésebb és humánusabb élet lehetőségéért vívnak.

KALAPIS ZOLTÁN

AMERIKAI FILM, HOLLYWOODI FILM

Hollywood, az első és egyetlen polgári művészet szülővárosa, már a háború előtt, de különösen azután teljesen áttért a filmkonfekció nagyüzemi előállítására. Az amerikai filmgyártás aranykora Chaplinnal, Stroheimmal, Griffith-tal, Murnauval, Vidorral és a régi gárda még néhány kiválóságának halálával, illetve ifjúkorával együtt lezárult, s azóta — pontosabban a harmincas évek óta — egykori babérain pihen, önelégülten játssza régebbi alkotásaival kivívott vezetőszeropét a filmművészetben. Voltaképpen most is óriás — de beteg óriás. Önmaga kitermesztette nyavalya pusztítja évtizedek óta, és sorvasztja el a még jelentkező fiatal hajtásokat. E rákfene kórokozója a mechanizált sorozatgyártás.

A film nemcsak művészet, hanem ipar is, egyiket a másik nélkül el sem lehet képzelni. Ez a törvényszerű kettősség, amelyet maga a film jellege szab meg, és amely Amerikában hatványozott mértékben jut kifejezésre, ezernyi útvesztőt rejt magában. Hogyan lehet a kettő között az egyensúlyt megtartani, hogyan lehet az alkotás szabadságát biztosítani a filmművészetben, anélkül, de úgy, hogy azért össze ne ütközzenek a könnyörtelen gazdasági törvényekkel — ez a filmvilág örökké ismétlődő problémája.

Hollywood, amikor ezzel szembenézett, a könnyebbik megoldást választotta: a végletekig tökéletesítette a gyártást, a művészi törekvést teljesen az üzleti érdek alá rendelte. A szédületesen fejlődő technika szabta

most már meg a film irányát, az alkotó ember ennek csupán rabja vagy cselédje lett. Ez abban is kifejezésre jut, hogy a rendezőnek, a film tulajdonképpeni alkotójának nincs áttekintése a teljes filmről és nincs befolyása a filmkészítés egyes nagyon is fontos területeire. Nagyjából csak a színészekkel dolgozik, a többit elvégzi helyette a mesteremberek hada. A rendezőt is leggyakrabban nem mint alkotóművészt tartják számon, hanem mint a bámulatos pontossággal működő gépezet egyik többé-kevésbé nélkülözhetetlen alkatrészét. Minden egyéni elképzelés, amely nem illeszkedik bele a menetbe, eleve halálra van ítélve, minden individuális kísérlet, ami pedig a művészet egyik éltető eleme, a megnemértés falába ütközik. Ennek a rendszernek következménye jólismert: megszületett a sablón, uniformizálódott a témaválasztás és feldolgozás, a problémák émelvítően leegyszerűsödtek. Az osztályérdekek keretein belül kiszolgálják minden rendű és rangú vevő ízlését, mentalitását, szokását, erkölcsét, nemzeti és vallási érzését. Az amerikai film fogalma helyett új született: hollywoodi film. Ezeket az őszinteség és a bátorság hiánya, a hamis póz és üres csillogás, korunk problémáinak kerülése és kódosítása jellemzi. Ezzel az orientációval visszafejlődött a szép hagyományokban gazdag amerikai filmművészet, a hollywoodi termék közönséges filléres szórakoztatási tömegcikké vált, és — mivel a filmkultúra terjedése nem tartott lépést a filmipar fejlődésével, — milliók ízlését megrontotta. Az amerikai film ilyenirányú fejlődése miatt elveszítette súlyát, tekintélyét. S ami manapság még foltozgatja becsületét, az a világon egyedülálló technika, a tehetséges színészek sokasága, meg néhány rendező, aki meg tudta őrizni egyéniségét és bele tudta csempészni filmjeibe.

A mammutvállalatok egyeduralmával, a nagytőkések és spekulánsok által létrehozott, komoly művészi munkát kizáró bürokratikus rendszerrel maguk az amerikaiak is szembeszállnak, legalább is azok, akik a filmművészetet nem rendelik az üzleti érdekek alá. Egyre erősödő ellenzéke van Hollywoodnak, nem is annyira magában a filmvárosban, hanem New Yorkban. Új irányzat születésének vagyunk szemtanúi, amely hadat üzent a kommercializmusnak és a konformizmusnak. Ez jogosít fel arra, hogy kimondjam: nem Hollywood a mai amerikai filmművészet hites képviselője. Az ami ma az amerikai filmben érték, nem Hollywood jóvoltából, hanem Hollywood ellenére, az ottani rendszer negációjaként jött létre.

Mi a célja ennek az új irányzatnak, amely tulajdonképpen az olasz újrealizmus hatásának következménye, ennek amerikai változata?

Céljait röviden így lehet meghatározni: vissza a humanizmushoz és a realizmushoz, őszintén szólni a kisemberekről, a földszintes Amerikáról, szépítés és leegyszerűsítés nélkül feltárni korunk problémáit, ellentmondásait. Tehát voltaképpen nem is új művészeti irányzat kibontakozásáról van szó, hanem lázadásról a Hollywood teremtette megkövesedett normák ellen, s nem is valami formai vagy esztétikai forradalomról van szó, hanem az amerikai hetedik művészet szellemi elitjének erőfeszítésé-

ről, hogy *tartalmilag* felfrissítse az amerikai filmet és kivezető utat mutasson a kommerciionalizmus dzsungeléből.

Ennek az új szellemnek már komoly sikerei vannak, sőt a Martyval már teljesen érvényre jutott. E film realizmusa az olasz, légköre a francia filmekre hasonlít, technikailag pedig jellegzetes amerikai teljesítmény. Egészében mégis izig-vérig amerikai, egy ismeretlen Amerika művészi vetülete.

Nem véletlen, hogy az új szellem a független — a filmgyáraktól független — producensek házatáján talált otthonra, ott ápolják és fejlesztik tovább. Itt honosodott meg az európai stúdiókra jellemző művészi légkör, itt juthat szabadsághoz az egyéni elképzelés és a tehetség, amit aztán kiegészít a nélkülözhetetlen technika.

Nem véletlen az sem, hogy a mozgalom vezéregyénisége egy író, Paddy Chayefsky, az amerikai Cezare Zavattini, hiszen szellemi orientációról van szó, amely végső fokon közelebb van az irodalomhoz meg a színházhoz, mint a filmhez.

Nem véletlen végül az sem, hogy a filmek nagyobb része a klasszikus fekete-fehér technikában készült a Cannes-ban is bemutatott Legénybúcsú kivételével. Szinte tüntetően elvetették a színes képeket, a széles vásznat és még sok mást, amit a modern filmtechnika nyújtani tud. Ennek nyilván anyagi oka is van. (Ne felejtjük el, főleg független producensek, meg az amatőrök ápolják ezt az irányt. Amatőröket is említettem, de ebből a szóból nem azt az értelmet kell kiolvasni, amit mi a műkedvelés szóban érünk. Emlékezzünk A kis szökevény című filmre, amely sajnos szinte észrevétlenül került le a mozik műsoráról. Ezt amatőrök készítették.) De ebből is kiviláglik, hogy a mondanivalót tartják elsődlegesnek, nem pedig a technikát.

A filmművészet iránti viszonyban lényeges és figyelemreméltó változások történtek tehát az óceánon túl. Lényegeset és figyelemreméltót mondtam, s nem is döntöt. Mert az, amit eddig fejtegettem, az amerikai filmgyártás kisebb részére vonatkozik, de amely mindinkább tért hódít, mind mélyebbre ereszti gyökerét. Milyen távlat áll előtte, milyen jövő vár rá? Két lehetőség van.

Egyrészt félok, hogy a kaliforniai filmmágnások a kezdeti sikerek látán és a profit reményében felkarolják, divatot csinálnak belőle. Márpedig ha az üzletemberek belekontárkodnak, akkor előbb-utóbb gúzsbakóttik, megfojtják.

Másrészt lehetséges, hogy a televízió teljesen átveszi a filmnek azt az üzletemberek szabta szerepét, hogy cirkuszt és szenzációt szolgáltatson. A filmgyárak ekkor valószínűleg erre a vágányra állítják át a termelést, vagyis a televíziót látják el árúval. A tőlük független, atomizálódó filmgyártás ekkor a nagyobb egyéni szabadság biztosításával továbbfejlődhet a minőség, a művésziesség jegyében.

Minderre végleges választ jersze csak az elkövetkező évtized adhat.

A SZOVJET ÍRÓK ÜLÉSÉNEK SAJTÓVISSZHANGJA

Május vége felé a sajtó foglalkozott a Szovjet Írószövetség vezetőségének plenáris ülésével.

A Pravda vezércikkben tárgyalta az eseményt. Leszögezte, hogy az értekezlet kifejezése volt a soknyelvű szovjet irodalom alkotó erőinek, amelyek szilárdan egységesek a nép szolgálatában, a párt politikája és a kommunizmus iránti hűségben.

A lap szerint azonban a szovjet irodalom művelői nem feledkeznek meg a XX. pártkongresszus intelméről; arról, hogy az irodalom és a művészet elmaradt az élettől, a szovjet valóságtól. A szovjet valóság sokkal gazdagabb, mint ahogy a művészet és az irodalom tükrözi. A párt felhívja az írókat, hogy emelkedjenek fel a mesterség legmagasabb csúcsára, alkossanak a korszakhoz méltó műveket.

A továbbiakban elmondja, hogy a szovjet irodalom a pozitív eszmék irodalma. Megéneklí az új világ születését, a kommunista párt által megszervezett és a végső célok felé vezetett néptömegek nagy alkotómunkáját.

A szovjet párt központi lapja ezenkívül „Az írók legfontosabb feladata a népet szolgálni” címmel közli a szovjet írók nyilatkozatait terveikről.

Mihail Solohov egyezik azzal a megállapítással, hogy a szovjet irodalom elmaradt az élettől, de a professzionális gyász közepette érezhető hangjában a polgár büszkesége: milyen hatalmas léptekkel halad a párt és a nép egyik elvégzett grandiózus feladatától a másik még grandiózusabbig — az ipar irányításának gyökeres átszervezéséhez. Ennélfogva Solohov szerint gyakorlati szempontból nem is olyan nagy szerencsétlenség, hogy például nem fejezte be az „Új barázdát szánt az eke” című művét, hogy megállt a harmincas évek eseményeinél. Ezer szerencse — kiált fel — hogy a szovjet mezőgazdaság nem maradt ezen a színvonalon! Mégis valamennyi szovjet író siet az idő után, hogy alkotómunkájában lépést tartson pártjával és népével. Ezért ő is szeretné minél előbb befejezni az „Új

barázdát szánt az „eké”-t, hogy aztán komolyan hozzáláthasson „A hazáért harcoltak” című regényének megírásához.

Vszevolod Ivanov reméli, hogy az Október negyvenedik évfordulójának napjai és a szovjet társadalom győzelmes évej nagyszerű indítékul szolgálnak költeményekhez és drámákhoz.

Ehreburg véleménye: a különféle témák, hősök és színek nem világnézetj elhatározásokból erednek, mivel valamennyi szovjet író hú a népéhez és átérzi történelmi küldetését. A különféleség a sokféle művészi természetből ered, innen van a művészi kifejezés eszközeinek többfélesége.

Vadim Sobko szerint a párt sok olyan kérdést megvilágított, amely izgalomban tartotta a szovjet írókat. Az íróknak minden jog megadatott, kivéve azt, hogy mellőzzék az eszmeiséget, és unalmasan, szürkén írjanak.

Tüzetesen foglalkozott az írók plenáris ülésével a „Literaturnaja gazeta” is. Egyik cikkének címe: A szovjet irodalom barátai és ellenségei külföldön. Erről a plénumon Borisz Polyevoj beszélt. Nyugaton, mondotta, nyílt ellenségei vannak a szovjet irodalomnak. Nem érti azonban, hogy miért viselnek „hadjáratot” a szovjet irodalom ellen a szocializmust építő országokban? Jan Kot lengyel kritikus írásaira utalt és azokra a lengyel írókra, akik az unalmas és hideg könyvekért a szocialista realizmust okolják.

Ezzel kapcsolatban kitért egy „érdekes vitára”, amely szerinte Jugoszláviában folyik. Vidmárt, a jugoszláv írószövetség elnökét támadja, aki állítólag Leninre hivatkozva kijelentette, hogy „az irodalmi művek értéke nem eszmei céljaiktól függ.” Nem száll vele vitába, mert ezt — ahogy mondja — magában Jugoszláviában megtette a komoly marxista nézeteiről ismert Borisz Zihel és Dragan Jeremics. Az utóbbi a „Literaturnaja gazeta” szerint kimutatta, hogy Vidmár ezt a nézetét nem Lenintől, hanem T. S. Eliottól kölcsönözte. Polyevoj még néhány irodalmárt említett, akik állítólag „a kommunista párt hatásán kívül állnak”, közöttük Vaszko Popát.

A nyugati sajtó is foglalkozott a szovjet írók plenáris ülésével. Az AFP hírügynökség a plénum jelentésének különösen azt a részét idézi, amely elismeri Sztalinnak, „a nagy forradalmárnak és államfőnek”, hogy „megerősítette a szovjet irodalom szocialista jellegét, jóllehet a szovjet írók tisztában vannak a személyi kultusz negatív hatásaival a szovjet irodalomban”. Idézi továbbá a jelentésből, hogy a szovjet írók „nem térhetnek napirendre afölött, hogy Lengyelországban, Magyarországon és Jugoszláviában már egy éve támadják a szocialista realizmust és meg akarják ingatni a szovjet irodalom épületének alapjait. A szocialista realizmus győzelme azonban, a jelentés szerint, nem vonja maga után azoknak az irodalmároknak politikai mellőzését, akik egyelőre még nem tarthatók az említett iskola híveinek”.

Az AFP végül még néhány idézetet közöl. Többek között azt, hogy a XX. kongresszus óta az orosz irodalom alapvető témája „a szovjet társadalom menetele a kommunizmus felé” és „az élcsapat harca a bürokratikus gyakorlat és a karrierizmus ellen”, egyes írók mégsem tudták kiemelni a tömegek aktivitását a rendszer győzelmében, minek folytán ferde tükröt állítottak a szovjet valóság elé. A plénum jelentésében ezt leginkább Dundicev „Nemcsak kenyérrel él az ember” című regényével példázzák.

KOSSA JÁNOS

A GONDOLAT SZABADSÁGÁÉRT

AZ AMERIKAI ÍRÓSZÖVETSÉG KONGRESSZUSARÓL

Üléseknek, kongresszusoknak megvan a céljuk, rendeltetésük, de az események néha félrelökik a tárgysorozatot, s maga az élet szabja meg a napirendet. Így járt valahogy az amerikai írószövetség kongresszusa, amely a múlt hetekben négyszáz író gyűjtött össze New Yorkban. Az amerikai értelmiségnek ez az elitje a hivatalos tárgysorozatot szinte félrelökve, meglepő bátorsággal egyszerű védekező mozdulattal rátette kezét az amerikai szellemi élet legfájóbb pontjára: a gondolatszabadságra.

A felszólalások egymásután szinte ösztönszerűleg ezt a kérdést kezdték feszegetni, s olyan makacsul, hogy a kongresszus egyetlen nyilvánosságra szánt rövid nyilatkozatának, azaz határozatának ezt a címet lehetne adni: A gondolat szabadságáért. A kongresszusra menet talán senki sem gondolt rá ilyen határozottan, hazament mégis valahány író — pedig igen sokféle volt közöttük — a gondolat, szólás és írás szabadságának féltő gondját aggodalmát vitte magával.

A szokásos jelentések után — volt belőlük elég, mert jónéhány éve nem jött össze a kongresszus — a felszólalásokból hamarosan kiütközött a

meztelen kérdés: — Vajon a társadalmi légkör a háború után olyan-e Amerikában, hogy biztosítja a gondolat, a szólás, az írás és általában a szellemi élet akadálytalan fejlődését? — Eisenhower elnök, amikor a szokásos üdvözlő sürgönyben gépiesen odairta a szöveget, hogy „az amerikai írók helyzete az írásszabadságon nyugszik”, nem gondolta, hogy megállapítását a kongresszus részvevői fonákjára fordítják, és kérdőjelet tesznek mögéje.

A határozat ugyanis már bevezetésében megállapítja, hogy „... az amerikai írók mind nagyobb aggodalommal észlelik a második világháború óta a cenzúra veszélyét a nemzeti életben... Az amerikai írók szövetsége nem ismeri el semmilyen személynek, sem testületnek azt a jogát, hogy korlátokat állítson az írott szó szabadsága elé...”

Hogy ez a veszély honnan, milyen oldalról várható, ezt a nyilatkozat nem határozza meg pontosabban, csak utal „bizonyos vallási és hazafias egyesületekre, amelyekben a szenvedély teljesen elfojtotta az értelmet... De abból, amit később mint követelményt megfogalmaz: ... a kongresszus tagjai követelik, hogy az írásszabadsággal való visszaélés megállapításának joga és a vele visszaélők megbüntetésének joga pusztán a szövetségi és állami törvényhozó és bírósági szervek illetékessége legyen az alkotmány biztosította szabadságjogok alapján, mégpedig úgy, ahogy e jogokat az Egyesült Államok Legfelső Bírósága értelmezi... — világosan kitűnik, hogy nemcsak „vallási és hazafias egyesületek túlkapásaira utal, hanem bizony helyi rendőrfőnökök és egyéb potentások önkényére is. (Csak nemrégiben zúdult föl az amerikai közvélemény egy detroit-i rendőrtanácsos végzése ellen, aki John O'Hara díjat nyert „Ten Not Frederick” című regényét kitiltotta a város valamennyi könyvkereskedéséből és könyvtárából. Mert ha rendőrfőnökök kénye-kedvére van bízva irodalmi művek értékének és hatásának elbírálása, akkor talán speciális irodalmi képzésben kellene részesíteni a rendőrséget — gúnyolódtak a lapok.) Az a bizonyos utalás „vallási és hazafias egyesületek” túlkapásaira voltaképpen csak az önkényes hatósági szabadságkorlátozások előkészítőire, mozgatóira vonatkozik. Ilyen minden jót és rosszat szuverénul megítélő testület például maga az amerikai katolikus egyház, amely egész nagy politikai és gazdasági befolyását fölhasználja a szabad szellemiség korlátozására, de kívülre egy egész sereg mindenféle helyi erkölcsvédő, vallásvédő, nemzetitérzészvédő, kereszténységvédő és sok egyébvédő egyesület.

Talán legnagyobb hatást az az ember érte el a kongresszuson felszólalásával, aki saját tapasztalataiból beszélhetett a cenzúra veszélyéről, Arthur Miller drámáiról. Különös időszerűséget adott felszólalásának az, amit a kongresszus minden részvevője tudott, hogy pár nap múlva meg kell jelennie a washingtoni bíróság előtt, hogy feleljen „régibűneiért” és az amerikai kongresszus semmibevétele miatt. (Azért ugyanis, hogy 1940-ben és 1947-ben kommunizmussal rokonszenvező emberek társaságában járt, másrészt, hogy az Amerika-ellenes tevékenységet kivizsgáló bizottság

előtt megtagadta a feleletet összesen 200 fölött kérdés közül kettőre. Ezeknek egyike az volt, hogy 1947-ben kik vettek részt azon az íróösszejövetelen, amelyről maga beismerte, hogy jelen volt, másik pedig, hogy az összejövetel elnöke egy Usseau nevű kommunista forgatókönyvíró volt-e. Miller minden sajátmagára vonatkozó kérdésre nyíltan s a bizottság teljes megalégedésére megfelelt, beismerte, hogy közel állt ezekhez az írókhoz és találkozgatott velük, de erre a két kérdésre lelkiismereti okokból megtagadta a választ.)

Miller szavai igen mély hatást tettek a kongresszus tagjaira: — Meg vagyok győződve arról, — mondta —, hogy ha mi tényleg hajtunk az előtt, hogy a magasabb politikai érdekek a legnagyobb szentség és minden egyebet föl kell áldozni nekik, akkor nemcsak mint írók, hanem mint polgárok is lemondunk függetlenségünkről. Véleményem szerint a jelenlegi helyzetet mi tettük lehetővé hallgatásunkkal; hallgatásunk segítette elő azt, hogy az állam mindnyájunk fölött álló hatalommá nőtt, már pedig nem lehet az, a művészet és maguknak az embereknek megcsonkítása nélkül... Az írott szó hivatása nem az, hogy a magasabb érdekek politikája előtt tényleg hajtsunk, hanem hogy védje az igazságot, mert nélkülünk romlásba rohanunk. Ezt a hivatását az írott szónak nem lehet pillanatnyi érdekek miatt félrelökni...

Nem magán a kongresszuson történt, de idetartozik az is, amit John Steinbeck írt, — már a kongresszus után — az Esquire nevű folyóiratban Miller esetével kapcsolatban. Közvetlenül Miller ügyének tárgyalása előtt írott cikkében magát a tárgyalást így jellemezte: „... a legerőszakosabb és legszörnyűbb választ, amely előtt valaha egy nép és egy kormány állott.” Az, ami Millerrel történt, — mondja továbbá Steinbeck —, minden íróval megtörténhet, megtörténhet velem is. Miller helyzetébe képzelve magát megállapítja, hogy elárulni társainak nevét, nemcsak nem becsületes dolog, hanem erkölcstelen is. A bizottság tehát az állítólagos közjó nevében erkölcstelen dolgot követel. Ebben a helyzetben, ha az illető beadja a derekát, megsérti az emberi magatartás egyik legalapvetőbb törvényét; ha pedig megtagadja, a kongresszus semmibevétele vádjával elítélik.

— Mit válasszak? — teszi fel a kérdést Steinbeck Miller helyzetébe képzelve magát. — Bármire határozom el magam, rosszul járok... Attól az embertől, aki nem becsületes barátai iránt, azt sem lehet várni, hogy hű legyen népe és hazája iránt... De éppen ilyen két rossz között áll a kongresszus is, mert a törvénynek, hogy fennmaradjon, erkölcsösnek kell lennie. Törvénytiszteletet csak akkor lehet követelni, ha a törvény tiszteltreméltó.

Ime, ezért vált az amerikai írószövetség kongresszusának nyilatkozata általános irodalmi és művészeti kérdések nyugodt taglalása helyett éberszű, közvéleményt föllármázó vészkiáltássá, tiltakozó szavá az amerikai szellemi életet gúzsakötő önkény ellen, a gondolat, szó és írás szabadságának manifestumává.

SULHÓF JÓZSEF

SZÉLEJEGYZETEK

A SZTÉRIJA-JÁTÉKOKHOZ

Dubrovnik: nyári játékok, Szplit: színházi és zenei ünnepek, Lyublyana: fesztivál, Hvár: műkedvelő ünnepek, Prizren: nyári ünnepély...

Az ünnepi játékok nagy forgatagában a noviszádi Sztérija Játékok olyan szerepet vállaltak, amelyek serkentő hatása nagyon hiányzott eddig. Sztérija neve a cégér. Jován Sztérija-Popovics vetette meg a szerb színműirodalom első alapjait. Nagyjából azután ezeken az alapokon fejlődött ki az egész hazai drámairodalom. Mesterségbeli részét persze Sztérija is másoktól tanulta el, ahogyan az utána eltelt száz esztendőben a hazai művek eszközeikben, felépítésükben, sokszor szemléletükben is a világáramlatokhoz igazodtak. Megmutatta azonban, hogy a színpadról, amely végleg szószékké vált, és akkor is az, amikor semmit sem mond, öntudatra emelheti és érzékileg, élményileg hozzáférhetővé, felismerhetővé teheti a maga társadalma, népe számára — önmagát.

Száz évvel halála után a hazai színműirodalom, sőt általában a hazai színház, kátyúba jutott. Amúgy sem volt fejlett műfaj egyik népünk irodalmában sem. Persze, ha a jelenség és lényeg szerves összefüggését látjuk, ennek a jelenségnek a

magyarázatát is megjeljük annak a társadalomnak a belső lényegében, amelytől az irodalmi hagyományokat és egy kissé a nézőpontokat is örököltük, akár az első háború előtti fejlődésre, akár a két háború közötti rendszerekre, akár pedig azokra a merev, a képzelet szabad szárnyalását bénító befolyásokra gondolunk, amelyeknek hatását negyvenkilenc-ötvenig nem tudtuk levetkőzni. Visszahatását pedig ma is sýnyli drámairodalmunk. Elsősorban azt, hogy a közönség elriadt a színpadra nyersen odavágott jelszavaktól és bizalmatlan az új művek irodalmi értéke iránt. De ez a bizalmatlanság már hagyományokból is ered. A szűk, kicsinyes, egymást nem becsülő szempontok kétezer év óta változatlan tételéből. Nemo est profeta in patria sua — erre lehet nyeglén odavetni, hogy ugyan ki akar ma proféta lenni. Csakhogy a költő vátesz is, proféta is, harcos is, ha igazán költő.

A Sztérija Játékok éppen azt igazolják, hogy a drámaíró valóban költő, s vállalja felelős hivatását. És a Játékok nem csunán turisztikai érdekességek kétes vagy egészen magas színvonalon. Versenyek, amelyekben éppen az idén került előtérbe a hazai drámairodalom. Ta-

valy a hazai írók nem versenghetek, az első Játékokon csak azt a szempontot figyelték, melyik együttes adja elő jobban, fordulatosabban, invenciózusabban Sztérija műveit. Sztérija neve azonban lobogó. Ha több mint száz év előtt elindíthatta a hazai színműirodalom nehol jobban kiteljesülő, néhol elmaradó mozgalmát, ma Sztérija nevében elindítják a mai kor — hatóságos segítségre szoruló — drámairodalmát. Jutalmat tűztek ki a Játékokon bemutatott legjobb hazai műre.

Egy kissé emlékeztet ez a mesterdalnokok dalosversenyeire. Lehet, hogy itt is fenyeget az a veszély, hogy régi dallamokra írt új szöveg válik a verseny lényegévé, és ezzel unalmassá, egyhangúvá lesz a fejlődés útja. De drámairodalmunknak éppen a túlsó véglet jutott. Nem volt tere a fejlődéshez, ezért a legmerészebb útkeresésbe fogott, kísérletekbe, amelyek érdekesek, magukra terelik a figyelmet. Ott kapcsolódott be a világrámlatokba, ahol a polgári társadalom irodalma ki akar szabadulni a közönségizlés béklyóiból, mégpedig nem mondanivalójával, hanem kifejezési eszközeivel. A kísérletek, útkeresés, új megnyilatkozások, kifejezési eszközök mindig érdekesek, mindig hoznak valami újat. De nagy kérdés, hogy a színpad megszabadulhat-e valaha is a drámaépítés vastörvényétől. És vajon célja-e, hogy megszabaduljon tőle, amikor a pillanatnyi élmény, — a színész, a mondanivaló és a közönségérzelem és hangulatvilágában megindult élményfolyamat — a színjáték lényege, ember- és gondolatformáló ereje?

A kérdés tisztázatlan maradt, mert a Játékok idején tanácskozásra összehívó írók és színházi szakemberek fel sem vetették. Sőt inkább túlságosan is sok szó esett a kísérletekről, az új kifejezőeszközökről, az útkeresés merészségéről anélkül, hogy összehasonlításokba bocsátkoztak volna. Végeredményben azonban a bírálóbizottság mégis olyan művet ítél

legjobbnek, amely tiszteletben tartja a színpad és drámaépítés vastörvényeit. Gyorgye Lebovics fiatal, zombori származású író Alekszandar Obrenoviccsal közösen írt drámáját, a *Menneyi osztagot* tüntette ki a Játékok 350.000 dináros nagydíjával.

Cselekménye a hitleri uralom egyik haláltáborában játszódik le, azt az osztagot vonultatja fel, amely a táborba hurcoltak közé a gázbombát bedobja és a halottakat a krematóriumba szállítja. Talán felróható, hogy maga a dráma nem zárt egész; nemcsak ablakai vannak kifelé, tehát csak az értheti meg teljesen, aki eléggé ismeri a hitleri rémuralom tizenkét évének történetét, hanem magából a drámából sem maga a cselekmény, a történet, az emberek előttünk meglevenedő élete hat a legerősebben, sokkal erősebben hat maga a történelem, a valóság, amely a cselekmény mögött áll. E fiatal írók nagyon nagy érdeme azonban, hogy érzékeltetni tudják a rémuralom egész borzalmas légkörét, hatását ennek a kis Menneyi osztagnak a történetén át, és egészen kifinomult irodalmi eszközökkel olyan differenciáltan mutatták be az egyes típusokat, a véletlen folytán összerelődött legkülönfélébb embereket, visszahatásukat azokra az életkörülményekre, amelyek közé kerültek, ahogyan halálraítélve is az utolsó pillanatig végigélik azt a kis meghosszabbítást, amit kaptak és remélnek, menthetetlenül, reményvesztve is remélnek, — hogy a haláltáborok életéről aligha tártak, még élénk ilyen súlyos, nyomasztó, őszinte képet.

Az előadott művek közül a Menneyi osztag értékeit Szlávko Kolár *A testem az enyém*, Mirko Bozics *Hinta a szomorífűzön*, Milos Mikelin *Petar Seme kései házassága*, Dragutin Dobricsanin *Közös lakás*, Ranko Marinkovics *Gloria*, Ivan Potrcs *Krefli*, Otto Bihali-Merin *A láthatatlan kapu*, Marijan Matkovics *Az út vége* című színművéhez kellett mérni. A műsoron ezenkívül

Martin Kacsur címen Cankár azonos című regényének és Dobrica Csozics *Gyökerek* című regényének *Az örökös* címmel dramatisztált változata szerepelt. Ha megmaradunk is abban a keretben, amelyet a bírálóbizottság döntése szabott, érdemes néhány szót ejteni egyik-másik műről, mert noha az előzetes bírálóbizottság a harminckét jelentkező színházi együttes és mű közül csak ezt a néhányat nyilvánította méltónak a Játékokra — nem egészen világos mértékek és szempontok szerint — ez a kis lista két tünetet mutat a hazai drámairodalom fejlődésében. Az egyik az, hogy nagyon sok a kísérleti mű, a másik, hogy alig akad igazi komédia. Az előadott tizenkét mű közül csak a Közös lakás volt bohózat elemekkel átszótt vígjáték. Volt azután néhány középfajú dráma, nagyon kevés komédia-elemmel. A többi mind tragédia. Az előzetes bizottság mércéje nem volt feltétlenül megbízható, hiszen a bizottság egyik tagja a vitákban maga is kijelentette, hogy a tragédia irodalmi értékét magasan a komédia fölé helyezi. Nem egészen világos szempont, ha elég csak néhány egészen nagyot említenünk, mondjuk Shakespeare komédiáit, Molière műveit, Shaw *Unpleasant Plays* címen összefoglalt vígjátékait, hogy sok másról ne is beszéljünk.

A kísérleti művek közül kimagaslott Otto Bihali-Merin *A láthatatlan kapu* című színműve Antigonéval a középpontjában, gyorsan váltakozó bizarr jelenetekkel, olykor szellemes, sokszor túlzottan bölcselkedő szöveggel, néhány megmagyarázatlanul a cselekménybe szőtt alakkkal, (Hamlet, Ahasvér), látványos rendezésben, tánccal, énekkel és azzal a tartalmi tétellel, hogy bárhol van az ember, mindig azt hiszi, ott, a láthatatlan kapun túl jobb. Kétségtelenül irodalmi érdekesség, és éppen ezért indokoltta teszi azt a heves, nagyon élehangú pro és contra vitát műbírálatunkban. Poétikus jellegű, de kevésbé ötletes és fordulatos és egy fehér-fekete központi

alakokkal nagyon elrontott kísérlet Mirko Bozšić *Hinta a szomorúfűzön* című játéka. A kispolgár beteges begubózását, világtól elkülönülő ábrándjátékát mutatja be egy nyugdíjasnak és családjának életén át, poétikusan, finoman, de a kibontakozást durva fehér-fekete ecsetvonásokkal elrontva. Újszerű ötletében a *Gloria* is, Ranko Marinkovićs komitragédiája, amelyet tavaly a zágrebiaktól, az idén a Jugoszlvenszko Dramszko és a szkoplyei macedón színház előadásában láttunk. Az egyház mesterségesen teremtett csodáját állítja elénk, hogy gazdag retorikával mondjon véleményt az egyház tüzelmeiről; de végül túlterheli saját témáját. Újszerűsége törekedett beállításában Marijan Matkovićs is *Az út vége* című drámájában, amely kétségtelenül a témáját legtömörebben összefogó új művek egyike, de inkább a jellemek feltárásában, mint külön mondani-valójában értékes. És kísérleti jellegű Milos Mikeln *Petar Seme kései házassága* című játéka, nem egészen valóságos alakjaival, némileg indokolatlan összetűközéseivel és kibontakozásával, amelyek egy kissé l'art pour l'art-szerűvé teszik ezt a színdarabot.

Talán csupán Ivo Potres *Krefli* című színműve képviselte a tragédia klasszikus formáját és eszközeit, majdnem minden kísérleti eszköz nélkül. Az író egy Krefli nevű parasztgazda sorsán át a haladással szembeálló, maradi paraszt típusát és sorsát vízi színpadra itt-ott sematikus nyelven és párbeszédekkel, olykor a kellőnél élesebb fehér és fekete ecsetvonásokkal, noha különben az átmeneti színekkel is eléggé bőven bánik. Sajnos a dramatisztációk közül egyik sem sikerült. A *Martin Kacsur* filmszerűen apró képekre szaggatja a cselekményt, és nem nyújt alkalmat arra, hogy a szereplők átlényegüljenek alakjukba. Az *örökös* pedig nem tudta az epikus témát olyan színes drámai feszültségekkel átalakítani, hogy a regény

szépsége és értéke kellően érvényesüljön.

Különleges figyelmet érdemel Szlavko Kolar „A testem az enyém” című középfajú drámája. Tulajdonképpen nem is az. Benne van a népszínmű minden eleme, megannyi patronnal; és ha... Ha történetesen a hangsúlyozottan diszsonáns zenei színezés helyett egyszerűen mura-közi népdalokat iktatnak be, ami a szöveghez jobban illik; ha nem dr. Branko Gavela rendező kezébe kerül, akkor egészen szabályos népszínmű kerekedik belőle. Sokszor emeltünk már kifogást az ellen, hogy a rendező túlságosan előtérbe kerül, jobban rányomja bélyegét az előadásra, mint a mű és alapgondolata. Ebben az esetben azonban azt láttuk, hogy a rendező milyen csodatételre képes. A népszínmű-szerű anyagból, mivel az ellenkező szemszögből nyúlt a darabhoz, egészen mélyreható lélektanilag drámát épített, amin az sem változtat, hogy paraszttárgyú dráma. Az alakok megformálásával dr. Gavela enyhítette a figurák patron-szerűségét, sématisztát és a könnyű, bohózatra hajló elemeknek olyan különleges hangsúlyt adott, hogy lelkek tárulkoztak fel bennük, éleket nyilatkoztak meg rajtuk keresztül. Dr. Gavela tavaly az első rendezői Sztérija-díjat kapta. Az idén talán nem akarták újból hitelesíteni szuverenitását darab, anyag, színészek és színpad felett. Elhallgatni azonban nem lehetett, és a bírálóbizottság joggal nyilvánította egészében a legjobb előadásnak Gavela színházának ezt az estjét. És a teljesítmény annál nagyobb, mivel az együttes csupa fiatal erőből áll, alig akad közöttük, aki a harmincon túljutott.

A rendezői nagydíjat Tanhofer Tomiszláv kapta a Glória előadásáért a Jugoszlovenszko Dramszko Pozoristében. Egy kicsit benne van ebben egy életmű elismerése, noha nem fér kétség hozzá, hogy Tanhofer, azzal, hogy a Glória első három felvonását komikumba hajló szatirává tette, s ezzel a végső tragédia

kibontakozásába is több fordulatosságot, feszültséget vitt, mint a zágrebi előadásban volt, némileg alkotóművésszé vált anélkül, hogy a szöveghez hozzányúlt volna. Talán éppen ebben rejlik a rendezői művészet egészen kivételes teljesítménye. A legtöbb rendező azzal törekszik szuverenitásra, hogy a szöveget igyekezik idomítani, a maga elképzelésébe beletörni. Gavela, és mint láttuk, most Tanhofer is magából az adott műből, a szövegből indul ki, annak belső lényegét érvényesíti és ebben eltérhet talán az író elképzeléseitől, de nem istenségként lép fel, nem a szöveget főről be, hanem az előadást, nem helyezi magát a szöveg fölé, mint annyi nála kisebb rendező és színész, hanem szolgáljává szegődik, művészi jó szolgáljává.

Az alakítások is a legtöbb esetben erre vallottak, a színészek alakjukt az egységbe illeszkedve formáltak meg, nem kerestek külön hangsúlyt egyéniségüknek. Hogy azután mégis kidomborodott néhány rendkívüli alakítás, az éppen abból következik, hogy az együttes kiegyensúlyozott egységében a művész remekbe szabott figurája világosabban megmutatkozik. Lehet, hogy ebben szerepe van annak is, amit a jezsuiták, akik jó színészek, az alázat fölényének neveznek. Ezt a gondolatársítást az váltotta ki, hogy a legjobb színészi alakításért kitüntették Karlo Bulicsot, a Jugoszlovenszko Dramszko művészt a Glóriában alakított püspökért. Én nem egészen egyezem ezzel a döntéssel, mert az egyébként csakugyan kiváló művészettel megoldott alakításból hiányzott az a méltóság, keletesség, amely a főpapok második természetévé válik. Annál inkább igazolt Kon Máriának, a zágrebi Gavela-színház fiatal művésznőjének kitüntetése, mert nemcsak tartásában alakította kitűnően a sánta lányt, hanem beszédében, hangsúlyában, szajtartásában is átalakult; át-lényegült és mélyről jövő emóciókkal tette emlékezetessé éppen egyszerűségében nagy alakítását. Ugyan

ezt mondhatjuk Branko Plesáról, a Jugoszlovenszko Dramszko fiatal művészéről, aki egy usztasa ezredes ellenszenves szerepét tudta olyan élménnyé alakítani. Az út vége című műben, hogy a tizenkét előadás rengeteg alakja közül talán a legmélyebb hatást keltette. És kétségtelenül teljesen megérdemelten kapta az elismerést és kitüntetést Szta-ne Potokár Francsek alakításáért a Krepliben. A legtökéletesebb díszlet-tervért Niko Matalo lyublyanai festőművész kapott díjat, főként a Martin Kacsur bonyolult jelenetso-rozatainak ügyes, invenciózus elhelyezéseért, a tér kitűnő fölhasználásáért. Valószínűleg ugyanilyen indokolással kapta díszlet és öltözet-terveit a díjat Vladimir Marenics festőművész, a Mennyei osztag díszlettervezője a noviszádi színházban. Külön hangsúlyt adott annak a tételnek, hogy a színpadról nem hat valódinak, ami valódi. Ha a halál-tábor lakószobáit eredetiben mutat-

ja, sivárabb lesz a kép és sok el-vész a játékból, a figurákból. Stili-zált díszletmegoldásával hitelessé tette a képet, és mégis alkalmat adott arra, hogy játék, mozgás, cse-lekmény minden részletében érvé-nyesüljön.

Az előadások színvonala között legtöbbször csak árnyalati különbség volt, s ha nincs szó versenyről, egy-két kivétellel valamennyi előadás a legnagyobb elismerésben részesülhe-tett volna. Nem csoda hát, hogy nem egyhangúlag, hanem szótöbbséggel döntöttek, hiszen árnyalati különbségek esetén már inkább az egyéni ízlés és nézőpont érvényesül.

Mindenesetre megmutakozott, hogy a jugoszláv színjáték egészen magas fokon áll, jóval színvonalasabb sem mint tizenkét évi fejlődés után re-mélhettük. A színműirodalom is el-indult, hogy meghódítsa a hazai kö-zönséget. Ez bizonyára könnyebben sikerül majd, mint a hazai színpadot meghódítania.

EGY ISMERETLEN FILM AZ OKTÓBERI FORRADALOMRÓL

A belgrádi filmpalota tökéletes kis mozitermében néhány széksornyi közönségnek bemutatták a világ egyik legérdekesebb dokumentumfilmjét, az amerikai Axelbank alkotását és felvételgyűjteményét az első győztes proletárforradalomról. A film történelmi, emberi, szocialista értéke megérdemli, hogy közönségünk is megismerkedjék vele, ezért, értesülésünk szerint, a filmvállalat rövidesen átadja a mozihálozatnak, éppen jó alkalommal, mert a forradalom 40. évfordulóját ünnepeľjük.

John Reed, a társadalom-tudományban is jártas, de egyben vérbeli amerikai újságíró Tíz világrengető nap címen megírta személyes élményét az októberi nagy orosz forradalomról — barátja és fegyvertársa a tudósításban, Axelbank pedig filmfelvételeket készített róla. Utána 16 éven át gyűjtötte a forradalom filmdokumentumait, megtalálta Nikolaj orosz cár személyes felvételeit, felhajszolta a forradalom és az ellenforradalom hívatásos és amatőr filmriportereinek a felvételeit, pontosan egy óra tíz perces előadásban sűrítette az orosz forradalom történetét, és a néző többet tanul meg belőle, ezekből a hiteles képekből, mint tanult egykor lelkesen bflázva a hivatalos sztalin párttörténetből. És főleg becsületesebben ismerj meg a forradalmat. Ha nem mindig domborodik is ki

a belső, a felszín alatti összefüggés, ha a készen talált felvételek korlátozzák is a dokumentumfilm egybeszerkesztőjét, és ezért egyes események nagyobb súlyt kapnak, mint megérdemlik — mégis hűnek, úgyszólván tökéletesnek mondhatjuk az alkotást. Axelbank nem tudós ember, és aligha marxista, de becsületes tudósító, részrehajlás nélkül tárja fel az eseményeket, megeleveníti az igazságot: hogy szabott irányt a felkelésnek a bolsevik párt, Lenin és harcos társai hogy szervezték meg az első proletárforradalmat.

A film azzal kezdődik, hogy bemutatja az orosz életet 1917-ben, szembeállítja a cári udvart, az uralkodó osztály fényűzését a végtelen nyomorral. A cárevis lovaglása és komikus szalutálásba merevedő tábornokok alázata, a főhercegnők születésnapja, a cár eredeti felvétele az udvari szórakozásokról, labdajátékokról és fogócskázásról. A bizarrságok hiveit is bizonyára meglepi a meztelenül fürdő cárról és pőrén lubickoló vezérkaráról felvett képek. Társadalmi antitézisül a filmen megelevenedik a rongyosok hada, a befagyott Nevát feltörő ruhamosó asszonyok, a sorbaállók végtelen sora, akik az orosz félben álldogálnak a bizonytalan 12 deka kenyérért.

A frontot látjuk ezután, az imperialista háború lázítóan bődületes

tömegrohamait, embereket drótakadályok és robbanó srapnelek közepe... A székben kényelmesen ülő néző minden idegszála és agytekervénye felborzolódik, amikor a lövészárkokban és a spanyollosasok drót-labirintusában értelmetlenül futkosó embereket látja. A frontjelenetek, a borzalmak, a rettenetek érlelik a tüntető tömegkirobbanásokat... A későbbi generációk sokat hallottak a szembenálló arcvoznak barátkozásáról: a filmen eredeti képeken látjuk az orosz és német katonák ölelkezését.

Pétervár és Moszkva utcáin tizezres, százezres tüntető tömegek vonulnak. Eredeti felvételek az orosz munkások lázadó megmozdulásáról. A tehetséges Cecil de Mile tömegjelenetei csak macskanyávogás oroszlánbögés helyett — ha ezekkel az eredeti felvételekkel hasonlítjuk össze. (A néző egyben meglepetten állapít meg egy apróságot: 1917-ben az orosz munkások közül többen hordtak kalapot, mint micisapkát, amit valószínűleg később, angol vagy amerikai hatásra tettek szabvánnyá.

Axelbank nagy érdeme, hogy a látható események felsorakoztatásával érzékelteti a forradalom alapmozzanatait: a tömeg forradalmi érdeklődését és hullámzását, másrészt az uralkodó osztály és az egyes rétegek ingadozását. A képek ritmikus váltakozása bemutatja, hogyan maradnak le az események mögött a polgári pártok és később a mensevikek, a szociáldemokraták, a szociálforradalmárok és mint ragadja kezébe a vezetést a bolsevik párt.

1917 februárjától októberig bemutatja a forradalom és az ellenforradalom vezéralakjainak arcképcsarnokát: Plechanovot és Miljukint, a New Yorkból, Bronx városnegyedéből érkező Trockit, és Keren-szkj érdekesen buta arcát. Lenin

többször, sokszor szerepel a filmen, ahogyan pártja is mind döntőbb szerephez jut az eseményekben. A fényképeken Lenin kopasz feje, kis szakálla és sötét szeme sokszor hidegen, sőt nyersen hat, a filmen csupa emberré melegszik, csupa tűzzé és a premier planban fényképezett szónoklata feledhetetlen élmény, amikor a forradalom csodás és dédelgetett hőseit, eleven arc- és szemjátékát közelről meglevenítve szemlélhetjük a filmkockákon.

A forradalmi napokat követő intervenció háborút és vezéreit is egyenként bemutatja Axelbank, és híven jellemzi politikai, katonai és emberi magatartásukat, tehetetlenségüket, a tömegakarattal és a bolsevik vezetéssel szemben.

Azt mondják a polgárháborúról, hogy ez az egyetlen becsületes öldöklés, mert a szembenálló felek tudják, hogy miért és ki ellen harcolnak. Ez aforizmának ötletes és egy cseppet megszóva igaz is. Ellenforradalmár felvételező örökítette meg a bolsevik hősiességet a fehér terror idején. Perceken át látjuk a tömegkivégzéseket, elfogott vörös katonák halomra lövését. Nevetve néznek szembe puskával és filmkamerával a megásott gödör előtt. Hármásával lövik őket agyon. A jelenet ismétlődik, egyszer, kétszer, ötször, talán tízszer is, és a bolsevik mindig mosolyog. Szembemosolyog a halállal, a kivégzéssel, és a jelenet repesztő feszültségét csak az enyhíti, hogy a filmkockák a szokottnál gyorsabban ugrálnak, és a testek összecsuklása tornászmutatványként hat, amikor bukfenet vetnek hátra, a tömegsírba....

Bugyonnij lovasságának rohamával végződik a film, mert az első szocialista forradalom a XIX. század hárceszékeivel vívta ki a XX. század történelmének legnagyobb-szerű tettét, a szocialista forradalmat, az ember véres küzdelmét az emberiségért.

A MODERN LENGYEL KÉPZŐMŰVÉSZET BELGRÁDI KIÁLLÍTÁSA

Számunkra különösen jelentős a modern lengyel képzőművészet nem régi belgrádi kiállítása. Első ízben nyílt alkalmunk egy szocialista állam művészetét értékelni. (A szovjet festők kiállítását, amelyet 1947-ben láttunk, nem tekintjük művészi szempontból értékesnek.) Összehasonlítjuk a lengyel és a jugoszláv képzőművészetet, összevetjük felfogásainkat a művészetről, felmérjük a megtett út eredményeit, az átmeneti időszak eszmei esztétikai jelenségeit.

Ez a kiállítás is a lengyelországi szocializmus sajátos útját dokumentálja a sokirányú művészi tevékenység jelenlétével. Nincs hivatalos művészet, nincsen fémjelzett stílus, nincs szocialista realizmus, nincs fényképszerű dokumentáció, amely a fölismerhetőség elvét a képzőművészeti érték kizárólagos kritériumává emeli. A kiállított képek a művészet sokrétű fejlődéséről tanúskodnak. Ez a szerteágazás megtűri a különféle felfogások egyidejű érvényesülését, az ihlet szabadságát, melynek váratlan szikrái rendszerint kerülnek az ünnepélyes és „fölszentelt” helyeket és tárgyakat, mert az élet folytonosságában jelentkező lelki feszültségek összegyülemlenek a tudat alatti régiókban és a tudatban való fölvillaná-

saikkal röpké bepillantást engednek az élet lényegébe.

Az egyéniség szabad fejlődése az alapja ennek a művészeti tevékenységnek, amelynek útjából a lengyel nép a közelmúltban lényeges akadályokat távolított el.

Szocialista államban a társadalmi fejlődésnek abban az irányban kell haladnia, hogy az egyedüllét, a magáraitaltság, az elhagyatottság, a kilátástalanság érzését fokozatosan felváltsa a társasélet dinamikus melegsége. A közös élmény, az együttérzés, a közösségi tudat valószínűleg visszahódítja majd a tárgyi valóságba vetett hitet, amelyet az impresszionizmus után fokozatosan elveszített az ember.

A szétesésnek ez a folyamata, amely a kapitalizmus válságával vette kezdetét, az átmeneti korszakot jellemzi, mert a társadalmi nagyváltékot nem változtathatjuk meg csak azzal, hogy a proletariátus átveszi a hatalmat és dekrétumszerű művészetet teremt, — a szocialista realizmust. Ezt a folyamatot nem állíthatjuk meg. Egészen leegyszerűsítve a dolgot: a képzőművészetben folytatnunk kell a dekomponálás folyamatát és egy új valóságot kell az örökbehagyott stílusokkal fölépíteni.

A lengyel művészetben 1950—1954-ig tartott a szocialista realizmus korszaka. Ebben az időszakban a belgrádi kiállításon szereplő festők legtöbbje hallgatásra kényszerült.

A szocialista realizmus elferdített ideológiai lényege abban áll, hogy egyszerűen megtöltje az élet létező ellentmondásainak átérzését és tudomásul vételét, és holmi „érthetőség” nevében az üres akadémizmust, a természet alkotta formák fényképszerű másolatát ajánlja. Nem vesz tudomást az élet, a tudomány, az esztétikai elvek fejlődéséről, a művészetet a pillanatnyi politikai érdekek állandó szolgálatába állítja, és a primitív élet és közepszerűség dicséretét várja el tőle.

— Jellemző, hogy amikor ideológiailag elnyomták ezeket a művészeket, s eszközöket nem válogatva meg akarták őket győzni az akadémizmus felsőbbrendűségéről a modernizmussal szemben, akkor festészetük drámai akcentusokkal, iszonynyal, pátosszal és dinamikával volt telítve... — mondja Alexander Voiczehowski a katalógus előszavában.

A lengyel nép életerőinek és erkölcsi értékeinek erőteljes kibontakozása lehetővé teszi a művész alkotás szabadságát. A modern lengyel művészetben a forradalmi tűz ég és naponta harcászall az erkölcsi értékekért. A tárgyak fölületi arányai elválnak, és az érzelmek szimbolummá alakulnak, hogy az élmény feszültsége, az egyén temperamentuma megfelelő ritmusban arabeszké alakuljon.

A pátosz a győtrő valóság fölé emelte Jarema Maria művészetét; az alakok röntgenszerű átvilágításával a zúzódástól eltorzult test periferikus csontjai egymásba préselődnek, a lágy részek halvány rózsaszín és kék tónusai pedig halk és vékony érzélgőségükkel fokozzák az összeütközést a csontok fekete-fehér akcentusaival.

A tiszta festői anyag fogalmát az absztrakt festészet teremtette meg

azzal, hogy képzetes formákkal, fantasztikus lényekkel, metaforikus alakokkal fejez ki hangulatokat. Tadeusz Kántor a legbátrabb képviselője e törekvéseknek. Kozmikus térben a betonoszlopok vas armatúrájára emlékeztető kuszált dinamikus vonalkompozíciókat alkot — csomós, tubusból közvetlenül ki nyomott festékekkel — és a munka időtlen ütemét dicsőíti.

A drámaiságot megőrzi, ám több szervezethez visz képeibe Jonas Stern. A nagy kontrasztok megdöbbenő erejét bizonyos korlátok közé fogja kimért fogalmazással, s a mértánias absztrakció területére viszi művészetét.

„A háború előtti konstruktív absztrakciótól a színes foltok absztrakt összhangjáig és a mértánias formáktól a folyékony „melodikus” képszerkezetig vezető utat sok lengyel festő megtette. — Ennek az útnak köszönhetik, hogy fokozatosan megszabadultak a rideg elvektől, amelyek minden kizárólagos irányzat tartozékai” — írja a katalógus előszavában Voiczehowski.

Stażeński Henrik a húszas évek elején, a kései impresszionizmus virágzásának idején a kevésszámú absztrakt képzőművészek közé tartozott. Az absztrakt művészetnek ez a gyermekkor a mértánias konstrukcióval a zilált expresszionizmusnak ellenlába volt, és a kubista származás jegyét hordta magán.

A gondosan szerkesztett vonal végiggörbül vagy egyenes, s a síkokat elválasztva harmonikusan illeszkedik a foltok és síkok derűs színéhez. Stażeński Henrik ezekkel a plasztikai értékekkel melodikus és hangulati élményeket fejez ki.

Marek Włodarski, a színfoltok absztrakt harmóniájának híve színkompozícióiban meleg interieurök kisméretű finom játékvilágát vetíti elénk.

Stefan Gerowski szintén a színabsztrakció híve, de élményét a faktúra érzékiségével a lelkesedéssel fo-

kozsa. Ezt a művészetet Van Gogh vagy itt nálunk Konyovics lelkesedése egy absztrakt változatának tekinthetjük.

A modern lengyel művészeti törekvések között tekintélyes helyet foglalnak el a szürrealizmus hívei is. Tchorzewski Jerzifől kezdve, (akinek népies, az ablaküvegek színes jégvirágaira emlékeztető képei telítve vannak fantasztkummal és nyomasztó élménnyel), egészen a tiszta szürrealizmusig, amelynek Kazimierz Mikulski a legtipikusabb képviselője. Művészetében az erős értelmet az aprólékosan megmintázott tárgyak formáiban vezeteli le.

Különös helyet foglal el a modern lengyel művészetben Jan Leben-

stein, Egyetlen témája az álló női alak. Ez az állandóan visszatérő nőalak olyan, mint akit nagyfeszültségű villamosáram égetett meg a villamosszékekben. Különleges naívság ez, a gyermekek képesek rá, mert nincsenek tisztában az életnek és a halálnak érzelmeket erősen hajlító pólusaival.

Sok érdekes művészt említhetnénk még, de elégedjünk meg azzal, hogy ez a kiállítás csak azt a fejlődési folyamatot öleli fel, amely a kései impresszionizmus és kubizmus után kezdődött. A tárlat tehát ahogyan a katalógus előszava is mondja, nem reprezentációs jellegű, de annál őszintébb és közvetlenebb. A modern törekvések irányát kívánja bemutatni, és majdnem a műteremlátogatás frissességével hat.

A DÍJAZOTT REGÉNY

NÉMETH LÁSZLÓ: ÉGETŐ ESZTER, REGÉNY, MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1956

Különös érdeklődéssel olvastam Németh László legújabb regényét, legújabb hozzánk jutott alkotását. Akinek írásain valamikor nemzedékek nőttek fel — főképp a Minőség forradalmának tanulmányaira gondolunk —, most, élete delén, érdekes módon adott számot az elmúlt ötven évről, ötven év sorsáról, embereiről, eszméiről, ötven év magyar történetéről.

Tegyük hozzá még: érdekes módon adott számot önmaga fejlődéséről is. A gondolkodóknak a szerencsétlenebbik fajtájához tartozott, már eleve. Meg kellett érnie ifjú- és férfikora teljében támadt gondolatainak teljes csődjét. Hitt a kétségbeesésben, lázasan jósolt és bebarangolta a világot termékenyítő megoldásokat kutatva. A magyar nép nem az ő útját követte, mert a történelem csak két utat ismer, s a társadalmi fejlődés logikája kizárja az olyan harmadik utakat, amelyek utópiákba vezetnek. Így vált ez a nagy eszme- és tervkovács magtalan gondolatok atyjává, és így lett tanulmányaiából épült impozáns életműve pusztá kordokumentummá. És ami azelőtt menekülés volt a tanulmányírás démonja elől, az alkotó szépirodalom, a dráma és regényírás,

most működésének tengelyébe került. Így jutottak eredeti szépirói hajlamai ismét termékeny talajra, így oldódott fel a tanulmányemberi sorsok és egyéniségek szépirodalmi megformálásába. Így történhetett meg, hogy Németh László éppen regényben mondhatta el legfontosabb mondanivalóit, így tarthatta kora elé tükrét a maga egyéni foncsorával.

Németh László nagyszerűen meglátta, hogy a magyarság ötven legutóbbi éve tragikomédia. Három nemzedék is gyűrődött egymás fölé, mind a három tipikus nemzedék, amely úgy érezte, hogy ő hivatott újjáteremteni az évszázadok elhibázta társadalmat Magyarországon. Mind a három megrekedt, mind a három későn érkezett eszméivel, utópiáival. A termékenység messze elkerülte, és neveltségessé vált mind a három.

Három magyar középosztály három merőben különböző jellegű korban megpróbálja megvalósítani a lehetetlent: megvalósítani eszméit. Égető Eszter, regénye hősnője köré fonódnak ez eszmék folyondárjai, át meg átszövik életét, sorsát, mindegyik elrabolva a szépet, a nagyot, az igazi emberséget, az éltető ned-

veket tőle. Kislányként kíváncsi szemmel nézi apja meddő szélmalomharcát környezetével, és megtört öregasszonyként viselheti el fiai sorsának csődjét. Ilyen borongós, mindig felhős és villámokkal terhes ég alatt kísérel meg Égető Eszter, a maga ösztönös élniakarásával megteremteni a béke, a nyugodtság kicsi paradicsomát. És az egyik utópia lerombolja a másikat, az apák, férjek, fiak láza felperzseli az egészséges emberi álmokat. Így marad Égető Eszter végül is egészen egyedül annyi társadalmi és emberi vihar társasága után, a rombolásban fogant unokájával, hogy legalább azzal élve együtt, tanúja lehessen az új, igazságosabb világ kibontakozásának.

Ez a regény azonban írója kedvenc eszméinek tora is. Hősei, sorra megpróbálják megvalósítani az író hirdette elveket: a telepítést, a keretet, a népi kollégiumokat, az úgynevezett népi mozgalomból kinövő politikát stb. és sorra bele buknak vállalkozásaikba. Égető Eszter apja kezdi meg életét feltenni eszméinek megvalósítására. Csomorkányon, a vidéki városban hirdeti eszméit: újságot alapít, a népet akarja művelni, parasztokat toboroz, szervez a homok meghódítására, gyümölcsöst, kertet telepít és telepített. Égető Lőrincben dolgoznak leginkább Németh László indulatai: főleszámított. Szerinte csak építettek, de az országot nem építették meg.

Eszter férje, a patikus, már csak elkedvetlenedésében, apró álmok elkötyavetyélésében próbálja megülni sorsát. Ő is vállalkozik: autóbuszjárat a strandra, jólmenő patika, orvosszolgálat. Belebukik vállalkozásába.

A két fiúban aztán az apai, nagyapai indulatok felbomlanak. A középosztály legjobbjainak kitörése nem sikerül a maguk individuális, donquixote-i módján. A fiúk a harmincas évek szelébe akasztják a maguk vitorláit. Az egyik a népi mozgalomhoz csatlakozik, a másik nyilas lesz. Az apák, nagyapák szen-

vedéle így fut vakvágányra mind a két fiúban. A történelem eseményei mind a két fiút, az egész magyar középosztályt tönkre teszik. Legalábbis az események nem úgy alakultak, ahogy várták. Egyikük élete sem sikerült: a nyilassá vált fiú, apjával és hűgával együtt a németekkel Nyugatra megy, a népi mozgalmas fiú pedig a felszabadulás utáni „haladó” konjunktúrában még érvényesül, azonban a kommunizmus erősödésével az élete is holtpontra jut: börtönbe kerül. Égető Eszter ezerszer álmódott, ezerszer megkezdett élete így válik teljesen diszharmonikussá. Egyedül marad a felszabadulással keletkezett új világban, hogy annyi nemzedék megtört élete után unokájával meglássa azt a világot, amely majd harmóniát tud teremteni és az emberi álmok, szenvedélyek alá talajt, eléje távlatot, motorjául pedig dolgos tömegeket állít.

Indulataikon, szájtartásukon meglátszik, hogy Németh László az apjuk. Hősnőjében pedig, talán most sikerült megteremtenie azt a női típust, amelynek változatai ott kísértettek előbbi regényeiben. Égető Eszterben azonban, ellentétben amazokkal, sokkal több élet szorult és kevesebb aszkézis. Égető Eszter élete nagyobb és mélyebb társadalmi síkon áll, mint idősebb nővéreié a némethlászlói hősök familiájában. Ő már az életben, a realitásban gyökerezik, nem pedig az író indulatában, mint a Kurátor Zsófik, Kárász Nelli.

Németh László érett művészettel és társadalomismerettel fonja Égető Eszter köré a magyar társadalom egy osztályának típusait, melyeket az élet gazdag változatából indultával tépett ki. Nagyszerűen tudja felrakni a hangulatok színét regénye gazdag palettájára. A három nemzedék három külön atmoszférája külön ízelet és hangulatokat kap. Az apa világa a gyermek Eszter nyiladozó értelmén át szűrődik a műbe, de szinte tudata alatt, mert a nevelőnagyapa erős ellenzékisége,

konzervativizmusa, melynek már régi patinája van, oda szorítja vissza a világmegváltó apai terveket. A maga világát építő és féltő asszony gondjain a két világháború közötti magyar társadalmi valóság egyik része nő bele a regénybe. A technikáért rajongó férj vállalkozásainak kudarcai lebegnek Égető Eszter zsenge Paradicsoma fölött, és nem hagyják meg neki annak az érzésnek a gyönyörűségét, amelyet így fogalmaz meg az író: „Amíg hallgatta őket, félig ébren, félig álomban már, olyan érzése volt, mintha nem is az ágyban feküdne, hanem jóval mélyebben, begugyorodva a ház alapjaiba. A ház legalján kuksol, s mindaz, ami fölötte van: a falak, a kert, a két alvó és Erzsi is, belőle nőttek ki. Az ő tetszései, ő az a láda, amelyből — kipárálták.” A harmadik kor a fiúkat kísérő

anya aggodásával terebélyesedik irodalmi mondanivalóvá. Itt csap bele a regénybe az önéletrajz is (az író régi kedves műfaja ez!) és maga az író és eszméi is a maguk valóságában a mellékszereplőként felbukkanó Méhes Zoltán személyében.

A gazdag élményanyag, jó írói ábrázolás mellett, az író vibráló asszociációkat ébresztő, de kristályosan tiszta stílusművészete külön értéke műnek. Az eddig ismert írások láza helyett szinte a klasszicitásig higadt, érett íróval találkozunk.

Nem túlozunk, ha éppen ezt a regényt tartjuk az író életműve csúcának (1948-ban írta) és legőszintebb vallomásának koráról és benne játszott szerepéről, mely a maga módján közelebb visz bennünket egy korszak megértéséhez és értékeléséhez. Ezért tarthat számot érdeklődésünkre is.

EGYKÖNYVRŐL ÉS GYERMEKIRODALMUNK ALAPVETŐ KÉRDÉSEIRŐL

SEBESTYÉN MÁTYÁS: ZIMI ZUMI BÁL, VERSEK, TESTVÉRISÉG-EGYSÉG
KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1957

Thurzó Lajos „Tavaszi Jánoska elindul” c. könyve óta Sebestyén kötete úgyszólván az egyetlen esemény vajdasági magyar gyermek-költészetünkben. Irodalmunknak erre az elhagyatott telkére az írott szónak nemcsak művesei, hanem pallérai — a kritikusok, esszéírók — sem látogattak el, amióta halott az az álmodólelkű tiszaparti poéta. Ne vessen hát rám követ senki, hogyha Sebestyén könyvének méltatásakor előzetes kitérőt teszek.

Amikor az egyik, gyermeksjtóval kapcsolatos belgrádi értekezleten őszszakállú s nem őszszakállú pedagógusok, esztéták és kivénhedt rímkovácsok már úgyszólván mindent elmondtak arról, mi is az a gyermekköltészet, akkor felállt egy szelátekintetű fiatal költő s azt mondta: „Én nem tudom, hogyan kell gyermekeknek verset írni. És szörnyen tanulatlannak érzem magamat, amikor a költészet magasiskolájáról kell beszélnem!”

Igen, valahogy így van: a gyermekek részére írt költészet semmivel

sem alacsonyabbrangú művészet annál a másiknál, a nagybetűsnél, amelyet nem kísér a gyámolító „felnőtt” jelző. Így kellene lennie, noha a sekélyes közfelfogás, a felelőtlen szerkesztők gyakorlata a dilettáns versfaragást, a leereszkedő gügyögést, az együgyű, didaktikus rímes beszédet vagy a mindenáron való eszmei dalikázást tette meg hivatalosan és gyermeksjtóunk gyakorlatában is — gyermekköltészté. Hogyha ahhoz, hogy jó gyermekvers szülessék, nem volna szükség másra, mint jó stilsztára, aki ismeri a verstan szabályait, aki jó pedagógus; aki tudja, mi a jó és helyes a gyermeknevelés szempontjából, — akkor ma előkelő és irigylésreemlítő helyet foglalnánk el többszáz gyermekversírókkal a világra ilyenfajta ranglistáján. Akkor több ezer tanárunk, előadónk és tanítónk írná a jó, a kifogástalan verseket a gyermekeknek. Sok ilyen nevelőnk és nem egy ilyen újságírónk érzi magát hivatottnak arra, hogy rímekbe és rövid sorokba tördelje egyébként talán hasznos,

helyes, de nem költői mondanivalóját. Egyszóval nagyon sok ember kontárkodik bele jóérzéssel vagy anélkül a gyermekek számára is élvezhető költészet dolgaiba. Egy érdemes, idős falusi tanító verseit közölte (nagy szorultságában?) a Pionírújság egy időben, s ezek a sántító ritmusú, kínospergésű versek, a verstani szabályosságra való törekvés miatt érthetlenné vált sorokban különféle tanítási egységek tételeit fejezték ki. Költői tehetség hiányában versfaragása nyomán elcsikkadt a tételszerű lényeg is, az értelemhez sem tudott szólni, nemhogy belső emóciókat, képzeteket ébresztett volna a gyermekolvasó fantáziájában.

A gyermek fantáziája! Milyen mélységesen érzékeny világot rejtget! Ha csak egyszer is bepillant hatnánk legrejtettebb mélysegeibe...! Itt örökké lábujjhegyen kell járnod, levett kalappal, sutbadobva pedagógusi fegyverzeted, amikor verset írsz neki, a gyermeknek... S tedd a szívedre a kezed és valld be: elfelejtettél már játszani? Elfelejtettél már örülni? Úgy, ahogya a gyermek örül... És elfelejtettél már sírni? Úgy, ahogya a gyermek sír... Amikor a gyermeki képzeletvilág hangtalanul nyíló kapuján benyitasz (vagy berontasz) szabályos verslábaiddal, naravoucseñijáiddal, nem felejtetted-e előbb meghúzni a lelkiismeretes alkotómunka figyelmeztető csengőjét?

Nem volna nehéz kimutatni a Pionírújságban, a Magyar Szó, „Nap-sugár” és a 7 NAP „Jó Pajtás” mellékletében közölt versek alapján, hogy nálunk mindig enged néhány lyukat a nadrágszíján az, aki a gyermeknek ír. Sajnos, ez a lelkiismeretlen, legtöbbször könnyű pénzszerzést szolgáló munka nem idegen írónktól sem, akik pedig állítólag azért írók, mert élményszerűsítik a pusztá valószínűséget, mert igaz átélés nélkül állítólag nem tudnak leírni egyetlen sort sem. „Még” gyermekeknek sem... Mondjuk ki kereken: nálunk nincs elhívott gyermekíró, s talán

azért nincs, mert tollforgatóink lebecsülik ezt a hivatást. Pedig a hivatoknál, szerbeknél, szlovénoknál (egyszóval majd minden fejlettebb köztársaságban) igen sok nagyon tehetséges, sőt, elismert író alkot a gyermekek részére. Sorra jelennek meg gyermekregényeik, meséik, verseskönyveik. Vajdaságban mi a helyzet? Harmincezer olvasója van a gyermekirodalomnak s párszáz az ú. n. felnőtt vajdasági irodalomnak. (Az adatokat a HÍD, illetve a Pionírújság olvasóinak számából következtetem). S mégis: annak a párszáz „felnőttnek” huszonvalahány vajdasági magyar író igyekszik verset, novellát, regényt stb. írni, annak a harmincezer igazán lelkes kicsinynek pedig csak akkor írnak, ha ráveszi őket a lapszerkesztő. Csak azért írnának annak a párszáz felnőttnek, mert felnőttek? Vajjon felnőttek kell lenni, hogy élvezhesünk valamely írói alkotást? Nem hiszem. Emlékezzünk csak vissza ifjúkorunk, sőt fiatal gyermekkorunk nem egy könyvélményére, versélményére! Soha többé az életben olyan szenvedéllyel és belemerüléssel nem fogunk olvasni, mint tíz-tizenkét, vagy tizenöt éves korunkban... És ezt a betűreéhes, olvasmányra szomjas harmincezeres kis vajdasági olvasótáborot hagyjuk magára? Adjunk kezébe dilettáns fércmunkákat, másod- és harmadrendű fordításokat?

...A kérdés éle enyhül, ha kezünkbe vesszük Sebestyén Mátyás félszáz gyermekverset tartalmazó kötetét, amelynek nyomán ezek a gondolatok előradtak bennünk. A „Zimi zumi bál” verseinek szerzője úgyszólván csak gyermekverseket ír s e kötetben összesen újítva adja az utóbbi évek során lapokban megjelent költeményeit. Mindjárt hozzátehetjük: észrevétlen maradt, visszhangtalan (talán csak a gyermeklelkekben visszhangzó) költeményeit... Pedig a segítőszándékú, jóindulatú kritika idejekorán felhívhatta volna figyelmét néhány olyan mozzanatra, amelynek kiküszöbölésével költészet (s ezzel együtt ez a kötet is) szí-

nesebb, életesebb, sajátosabb lehetne.

Sebestyén gyermekköltészete meg lehetően zárt körben mozog: a „Zimi zumi bál” verseinek majdnem fele az évszakokról szól, azokkal kapcsolatos. Ezt követik tréfás, didaktikus, alkalmi és hazafias valamint az állatok világába vezető költeményei. Hiányzik témaköréből a gyermekek élete, a való, reális élet, falusi-városi motívumok a technika olyannyira vonzó motívumai. Előbb köszönti vagy búcsúztatja Téliapót, mint mondjuk a városi játékpark gyermekei fölött lebegő szitakötőt, a helikoptert: Mi mégsem ezt vetjük szemére, hiszen emocionális világát éppoly tiszteletben tartjuk, mintha a „felnöti” irodalmi örökkévalóság-nak írta. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a gyermekköltészet kitaposott ösvényéről meglehetősen szűk horizontot fog át ellágyuló szeretettől csillogó, mókás színekkel hunyorgó vagy feddő, gyermeki kötelességekre intő tekintete. S ezzel versei akaratlanul is veszítenek varázsukból, mert a motívumok ismétlődése elkoptatja.

Meseteremtő fantáziája élénk: Téliapó, Meseapó, Órapó, Ószapó, Hangyaapó, Széliapó. Szélmester, Nyáranyó, Csendanyó, Hold-bácsi népesítik be évszaki verseinek világát. Az állatok világának mesealakjai költészetében mind-mind tréfás nevet viselnek: Pose Pali, Csiga-Biga Berci, Klepafülű Péter, Kurtafarkú Tapsi, Röfi-néni, Rák Áron, Kelep-néni, de vannak kevésbé találó elnevezései is (Ficsi-vezér, Rőfhy Jenci), sőt átvettek is (Sicc-mester). Gyermekalakjait ritkán nevezik Miskának, Vicának vagy Andrisnak: a didaktizáló célszerűség kedvéért Zsemlye Pál és Kócoshajú Kelemen lesz belőlük. Narratív versei jelentős helyet foglalnak el költészetében, s ezek is meseteremtő hajlamáról tanúskodnak. A sámfák azonban itt is kísértik, majdhogya fogva nem tartják. Amikor megpróbál kiszabadulni bűvöletükből (vagy kényelmes,

langyos vizükből), megkapó eleven-ség árasztja el verseit.

Verskomponáló képességét nem aknázza ki eléggé, másutt pedig nem fegyelmezi. Különösen narratív jellegű verseire vonatkozik ez utóbbi megállapítás: vontatott, ismételtető a kifejlődésük, s nem mindig érzi meg, hogy egyébként legtöbbször szellemes csattanóval hol és mikor kell lezárnia a verset. Általában megállapítható, hogy hiányzanak költészetéből az ú. n. kis műremek-ek. Pedig azzá válhatott volna pl. az „Ószapó az erdőben” című finom elgondolású verse és sok másik.

Verseinek ritmusa legtöbbször könnyedén viszi tova a felkapott koncepciót, kár azonban, hogy ritkán variálja, s ezért nem árasztják a szédület varázsát, nincsenek bennük hullámvölgyek és ujjongó magasbaröppenek; a vers ide-oda leng a hangsúlyos verselés és az egyöntetű ritmus biztos kis hintáján. S bántók ritmusbeli megbicsaklásai, a hibás sormetszetek, a sokszor sántító verslábak. Egyszínűséget visz be költészetébe rímeknek sokszor ismétlődő, ugyanazon elosztása is. (Leggyakoribb az a-b-a-b képlet.)

A konvencionális gyermekvers-témák (különösen évszaki verseinél) meghatározzák, azzá teszik stílusát is. Elkoptatott képek, hasonlatok, jelzők és metaforák tolakodnak tolla hegyére, s ez már csak azért is sajnálatos, mert nem egy eredeti, sikeres stílusmegoldást találhatunk autentikusabb verseiben, s az említett szokványosság nyilván annak következménye, hogy e tekintetben nem eléggé szigorú önmagához.

Egészen költőtellen sorokat nem enged be versébe, épp ezért kár, hogy egy ilyen versszakasz fészkelte be magát kötetébe:

„Tiszta ám a
Pelenkája,
Nem „firnájszos” a frakkja;
Csak hátulról
Formázik a
Világra alakja.”

Prózai, egy kissé hamis ez a négy sor is:

„Minden reggel a nappal kel
S ordítózni kezd akkor:
Finom, zsíros moszlék várja,
Pontosan hat órákor,”

Egészen lapos, didaktikus vonatkozások is vannak verseiben:

„A port, sarat mindig kerülöd,
Tiszta ruhád, ctpöd becsüld.”

*

„Bár már iskolába járt,
Második elemibe,
A szappant még a vizet
Ő nem vette semmibe.”

*

„Az írkJája gyűrött volt,
A könyve számárfüles.
Játékon járt az esze
S így maradt feje üres.”

*

„Gondolkozzunk el kicsit,
Hogy mi is lett belőle.”

*

„Hogyha szótfogadok
S leckém megtanulom...”

*

„Peti gyerek szófogadó,
Tanul előbb, semmint játszik,
Nem csintalan, pajkos, szeles...”

Alkalmi versei nem nélkülözik a frázist sem:

„Indulnak új
Küzdelemmel
A pionírcsapatok.”

*

„Boldogabb lesz, gazdagabb lesz
S erősebb is szép hazánk.”

Kinrímre ezt a példát hozhatnánk fel egyébként igényes, rímekre gondot fordító munkájából:

„Szedi lábát, menekül,
De a ludak sem restek ám,
S közrekapják remekül.”

Képzavarra ritkán akad példa verseiben, de egyet megemlítünk:

„S egyszerre oly ködös
Bánatkő szakad rám...”

A szörenddel merészen bánik Sebestyén, de az alábbi példa azt mutatja, hogy néha a megengedettnél merészebben:

„Legyen szíve
Fele tele
Apónak, jó reménnyel.”

Nyelvi szépséghibákat botlásokat is megemlíthetünk: „Berci első elemista” (elsős helyett), „Pájó nagy muzsikánt”, „elnyeli egy izbe” (egyszeribe, azqnmód helyett), „evésből a maturát letettem”. „Óróla fogom most ezt a verset elmondani” stb.

Magyartalan vagy erőszakosan képzett szavakra is találunk példát, ha nem is sokat, a „Zimi zumi bál”-ban. Pl.: „csőr-szünet”, „pláne”, „spórol”. Pleonazmus: „bú-gond”. Prózai: „kapott a fenekére”. Ritka, gyermekek számára nyilván érthetetlen kifejezések: „kunyitozhat”, „kúpolódtak”. Nyilvánvaló hatás: „Rिंगó lepke-szárnyon Szdlott szemére A mézizű álom”.

Az ú. n. tiszta, személyi líra érdekes, de egyben elütő színt jelent Sebestyén gyermekvers-kötetében. Ha az ember így idézetül olvassa, el sem hiszi, hogy a tücsöklakodalmas, röfhyjencis, kócoshajú-keleménes versek kötetéből valók. Ime egy-két példa:

„Új mesékre lettem,
Piros, új igékre,
Szárnyas sorsom
Ide hozott Újvidékre.”

*

„A temető-úton
Megyek föl a dombra;
Elmaradt a város
Mindennapi gondja.”

*

„Rászállt a szívemre
A múlt, mint az árnyék,
Mintha emlékimmal
Temetőben járnék.”

A „Zimi zumi bál”, minden fogyatékoságra ellenére értéket jelent könyvkiadásunkban, s szerzője megérdemelte, hogy sok szeretettel írt

versei végre ilyen szép kiadványban, összegyűjtve jelenjenek meg. Faragó Aranka rajzai külön méltatást érdemelnének. A technikai szerkesztő sokban hozzájárult, hogy izléses, elrendezésben és megkapó külsőben jelenjék meg a könyv, a fedőlap címének két ékezetes hibáját azonban észre kellett volna vennie.

SULH ÓF JÓZSEF

RÁDIÓ-ZENE

A gép leszállította a művészeteket a magas lóról. A polgárság kiszedte az egyház és az arisztokráta mecénások kezéből a művészeteket, a zenét, építészetet, szobrászatot, festészetet, sőt színjátékot is. De megtartotta magának. A sokaságnak megmaradtak városban a fojtott levegőjű bérkaszárnnyak, falun azok a bogárhátú házak, amelyekről Móra Ferenc joggal mondta, hogy nincs az a bogár, amely vállalná, hogy ilyen rongyos háttal éljen. A falusi szobrászat népművészet maradt és Krisztus-faragókig meg sarki szent Nepomukokig jutott el, festményt a falusi csak vásári panorámákban láthatott tíz krajcárért. Falura, kisvárosba csak a műkedvelő színjáték jutott el (ami nem csoda, hiszen New York kellős közepén, a Broadwaytól a színházak középpontjától, három háztömbnyire is él és virul a műkedvelő színjáték). Zenéből a falunak a kocabandák maradtak meg, a városiaknak térczenemorzsa jutot-

tak, hogy a vásári verkliről ne is beszéljünk. Még aránylag a költészet és irodalom járt legjobban, talán azért, mert leghamarabb jutott abba a helyzetbe, hogy a géptől függött. Mindenesetre a nagy tömegnekibuzdulások már százötven évvel ezelőtt az egyszerűség, felfoghatóság felé terelték a költőket, és a proletáriátus azóta is mindig tudott magának irodalmat teremteni az absztrakciókkal szemben.

Azután jött a gép és tovább vitte a folyamatot. A betonkolosszusok nem túrték el nemcsak a barokkot, rokokó-csipkét, fontoskodó neoklasszicizmust, de még a romantikát megkoronázó szecessziót sem. Szobrokról, képekről tömegével készülhettek jó lenyomatok azok számára, akik nem jutnak el a világ kincseit és szépségeit őrző galériákba. S ha a fénykép merevsége sok izléstelenséggel járt, ellensúlyozásul új művészeteket is hozott. Mindezekelőtt a fényképezés művészetét és a filmet. (Lehet, hogy fordított

volt a sorrend, és a film hívta fel a figyelmet arra, hogy a fénykép is lehet dinamikus, mozgásban is ábrázolhatja a tárgyakat és embereket.) A film elviszi a legnagyobb művészek játékát is a világtól elzárt szigetekre és szigetként elvágtat tanyavilágba. És jött a rádió, amely zenét, költészetet, irodalmat, tudományt, színjátékot és újabban már látványosságot is sugároz szerte a világba, azokba a bogárhátú házakba és városvégi bérkaszárnnyákba egyaránt.

Csak amióta rádió van, azóta tudjuk, milyen roppant nagy a világ zeneszükséglete. A rádió kihozta a hangversenytermekből a zárt köröknek szánt zenét, az operákból a színpadi zenét, a kávéházakból a könnyűnek nevezett szórakoztató muzsikát, a vendéglókból az andalító nótát, a tánclókokból a talpalávalót és küldi messzire, sugározza a világba, hogy istenhátamögötti zugokban, kis néprádióknál ugyanazt hallhassák, amit a városokban sokbillentyűs nagy készülékeken.

Sokszor végigtornásztam már magam ezen a gondolatmeneten, hogy a noviszádi rádió zenéjét érdeme szerint értékelhessem. De itt rendszerint elakadtam, hogy arra nehéz magyarázatot lelteni, mert a fejlődés logikája nem segít. Szinte lehetetlen ebben a rádiózenében jól átgondolt rendszert fölfedezni, azt a törekvést, hogy ne csak szórakoztasson, hanem ízlést neveljen, terjessze a zenei műveltséget, érzéseket, hangulatokat keltsen úgy, hogy elősegítse az értelem fejlődését és a tudatalatti tudatba beleplántálja a fogékonyságot a szép iránt: igényessé tegye a hallgatót. Hiszen akinek a zene és egyéb szépségek terén igénye támad, az az élet ezernyi egyéb terén is igényesebbé válik, a gép és eszköz egyre fokozottabb szerepet kap életében.

A közgazdaság hozzáértői, de még az irodalom és művészet emberei közül is sokan fitymálják a zene nevelőhatását a tudatalatti tudatra, így nevezem, hogy ne keljen az

idegvibráció bonyolult felfogóképeségről és ezeknek a vibrációknak közvetlen és közvetett hatásáról értekezni. Pedig akik tömegpszichológiával foglalkoznak, jól tudják, hogy egy dal milyen nagy hatású lehet, a fáradt menetelést mennyire megkönnyítheti, a lankadó küzdőkedvet mennyire felélénkítheti. Miért gondolják hát az anyag realitásainak szakértői, hogy a közönségesen lélekeknek nevezett idegrendszerre elegendő az anyag, az eszközök pusztá hatása? Nem ártana, ha egyszer megnéznék egy rádió műsorát, rábuknának arra, hogy nyolc-tíz-tizenkét óra zenét kell sugározzanak naponta ahhoz, hogy a világosan értelemhez szóló szavak eljussanak az értelemhez és hassanak rá. A zenét pedig nem azért sugározzák, hogy kitöltsék vele a műsört a beszéd-adások között, hanem azért, mert a hallgatónak szüksége van zenére, sok szép zenét akar hallani, elsősorban zenét vár a rádiótól és csak ezen át, ezen túl fogadja be azt, amit a rádió közöl vele. Nagyou érdekes megfigyelés az, hogy a munkás, aki nyolc órai munkaidő után hazamegy a gyárból, műhelyből, a tisztviselő és egyéb értelmiségi, aki zúgó fejfel hazamegy a munkahelyéről, csak akkor hallgat zenét ebédje, s a velejáró csendes beszélgetés közben, ha szelíd, idegnyugtató zene szól. A zakatoló, zajos zenét sietve elnémitja. Világosan érzi, hogy a zene hat rá. Sajnos, arról nem vagyok meggyőződve, hogy a rádió is tudja ezt, és figyelembe veszi.

És éppen ilyen kevéssé látszik meg a noviszádi rádió zeneműsorán az, hogy alaposan átgondolják, tudják, mi a rendeltetése, és eszközül használják fel, hogy neveljenek és szórakoztassanak, idegeket pihentessenek és ezzel fokozzák a munkaképességet, vagv alkalmas időpontban felcsigázzák az idegeket, az érdeklődést.

Legnépszerűbbé a noviszádi rádió jazz-zene műsora vált. Ebben ab-

ből indultak ki, hogy minden romantikától el kell szakadni, beleértve a nemzeti romantikákat is. Az új és legújabb nemzedék fogékony a tánczenére, s a jövő hallgatói ezekből a nemzedékekből kerülnek ki. Itt, ebben, arra rendezkedett be a rádió, hogy nagyon hosszú távon nevel, hiszen rettentő türelem kell kivárni, hogy felnevelkedjenek azok a hallgató nemzedékek, amelyek fokozatosan érzéketlenekké válnak a nemzeti romantikák zenéje iránt, és csak azt fogadják be, amit romantika nélkül is szépnak találnak majd. A tegnapi és mai nemzedék iránt már sokkal türelmetlenebb a rádió, noha a többség, az óriási többség még idetartozik és nagyon erős hatással van a holnapi és holnaputáni nemzedékekre is. A rádió azzal igyekszik küzdeni a nemzeti romantika érzései és hangulatai ellen, hogy a lehető legkisebbre csökkentette a nóták műsorát. Hiszen nem vitás, hogy a nóta — és nemcsak a magyar nóta, hanem általában a délkelet-európai nóta — a nemzeti romantikában született, és többé-kevésbé tudatosan használták arra, hogy a nincstelenekben, kiszolgáltatottakban, kifosztottakban, akiknek semmi közük nem volt, semmi érdekük nem fűződött a nemzethez, nemzeti érzéseket teremtsenek. Csakhogy a nóta nemcsak ebből áll. Természetes fejlődési fok volt, hogy kótát tudó emberek dalokat írtak a népzene stílusában, hiszen egyszer végre el kellett jutni ezen a vidéken is oda, ahol a nyugati népek már évszázadok óta álltak: oda, hogy kótatudó zenészek írják a zenét, ápolják a zenét. A mi vajdasági magyar zenekedvelőink például még ma is eléggé messze állnak attól a műveltségi foktól, hogy meglássák az összefüggést a zené és alkotója között, és nemcsak nem jegyeznék meg zeneszerző neveket, de ezek a nevek legtöbbször nem is jelentenek számunkra semmit. Én azt hiszem, hogy ezen a téren sokkal többet érne, ha a nótákat és a nótahan-

gulatokat igyekeznénk a romantikus sallangoktól megtisztítani. Sokkal inkább megszabadulnának a lelkek a nemzeti romantika hatásától, ha a rádió tudatos kultuszt úzne a nevekkal, hangsúlyt adna annak, hogy egy-egy dal kinek a szerzeménye, megismertetné a hallgatókkal a stílusokat, s bennük az elferdüléseket. Ezzel mindenekelőtt egy lépéssel előbbre vinné műveltségben a hallgatóknak azt a sokaságát, amely ma is közömbös az egyéni alkotó iránt nemcsak nótában, hanem irodalomban és a művészet többi ágában is.

Nem az egyéniség kultuszára, az individualizmus nevelésére gondolok, hanem arra, hogy a műveltségnek jelentős foka, ha a hallgató meg tudja különböztetni az egyik szerző stílusát a másiktól, mert ezzel eljut oda is, hogy megkülönböztesse az értékest a selejtestől. A polgári individualizmus a fejlődésnek, a műveltségnek olyan foka, amelyet egészen átugrani nem lehet. De áthidalható azzal, hogy magasabb fokra vezetik a hallgatókat, oda, hogy a nevekkal együtt stílusokat, irányzatokat, értékeket és értéklenséget is megismerjenek. Hogyan szabaduljon meg romantikus érzéseitől és hangulataitól az a zenekedvelő, akinek a nóta csak hangulat, és a szerző neve, munkája, egyéni jellege, vagy egyéniségének hiánya annyira közömbös számára, hogy nem is érdekli, nem is jegyzi meg? Sokszor eszembejuttat egy durva hasonlat egy Jókai-adomából, arról az emberről, aki a sötétben a kismacskákat ette meg gombóc helyett. Micsoda eltompult ízező érzéke lehet annak, akivel ez megtörténhet! És micsoda eltompult ízező érzéke van egyelőre annak a zenehallgatónak, aki nyugodtan lenyelj a legtrombább nótát ugyanúgy, mint a legkifinomultabb, igazi szépséget nyújtó nótakompozíciót, mert nem tud különbséget tenni!

A rádió, pusztán azzal, hogy a mindennyelvű nóta helyett jazz-ze-

nét terjeszt, nem oldotta meg a kérdést. Mit szépítsük, kitenyésztett egy másik, egyelőre kevésbé ártalmatlan romantikát, a nyugatos ábrándok romantikáját, amiben jó segítőtársra volt a film. Amellett, noha én magam testestől-lelkestől a népzene híve vagyok, *minden* népzene híve, a népi zene terjesztésével sem látom megoldhatónak a nóta-kérdést. Igaz, hogy a népi zenében nincs sem érzelgősség, sem nemzeti romantika, de el kell jutni bizonyos magasabb műveltségi fokra ahhoz, hogy a végsőig egyszerű kifejezőeszközökben meglássuk a mélységet és szépséget.

Ha valaki átböngészi a rádió néhány évj zeneműsorát, a népzeneben, a nótában és táncmuzsikában éppen olyan kevésbé találja meg a tervszerűséget, az évekre jól átgondolt, végtelen türelemre berendezkedett irányvonalat, mint ahogyan abban a műfajban sincs rendszeresség, amit komoly zenének neveznek. A legtöbb műsor azt a benyomást kelti, hogy azért állították így össze, hogy kitöltés az erre szánt időt. Tudom, hogy a rádió minden hallgatónak szól, tehát a zeneileg műveltebb, képzetesebb hallgatónak is meg kell lennie azt, amit keres. De az elmúlt hét-nyolc év alatt talán már megszerezhetnék volna a komoly zenét, hogy ne csak ugyanannak a körnek szóljon ennyi év után is.

És van valami, amit méginkább szem előtt tarthattak volna. Az

úgynevezett szórakoztató zene. A noviszádi rádióban szórakoztató zenének csak a tánczene egyik-másik műfaját tekintik. Nagy zeneszerzők milliányi kis kompozíciója, amely tetszetősségével, dallamosságával arra született, hogy sokan hallgassák és szeressék, majdnem teljesen hiányzik a noviszádi műsorokból. Hiányzanak az opera-potpurrik, — ne szépítsük, összevisszaságok, — amelyeknek az az egy jó oldala mégis megvolt, hogy a színpadi zenét népszerűsítették. Hiányzik minden átmenet a jazz-zene, nóta, népzene és az elkülönülten álló komoly zene között. És vállalom az összes átkokat, mégis kimondom, hogy kevés az operettzene, pedig az operalátogatók között tömegével vannak, akik az operett révén kedvelték meg a színpadi zenét és tanulták meg megérteni és megszeretni az operazenet.

Hogy az előadókrol ne is beszéljünk...

Maradjunk annál, hogy a gép leszállította a művészeteket a magas lóról. Nem színvonal, csak sznobizmus tekintetében. Rákényszerítette a művészeket, hogy kielégítsék a nagy tömegek szépérezékét, szórakozási vágyát, szépségszomját. Ezzel nagyon nagy feladat hárul a rádióra. De csak akkor oldhatja majd meg, ha a valóságból indul ki, és alaposan átgondolt türelmi tervet teremt és valósít meg.

Dehát...

SZERÉNY KERETEK - NAGY MEGLEPETÉSEK

AZ ELSŐ HANGJÁTÉK - SZEMLE

Nálunk talán még keveset tudnak a hangjátékról, a rádiódramáról, de annál több a híve. Nincsenek nagy hagyományai hazánkban, nincs színész- még rendezőképző akadémiaja, sem folyóirata, sem ki-munkált elmélete; nem terjedt el mint külön irodalmi műfaj és íróink is szívesebben írják filmszce-náriumi formát, mint rádiódramát (ezért is született annyi rossz után néhány jó szcenárium is.) A legutóbbi an-kétok azonban azt bizonyítják, hogy a rádiódrama igen széleskörű közön-ség láthatatlan, de tömeges színhá-zává vált, és sokkal nagyobb a köz-önsége, mint az igazi színháznak. A rádiódrama minden jugoszláv adóállomás legtöbbször hallgatott mű sorszámai közé tartozik, persze a sportközvetítések és — ne legyünk sem cinikusak, sem igazságtalanok — a hírek után.

Az első hangjáték-szemle három napig tartott. A bírálóbizottság tag-jai (Sztevan Majstorovics, Emil Szmaszek, Ervin Paratoner) és a kis közönség három hét legna-gyobb rádióállomásunk — Beograd, Ljubljana, Zagreb, Szkoplye, Pris-tina, Szarajevó és Noviszád — hang-játék-felvételeit hallgatta a novi-szádi rádió stúdiójában. Mint min-den kezdet, az első hangjátékszem-

le is nehéz volt, és tele volt szer-vezeti jellegű fogyatékoságokkal. Pénzügyi nehézségek miatt és — legyünk őszinték — az illetékesek kellő megértése híján, a szemlét alig népszerűsítették. Eszrevétlenül múlt el, és a bírálóbizottság hálát-lan feladat előtt áll: albizottságok vagy bármilyen segédszerv nélkül, nem egészen három nap alatt 14 felvételt kellett meghallgatnia szerb horvát, szlovén, makedón, siptár és magyar nyelven. Mégis bizvást ál-líthatjuk, hogy a zsűri nagy erőfeszí-téseket tett, hogy megfeleljen a kö-vetelményeknek és az előadásokat szövegfordítások segítségével figye-lemmel kísérje.

A komolyság, amellyel a bíráló-bizottság munkáját végezte és amellyel a közönség az adásokat elejétől végig figyelemmel kísérte, nemcsak abból ered, hogy tagjaik egytől egyig szakértők: rádiósok, szerkesztők, dramaturgok, rendezők — egyszóval alkotók voltak. A szem-lén végighallgatott hangjátékok úgyszólván kivétel nélkül dicséretre méltó, európainak mondható szín-vonalat értek el. Arról az erőfeszí-tésről tanúskodtak, hogy rendezés-ben, előadásban, zenekíséretben ma gasszínvonalú művészetet nyujtsa-nak...

Ha Matija Koletics zágrebi rendező arra törekszik, hogy Ivo Vojnovics Equinocióját hiteles tenger-melléki környezetben, eredeti tájszólásban felvételezze, néhány kevésbé ismert színész vagy egyszerű dubrovnikai ember közreműködésével, mégpedig nyílt dubrovnikai ég alatt és sikerül igazán hitelest, az egyszerű életből kiragadottat nyújtani; ha Lányi István noviszádi rendező vállalkozik arra a nem irigylésre méltó feladatra, hogy a rádiófónia eszközeivel juttassa kifejezésre a „Félelem bére” alakjainak tragédiáját, amelyről azt hitték, hogy csakis vizuális hatásokkal fejezhető ki, és vállalt feladatát sikerrel teljesíti; ha a jugoszláv színházak élszínészei önmagukat felülmulva, minden színpadi alakításnál jobban elmélyítik és kifinomítják Csehov, Gorkij, Sartre, Shaw és Gundermann alakjait, a kínai mesealakokat és az atomsugárzással megmérkezett japán halászokat, akik önmagukat égetik el, hogy ne fertőzzék meg a körülöttük élőket — és ha mindez bármilyen szerény keretekben is — egy szemlén összpontosul, akkor az ember nem szabadulhat attól a benyomástól, helyesebben szólva attól a meggyőződéstől, hogy olyan művészet szemlén vett részt, amely méltán el-

nyerte a széleskörű közönség szeretetét.

A hangjáték nélkülöz minden vizuális, minden szemléltető eszközt. Nélkülözi a mimikát, a mozgást, a színpadot, a jelmezt, a fényhatást, egyszóval mindazt, ami elkápráztatja a szemet és megszépíti, díszbe öltözteti az esetleg szegényes tartalmat. Itt csak elmélyült, kiváló színészi alakítás érvényesülhet, olyan színészi alakítás, amelynek egyetlen, de hatalmas kifejező eszköze: a hang. Az ember lelkébe hatoló hang. A vevőkészüléke mellett ülő hallgató nem lát semmit, mégis többet lát, mint a színházi néző. Semmi sem gátolja, hogy pillantását a külső világról belső világa felé fordítsa, képzelete szabadon formálja az emberi alakokat és állandóan összehasonlítsa őket önmagával... És, úgy vélem, éppen ez a rádiódrama célja. A szemle azt mutatta, hogy ezt a célt elértük.

Elértük az első hangjátékszemle célját is. Új hagyomány csiráit teremttük meg, megszilárdítottuk a hangjátéknak, a színművészet e külön műfajának már minden kultúrországból kivívott tekintélyét.

Reméljük, hogy az 1958 májusában következő szemle még egy lépést jelent majd ezen az úton, annál is inkább, mert csupán eredeti, hazai hangjátékoknak szenteljük.

KÉT VILÁG MESGYÉJÉN

JEGYZETEK KONYOVICS MILÁN SZUBOTICAI TÁRLATÁRÓL

*„Nekem egyforma, az én fülemnek,
Ha két léleg vagy kín hörög,
Vér csurran vagy arany csörög.”*

ADY ENDRE

KONYOVICS MILÁN szabadkai tárlatán tizenhét alkotást mutatott be. Egy önálló tárlat, még ha csak tizenhét műből áll is, fölfedhetj alkotójának arculatát. A néző, ha nemcsak néz, de lát is, ha nem öntelt előítéletekkel követel, de tiszta nyitott szívvel kér: egy lenyűgöző képzőművészeti élménnyel gazdagíthatja tudatát, érzésvilágát.

MILYEN A MI ÉLETÜNK, a mi valóságunk? Konyovics Milán vallo-másainak tükrében?

Mjt árul el a tizenhét dráma nyugtalan ritmusa?

MIT KÖZVETÍT, TÜKRÖZ AZ ERŐ, mely az egész kiállításból és minden egyes alkotásból buzog?

A RAJZ — vastag, durva, fekete hajlított, a karikatúráig hangsúlyozott és teljesen leegyszerűsített.

A SZÍN — túlfeszített harsogó a meleg vörösök, kékek és sárgák skáláiban: csak néha ködös és néha tónusos a titánfehértől kezdve a teljes feketéig, — sűrű, s mégis áttetsző, fényes, vagy gipszesen fénytelen. A szűrkek szerepe a színhatások fokozására szorítkozik, hogy az élénk szín még inkább harsogjon.

A FAKTURA egyenetlen, pasztás,

néha szemcsés. Anyaga gazdag, nehéz, ecsetkezelése gyorsütemű; ritmikusan zakatoló. Érzéki.

HOVÁ SOROLJUK KONYOVICSOT, az alkotót ma, amikor a politikai gazdaságtantól az esztétikáig általános a megállapítás: olyan korban élünk, melyben a régi tűnik, mert történelmileg túlélte és maradt; és új jön létre, mert ez a dialektikus szükségszerűség. Ma minden ember érzi, és a gyakorlatban látja, hogyan váltja fel az egyik kor a másikat: hogyan vívja a régi utolsó, s hogyan harcolja az új győztes csatáját.

(Hogyan viszonyulnak ehhez a valósághoz a képzőművészek? Két véglet már élesen kirajzolódott. Az egyik véglet a valóságot a szenzációk gyűjteményének, a másik az eszmék rendszerének, kikristályosodásnak látja. Az egyik a valóságot a szívárványhártyára eső képnek tekinti, a másik egyetemesebb szemléletre törekszik, amelyben a valóság nemcsak a látott világ, hanem az érzelem- és gondolatvilág is; a szubjektum és az objektum, az ember és a természet, az anya, és az anyag kisugárzásának integrális szimbiózisa. Az egyik korlátozva, a másik extenzíven tolmácsolja a valóságot.)

KONYOVICS KÉT VILÁG MEZSGYÉJÉN ÁLL. Két egymással harc-

ban álló világ mezsgyéjén: töretlenül. Nem azonosította magát a régivel, nem fanyalodott az elmulás perverz élvezetére: életereje megakadályozta, hogy összecsapjanak felette a kétségbeesés hullámai. A halott káprázatokkal szembe megalkotta életes víziókat állít: így harcol.

(... **AZ ÉLET A MŰVÉSZETBEN**, nemcsak az érzelmeket, hanem az eszméket is, nemcsak az eszméket, de az eszmék összefüggését és rendszerét is jelenti. Az út a szenzációtól az eszmék rendszeréig a relatív útja az abszolút felé. A felismerés felé vezető út ez, melyen az alkotó lassan, de szükségszerűen egybeolvadhat az élet és a természet tartalmaival. Annyit minden kertelés nélkül állíthatunk, hogy ma már nem tekinthetjük realizmusnak a „realizmus” néven ismert festői irányzatot. Ma egy realista kép ismertető jegyét nem a „realis” formában, hanem az adekvát tartalomban, — a téma gondolati, érzelmi és eszmei tartalmainak hű jelképezésében kell keresnünk.)

Ezért Konyovics művészetét nem értékelhetjük régi esztétikai törvénykönyvek irányadó mértékével. Az ő műveit az étellel, a mai élet lendületével és poéziséval kell összehasonlítani. (Ha így értékelünk, egy érdekes önmagának látszólag ellentmondó megállapításhoz jutunk: a forma „realizmusa” jelzi, ha az alkotónak nem sikerül megragadnia a lényeg realizmusát.)

Konyovics nem korlátozza alkotóerejét a felületi ábrázolásra, egy tárgy „élethű” regisztrálására, de egy-egy epizód kereteire, egy-egy tény átköltésére mégis szüksége van, mert inkább az érzelem, mint az értelem ereje dominál festészetében. Alkotásai az egyéni élmény és a vizuális látvány szintézisei, de a hangsúly mindig az egyéni vízió marad. Az érzelem, a szenvedély nyers erejének diadalmas szónoklatjai ezek a kép-drámák, amelyekben a főszerepet a bácskai ember és táj kapta, hogy tolmácsolja azokat az ellenté-

teket, amelyeket Konyovics önmagában hordoz. Témáink tehát legtöbbször — és az utóbbi évek munkásságában mindinkább — csupán a közvetítő szerep jutott, hogy alkotásra válthassa valóság-vízióit.

A DERŰ ÉS A SÖTÉTSÉG kiegyensúlyozott skálája határozza meg azokat az izzó ellentéteket, melyeknek örvényeiben Konyovics az abszolút valóságosság megfogalmazása felé törekszik: olyan valóságosság felé, mely a látszatok mögött visszatükrözheti azt a harcot a derű és sötétség között, amely a földön és az ember lelkiületében folytonos. Ezért a valóság átköltése Konyovics művészetében mindig olyan fókig jut el, melyet ihletének intenzitása jelöl ki. A világos és sötét színek sokszólamú skáláinak viharos párhuzamában hatásosan váltakozik a lenyűgöző természet-bodította alkotóember könnye és kacaja éppúgy, mint az izzó arany ritmusában hajladozó búzamezők, s az ég végtelen indigókékjében a mennydörgés moraja és a nap perzselő tüze. Konyovics színekkel beszél, de nem a színekről.

A felületes szemlélő tévesen állítja párhuzamba Konyovicsot Rouault-val. A francia művész egész világa szörnyűséggel és fájdalommal van tele, és menekülés vagy megoldás csupán a keresztény könyörületességben lelhető. A polgárság kétszínűségével Rouault a bohócok melankoliáját állította szembe, kikből nemesség, emberiség sugárzik és ebben a szomorú sugárzásban a modern társadalom elentétei még háborzongatóbbak. Rouault drámai misere-jéből semmi sincs Konyovics művészetében. Ő nem a térítő és nem az ítélkező szerepét vállalta. Izgalommal telt vágyakozás fűti, kergeti: megfejteni a tárgyak értelmét, az emberek sorsát, — és ezt a versenyfutást a szívvel egy konyovicsi ambíció sem száraz objektívizmussal sem langos szentimentalizmussal nem teheti.

Konyovics egyéniségének nincs szüksége arra, hogy a valóság visz-

szatükrozésével fejezze ki magát. Nála az ERŐ az IGAZSÁG szinonimája. Erő, mely megrészegült az élettől és alkotásokba sűríti fokozott életerzetét. Ezért először magát az alkotót ismerjük fel a műveken és rajta keresztül azt a világunkban kihalóban levő dáridós mentalitást, mely harsog az erőből, remeg az érzeletből, vibrál az érzékiségtől: az ironia és a szeretet pólusai között. Konyovics Milán művészetében ilyen földi élet — az izzó arany és a pezsgő vér jegyében, — tündököl, forr, virít és bódít. Nem ostoroz, nem átkoz, nem magasztal,

nem jósol. Egyaránt látja az élet napos és árnyékos oldalát, de inkább önmagában, mint maga körül, ezért jellemzi, oly dúsan, forrongón, sokrétűen.

Két világ mezsgyéjén áll. A szabadkai kiállítási csarnokban tizenhét képe hirdeti egyéniségének nagyságát. Magaalkotta világképének csúcán áll. Bódultan, ittasan e kép gazdag fenségétől.

Termőn. Gazdagon. Egyedül...

Áll, példaképpül, hogyan lehet valóságot bátran, egyénien értelmezni és tolmácsolni.

BURÁNY NÁNDOR

GONDOLATOK EGY RÁDIÓDRÁMA HALLGATÁSA UTÁN

LÉVAY ENDRE: A PÉK FIA

Még a tavasz elején mutatta be a Noviszádi Rádió Lévy Endre színművét. Sokan nagy érdeklődéssel várták ezt a hangjáték-bemutatót. Nem is csoda, hiszen hazai szerző, jugoszláviai magyar író művéről volt szó.

Mondjuk meg nyíltan a bemutató némi csalódást okozott. Főleg talán azért, mert a hallgató mai tárgyú, korszerű feldolgozású színművet várt. Sajnos, nem azt kapott.

Nem akartunk mindenáron eredetiséget keresni az író alkotásában, de úgy gondoljuk, még a jóakarató hallgató sem hagyhatja megjegyzés nélkül a sztereotíp motívumok felsorakoztatását az ugyancsak sztereotíp feldolgozást és a helyenként erőtlén, összehordott jeleneteket, amilyenekkel a századforduló idején akartak az emberek könnyzacszkóira hatni az írók.

De hogy állításainkat támogathas-

suk, röviden ismertetnünk kell a hangjáték tartalmát:

A városszéli pékmester valamikor művész, zenész szeretett volna lenni. Persze, nem lehetett, és most már sejtik is, ugye, hogy ha ő nem lehetett, hát majd a fia... Jönnek tehát a tehetségkutatók, és természetesen megállapítják, hogy a pék fia zenei tehetség. „A fiú föl van fedezve”. Aztán jön a tanulás, a felvételi — nem: az audíció (a hangjátékban ez az audíció külön hangsúlyt kap, mint jellemábrázoló jelző) és az Akadémia... más-képp nem is lehet. Húsz, harminc, ötven évvel ezelőtt sem lehetett volna megírni. S a végén, amikor már minden rendben, a fiút elüti a vonat. És meghal. És tragédia...

Mindez fordulat, feszültség nélkül, narratív módon, elmondva, elmesélve. Mi benne a drámai? Mi az időszerű és mi az érték? A nyelve? Egy rövid kis jelenet sok mindent megvilágíthat.

Az apa a pékműhelyben dolgozik, kihallatszik a fia muzsikája, aztán egyszerre megszakad, és kijön a fiú:

„A pék (boldog sóhajrással): Gyere ide, fiam hadd öleljelek meg ezért a szép muzsikáért. (méltatlan-kodva) De hogy is öleljelek meg ilyen piszkosan, mért majd belisztezem az egyetlen ruhádat.

Jancsi: Dehogy, édesapám, (megöleli, meavergeti a hátát).

Pék (tiltakozik):... ezt a ruhát már a hangversenyre varrattuk, tudod!

Jancsi: Tudom, de talán egy ölelés nem árt meg neki.

Pék: Azt sose tudni, fiam, hogy egy finom ruha hol kap flekket. Egyszerre csak rajta van, mert tudod, a flekk is olyan, mint a kovás, mindenhová odatapad...”

Kell-e magyarázat ahhoz, hogy valóban így beszél, vagy így beszélt-e a külvárosi kis péküzletben a kenyérsütő a fiával, és hogy mennyire valószínű az, amit egy-

másnak mondanak. A boldog sóhajrás nyilván azt jelenti, hogy az apa nagyon felhevült fia muzsikáján, azért akarta megölelni. Négyszer megöleli szóval, valóságban azonban egyszer sem, mert — a ruha, szegény embernél a ruha nagy dolog. De mégis furcsa, hogy ritka felindulásában is csak a ruháról tud beszélni. Több jelenetet is idézhetnénk annak bizonyítására, hogy az író alig ad lényegesebb, újabb mondanivalót alakjai szájába, s nem igen merül a felszín alá:

Pék: *Jól van, fiam... Há-á-át igen... De tudod a mai világban a ruha is fontos. Azért mégse mehet az ember plengyuhán, mert akkor elfordulnak tőle. Mert ha valaki szegény is, ha rendes ruhája van, akkor... azt hiszik...*

Mit hisznek, — várnánk a mondat befejezését, az előbb elmondottak költői módon való összesűritését, és mit kapunk?

A fiú nem engedi befejezni a pék szavait, közbevág és így persze természetesennek tűnik a folytatás, nem tűnik föl az írói fogás fonáksága:

Fiú: „Apám, ugye holnap este te is eljössz a bemutatkozó hangversenyre?”

Hatnia kell az írónak az olvasóra, de a mai embert már nem az rendíti meg, ami Jókai korában. Az író egészen más szempontból szemléli alakjait, egészen más jeleneteket ragad és emel ki ma, ha közel akar férközni a közönség szívéhez. Nem az apjára, nemcsak rá büszke ma a fiatal, nem az örege birtokára, segítségére; sajtát erejével akarja leküzdeni az élet nehézségeit, saját erejéből akar boldogulni.

Van a drámában egy jelenet, amit Lévyay ilyen szempontból szépen kiaknáthatott volna.

Sikerül a koncert, a fiú játéka nemcsak tanárának, hanem a zenekadémia küldötteinek is tetszik. „...Maga fiam olyan tehetséggel jött a világra, amilyent ez a

porváros még nem adott” — mondja a tanár és erre Jancsi így válaszol:

„(hévvel) Köszönöm, tanár úr. Mert ezt elsősorban magának köszönhetem.

Tanár (elhárítja): Nem, fiam. Ezt nem nekem, hanem édesapjának köszönheti...”

Az volt az érzésünk, hogy egy öregeMBER beszél a fiaihoz, egy öreg ember, aki fél, hogy fiai nem becsülik majd meg, és ezért példálózgat a szülők iránti háláról. Ha már ilyen szép sikere volt a pékfiúnak a hangversenyen, akkor talán nemcsak az apának és a tanárnak, hanem magának a fiúnak is volt ebben valami kis része. Mondjuk így: akaratának, munkakedvének, kitartásának, művészet-szeretének konkrétan, nem pedig annak az elvont és meggyőző erőben kétes valaminek, ami — ... „a lelkében van” és amit „a pékműhelyből hozott magával”.

De nem ez az egyetlen jelenet, amiben a szerző valósággal gyámoltalanná, ügyetlenné teszi a pékfiút, csak azért, hogy jobban kiemelhesse a fiú apja iránti háláját.

Hozhatnánk fel még példákat, de elég, ha csak egy ellentmondásra térünk ki, ami véletlenül tűnt szemünkbe, de nyilván nem egyedülálló.

A hangjáték gépelt szövegének 24. oldalán az első sorban olvassuk:

Pék: ... Vigyáztál... Hogy volt, fiam, mondd el nekem”

Tíz sorral lejjebb, ugyanazon az oldalon aztán ezt olvassuk:

„Pék: Ne is mondjál semmit, fiam. Tudom, ha az embert valami elragadja, talán mondaní is szeretne valamit...”

Az első mondat hevesen kérő, felbuzdulatlan követelő hangulata után különösen hat a másik ellentmondása. Még inkább, ha továbbolvassuk a szövegben, és még ugyanazon az oldalon találkozunk a pék hangulatának újabb pálfordulásával. Az előbbi mondat után közvetlenül ez következik:

„Pék (nehezen lépked): ... És miután befejezted a hegedűjátékot, mit szólt a professzor úr?”

Az olvasóra bízunk, hogy ha hallgatáskor, azaz a dráma közvetítésekor nem döntötte el magában, most állapítsa meg, vajon akarja vagy nem akarja a pék, hogy beszéljen a fia.

Íróink nem igen írtak még rádiójátékot, ápolni kell ezt a műfajt, segíteni az ezen a téren törekvőket. Úgy tudjuk, Léva Endrének is az első ilyen önálló kísérlete ez, s ha a pozitívumok felsorolását ezúttal elhagytuk is, csak dicsérhetjük a rádió lépését, hogy műsorára tűzte egy hazai írónak ezt a hazai tárgyú hangjátékát.

AZ ELSŐ HAZAI RÁDIÓOPERETT

SULHÓF JÓZSEF: MENYASSZONY VÖLEGÉNY NÉLKÜL

A tömérdek hígmeséjű, izlésrontó, élettől elrugaszkodott és valóságot csúffá tevő operett megszülte a fámát: — elavult és hasznavehetetlen műfaj, s megért arra, hogy az álszó- rakoztató giccsek lombtárába kerüljön. Ha a tartalomra értjük a célzást, s a grófkisasszonyok, bárók, tábornokok, miniszterek, lovagok, földesurak cifraruhás táborának negédes szerelmi történeteit ítéljük életfogytiglani száműzetésre — helyesen járunk el.

Am mi legyen az operett nélkü- lözhetetlen kísérőjével, a zenével? Nem ritka eset, hogy az értékes, maradandó zene kedvéért megke- gyelmezzünk a vérszegény, olcsóélcű mesének. Példa rá a sok, ma már klasszikusnak számító Strauss, Mi- löcker, Zeller, Lehár, stb. operett. S ha már ezek zenéje — amely át- mentette, néha pedig ránlőcsölte a multba hulló cselekményt is —, ma is „megállja a helyét” s kellemes perceket szerezve felcsendülhet hangverseny dobogón, a rádióban, néha meg színpadon is, szinte önma- gától adódik a megoldás: mai tár- gyu, korszerű és az életünkől me- ritő operettet kell írni.

Hiszen az operett nem jegyezte el magát a multszázadbeli romantikus mesékkal, és senki sem állíthatja, hogy azért elvetni való, maradi és „javíthatatlan” műfaj, mert kelet- kezésekor főleg a kispolgári izlést kiszolgáló mesékkal tömték tele. Mint énekes-zenés vígjáték nagyszerűen alkalmazható színjátszási for- ma. Sőt ezen túlmenően, a színpa- di operett ujjáéledését éppen az a tény szorgalmazza, hogy modern ki- vitelben nagyszerűen bevált a tele- vízió, mozivásznon, s nem utolsó sorban a rádióban is. Tehát az ope- rettnak, mint zenés műfajnak, meg- van a létjogosultága, méghez- zá sokféle formában létezhet, mint rá- diójáték, színpadi mű, stb. termés- zetesen azzal a feltétellel, hogy tar- talma nemcsak a szórakozási igény- nek, hanem a nevelési követelmé- nyeknek is megfelelően. (Az utób- bin azt értjük, hogy a mai elfogad- ható népszerű vígjáték bizonyos mi- nőségi értékével birjon, életizű le- gyen s ne építsen fölünk távolálló ábrándvilágokat, hanem a maga könnyebb és derűlátó módján min- dennapi örömeinkkel, bajainkkal foglalkozzon.)

Ezek után megokoltnak tartjuk, hogy a noviszádi rádió műsorába iktatta Sulhóf József (szövegíró) és Darko Krajics (zeneszerző) Menyaszony völégény nélkül című rádióoperettjét, amely azzal a megtisztelő címmel is kérkedhet, hogy a maga nemében elsősülött az országban.

A szerző eredeti rádióoperettet írva eleve lemondott a szemgyönyörködtető színpadi látványosságról, s a rádió kifejező eszközeire: az énekre, zenére, párbeszédre, s általában a hanghatásokra építette kétfelé ágazó meséjét. (A cselekmény egy nagyvárosi operett színházban kezdődik. Az előadáson egy fiatal vidéki lány csalódottan veszi észre, hogy mellette nem réglátott és hűtlen völégénye ül, hanem egy ismeretlen fiatalember, aki egyébként kezdő zeneszerző. Ők ketten elhagyják az előadást, és nekivágnak a nagyváros forgatagának, hogy felkutassák a csapodár völégényt, aki régóta nem adott magáról életjelt és ime a beígért találkára sem jött el az operett színházba. Sok viszonzatlanság után meg is találják, ám mint lenni szokott, a véletlen ismeretség rokonszenvet szült, a leány beleszeretett kísérlőjébe s lemondott völégényéről, aki szintén megtalálta a maga vigaszát.)

A mese rádiószerűsége abban rejlik, hogy a két irányban bonyolódó történet (a rivaldán „klasszikus operett” játszódik le, a nézőtőren pedig két fiatal találkozik és a természet elhagyva Veszpán bejárja a várost), lehetővé tette, a gyors színváltozást, jobban mondva hangváltozást, s kétfelé osztva a hallgató figyelmét hatásosabban és könyebben meglephette egy-egy váratlan fordulattal, ötlettel.

Ám ez azzal a veszéllyel járt, hogy a kétfelé lekötött rádióhallgató — a hiányosan s néha rosszul alkalmazott hanghatások miatt — pillanatokra elveszti az esemény fonálát és kiköckken a cselekmény folyamatoságából. Ehhez hozzájárult az is, hogy egyes szereplők hangszíne, kiejtése, hangképzése, és általában beszéde nem egyénien sajátos, nem felismerhetően differenciált, úgyhogy a hallgató nem tudja azonnal felismerni, ki beszél. (Ezt okvetlenül fel kellett vetni, mert az operettbemutatót túlmenően a rádiójátékok külön problémája az, hogy kevés az egyéni színezetűvé ápolt, sajátos csengésű jellemalakító — hang.) Mondanunk sem kell, hogy éppen a szereplő beszédtechnikája, az adott esetben énektudása is a legfontosabb, mert ezen múlik minden. Ezért ez az operettbemutató is, mint zenével és egyben énekkel párosított rádiójáték, előtérbe helyezte a hanghatások (beszéd, ének, zene, zöreij) elsődleges fontosságát, ami érthető is, hiszen erre épül az egész előadás.

A rendezés és az alakítás méltatását más alkalomra halasztva elmondhatjuk, hogy ez az első hazai rádióoperett, véleményünk szerint, kiállta a próbát, főleg zenéjét tekintve, s ha még úttöréssel járó fogyatékoságai miatt nem is lehetett hibátlan és a meséje is túlnyomórészt tapogatózó kísérlet az újszerűség, indokoltabb tartalom irányában, mégis bebizonyította, hogy az operettnek, külön pedig a hallgatók tömegéhez szóló rádióoperettnek jövője van és érdemes ápolni, ajánlatos vele foglalkozni, természetesen szemünk előtt tartva nevelődő új közönségünk igényeit és követelményeit.

KABARÉ A GÖRBETÜKÖRBEN

JEGYZETEK AZ ÚTKERESÉSÉRŐL, AMELYRŐL ANNYIT ÍRNAK

Megint az a nagy, lázas keresés.

A világ színházaiban egyik anket a másikat éri; előadások hangzanak el, vitaestek nyúlnak az éjszakába, könyvek jelennek meg róla, irodalmi és színházi lapok, hetilapok, és napilapok kultúrrovatai keresik; a választ az egyetlen kérdésre:

„Mi lesz a sorsa ennek a művészetnek, amely előtt ma s annyi évszázad után megint a lét vagy nem lét kérdése áll?”...

Hiszen a színházat ma már nemcsak a film rohamosan fejlődő népszerűsége veszélyezteti, nemcsak a rádió színes és változatos műsora marasztalja le, hanem sok helyütt — főleg Nyugaton — a programban és művészi atrakciókban bővelkedő kávéházak és mulatók is.

Válasz helyett azonban, mindig újabb kérdés vetődik föl.

Előttünk is fölvetődött a kérdés:

„Tán a kabaré?”

De utána mindjárt hangzik a lezserelésre készítő válasz:

„Hol van a kabaré a televíziótól? ... Több, mint egy évszázadnyi távolságra, vagy még többre, mert az olasz „commedia dell' arte” Arlecchinója még régebben kacagtatta meg a közönséget rögtönzött népi játékaival.

És hol a veszély, amikor mégis tény az, hogy a színeszet a legelőbb művészet és a legközvetlenebb kapcsolatot tartja fenn a közönséggel?

Ami viszont a televízió közeledésének veszélyét jelenti: álljon itt egy példa.

Az Amerikai Egyesült Államokban ma már nemcsak a kisebb vidéki városokban, hanem New Yorkban és San Franciscóban is olvashat az ember ilyen fölíratot a kávéházak vagy a mulatók kirakatablakán:

„Lépjen be a mulatónkba és foglaljon nyugodtan helyet nálunk, ha jól akarja magát érezni, nincsen televíziónk!”

Ezekben a meghitt lokálokban — szerte a világban — a kabarétól (a csapszékektől, a kiskávéházaktól) az amerikai pódium-kabaré-kon át egészen a teaházakig hasonló képekkel találkozunk: színpadi játék, líra, zene, tánc és humor — művészi színvonalon...

Először három évvel ezelőtt vetődött föl Szuboticán a Szabad Színpad gondolata. Hogy valami új kezdeményezés föltépje a színházi repertoár merev falait; mert mintha megtorpantak volna a régi keretek között, valahol a klasszikus műfajok követelményeinél, s onnan, ha léptek, nemcsak előre, de visszafelé is léptek, a népszínmű felé.

A Szabad Színpad — a zervek szerint — olyan színpadi hangszereket is megszólaltatott volna, amilyen-

neket még nem igen játszottak a mi színpadunkon. (Ez nem jelenti azt, hogy más színpadokon nem játszottak így, s hogy teljesen ismeretlen műfajokról van szó, amelyeket éppen most teremtett meg a szerző, a színházi rendező és a színész.) Termékeny a mi korunk, s éppen gazdag élményanyagánál fogva hozhat új hangszerelésben új megjelenési formákat is...

Hogy mennyire helyénvaló volt ez az elgondolás, azt egy vagy két esztendővel később a szokványos sikert jóval felülmúló eredménnyel igazolta be a szarajevói „Körszínpad”, a noviszádi „Slobodna scena” és a belgrádi „Atelier 212”.

Három évi meditálás után mégis megszületett végre a Vidám Színpad, és nem véletlen, hogy jelképpéül a „tragos” rohanó kecskét választotta.

Első kísérletei természetesen az úgynevezett vidám estek könnyű és művészi igényeket nem mindig szem előtt tartó műsorával indult. Itt túlnyomórészt a persiflage gunyoros és csúfolódó hangja érvényesült, és a játék a helyzetkomikum adta lehetőségek burleszkyszerű kiaknázásán alapult. Ez voltaképpen a régi kabaré hangja, amelyben a paródia is csak ritkán jutott szóhoz, s ennek folytán a bírálatot (a társadalombírálatot vagy a letűnt világképek bírálatát) elnyelte a bohókás hangulat vagy az egészen nyílt komédia.

Ámde a kabarénak van egy fejlettebb — ha úgy tetszik irodalmibb — megjelenési formája is. Itt a szín-

padon más hangulat uralkodik, mert a travesztia vagy a persiflage ábrázolási formája mellett (vagy inkább helyett) a szatíra bíráló hangja és a jelenségek művészi karikatúrája érvényesül. Tehát előtérbe kerül a művészi igény, amely már nem elégszik meg azzal, hogy a színész kiaknázza a csattanókat és elcsepelt (szinte közhelyszámba menő) színpadi fogásokat alkalmazzon, hanem az ábrázolóművészet, a mimika és a dikció minden értékes és alkalmazható eszközt igénybe veszi mondanivalójának jelenítéséhez.

A szubotivai Vidám Színpad művészi kabarét kíván nyújtani; s ha a műsor számai között a régi kabaréra is vet egy pillantást, ezt azzal a szándékkal teszi, hogy görbetűkör elé állítsa a letűnt előadási formák egész kompozícióját. Azután, amikor műsorszámával a mába lép, és a líra hangját is szóhoz engedi, — már a művészi karikatúra érvényesül, a sanzonban éppúgv. mint a monológban vagy a dialógusban, amelyben a társadalmi viszonyok által teremtett pillanatnyi helyzetek paródiáját adja.

Ez is a lázas keresésnek egy mozzanata csupán, érett műfajjá vagy elfogadható jelentkezési formává a rendező és a színész érlelheti, ha velük együtt a szerző és a közönség is úgy akarja, s nem elégszik meg azzal, hogy a könnyű tréfák és viccek levében fűrössze meg mégis mindig többet követelő érzékszerveit.

BAJ VAN AZ ÍRÓKKAL

Arthur Millernek egyetlen írását sem ismerem. Amit tudok róla, napisajtó-tudomány. Sikerei voltak Franciaországban és másutt, színésznő a felesége; Európából hazament Amerikába, hogy a kongresszusi bíróság elé álljon, ez a bíróság elítélte, az ítélet még nem jogerős.

Az érzésem, hogy Arthur Miller helyzete sokkal könnyebb volna, ha bűn volna az, amivel vádolják. Akkor talán nem ment volna haza a korlátlan lehetőségek (és lehetetlenségek) följére, akkor talán töredelmes bűnbánatot mutatott volna, ami mindenütt enyhítő körülmény, akkor talán — mert ez is előfordult már, — megvesztegetett volna valakit, vagy hagyta volna, hogy őt vesztegessék meg, és lehetett volna így megvesztegethetetlenül hűséges fia szép, nagy, hatalmas és feltétlenül szabad hazájának.

Nem tette egyiket sem. Még csak azt sem, amit követeltek tőle, hogy megmondja, kikkel találkozott a szabad föld egyik engedélyezett pártjának összejövetelén. Különben, ő nem is volt tagja ennek a pártnak, csak érdeklődő volt, az író ugyanis mindig és minden iránt érdeklődik, ez a mestersége. Az író tehát ugyanis az ember érdekli, a bankár, a politikus, a hajóács, a mozsizínész, a sírásó, a hívó és a hitetlen. Egy szóval: az ember.

Nincsen olyan iskola a világon, amelyben ne tanítanak a gyerekeket arra is, hogy az áruklodás bűn. Alig van ország a világon, amelyben ne kívánnák meg a felnőttektől az áruklodást. A Judásokat megveti az utókor, a Judásokat esetleg kitünteti a jelen, ezen nem lehet segíteni. Könnyű bölcsesség volna megállapítani, hogy ez nem szép, mert emberi és azt is, hogy szép mert emberi.

Nekem tetszik, hogy Arthur Miller inkább a börtönt vállalja. Akik elítélik, azoknak biztosan nem tetszik. Mindenkinnek igaza van a maga szempontjából, hiszen az igazság megfogalmazása nem örökérvényű.

Egy halott magyar író azt írta egyszer: az író feladata örködni a tiszta fogalmak és a sűrű, gomolygó emlékek fölött. Az az érzésem, hogy Arthur Miller ezt a feladatot vállalta, örködni a tiszta fogalmak felett. Ha nem volna igaza, akkor is igaza volna, mert nem tehet mást: ő éppen így Arthur Miller és sehogyan másképp.

Az írásait előbb-utóbb elolvasom. Addig is, előlegként, nagy írónak, embernek tiszteltem. (g)

A HALOTT ÍRÓ

A halott író, akit az imént idéztem, nem érte meg, hogy nagy író legyen, és ha megérte is talán, azt semmiképp, hogy a nevét megismerjék a szélesebb olvasórétegek.

Ő, aki őr akart lenni a tiszta fogalmak és sűrű, gomolygó emlékek fölött, meghalt a börtönben, amely elől egész fiatal életében menekült. Azt írta, hogy végtelen reményben halt meg.

Könyve, „A menekülés könyve”, Londonban jelent meg, 1943-ban. Verseit, amelyek ebben a könyvben jelentek meg, Budapesten, Párizsban, Marrakechben, Tangerban és Londonban írta. Roger Martin du Gard, a nobeldíjas francia, nagyon tehetséges írónak hitte, és a versei azt bizonyítják, hogy a francia író nem tévedett.

Utolsó versének címe: Utban az otthon felé. Akkor már recsegték és ropogtak a hitleri birodalom eresztékei, az író készült a szabad élet felé, és azt imádkozta, hogy az otthon világít, elérjük még az éjjel, és majd egymás kezébe tesszük az életünket, a multat eltemetjük és a jövő áll a helyére.

A már lassan elfelejtett Rajk-rehabilitáció idején, író-társai azt követelték, hogy rendezzenek egy szép utótemetést a börtönben meghalt Havas Endrének is.

Megkapja vagy nem kapja meg, azt hiszem mindegy neki.

(9)

A NÉGER GYEREKEK

Búza érkezett Moholra, ebbe a tiszamenti bácskai faluba, búza érkezett a távoli Texasból. A rakodómunkások végeztek egyhangú munkájukat, ám egyszer csak az egyik meglepődve felkiáltott. Lehet, hogy éppen így mondta: — Nézzétek, egy pénztárca! — Mert azt találtak a búzában. Összesereglettek és nézegették. Találtak benne encsemencsemeket, no meg mindent, amit pénztárcában találni lehet. Később aztán kitudt, hogy Charles Francis texasi munkás tulajdona, aki bizonyára akkor vesztette el, amikor a búzát berakodták...

S megtalálták ott két néger kisgyerek fényképét. Két főkötős néger kisgyereket. Most innen néznek ránk, az újság hasábjairól. Fiúk-e, lányok-e, nem tudni. Felnőttek-e már azóta, mióta e kép készült, vagy még mindig gyerekek? Mi van velük, merre és hogyan élnek? Élnek-e még?

Ez a két gyerek, itt Bácskában Moholon, megmarad örökre gyereknek. Mert a két kis néger megtetszett a rakodómunkásoknak, kópiát készítettek a képről, berámázták, s otthonukban, a malomban a falra függesztették. Május elsején pedig az ablakjukba tették...

Aztán levelet írtak Charles Francissnak. „Itt küldjük a pénztárcád, mert hisszük, hogy szükséged van rá, hiszen értékes dolgok vannak benne”, írták. Mert a különféle iratok mellett a személyazonossági igazolványt, a szakszervezeti könyvecskét, takarékkönyvecskét és százhusz dollárt találtak.

Erről ad hírt az újság.

Sokáig néztem a két kis néger gyereket, itt az újságban. Bizonyára soha életükben nem kerülnek ebbe a kis bácskai faluba, Moholra, de annak is abba a termébe, ahol képüket őrzik, s ahol örökre, még ötven év múlva is, ha élnek, ha halnak, megmaradnak gyereknek.

Néztem a képet, aztán a hírrel együtt kivágtam és legkedvesebb holmijaim, emlékeim közé tettem.

Ugyan miért? Ugyan miért?

TILTAKOZÁS HELYETT

Az atom- és hidrogénbombák mindenre fittyethányva hoi itt, hol ott robbannak. Nevadában, Karácsony-szigeteken, Szibériában. A tudósok világszerte apellálnak, tiltakoznak, ki-ki vérmérséklete szerint. — Az elkövetkező húsz év alatt jelentősen több gyerek születik testi és szellemi fogyatékossgal... Milliók élete rövidül meg 5—10 évvel... A fokozott rádióaktív sugárzásnak kitett ember leukémiát kap... Az atomrobbantások áldozatai saját gyermekeink lesznek... Az emberiség megmentése érdekében be kell tiltani az atom- és hidrogénbomba-robbantásokat...

Okosan, higgadtan és kimérten tiltakoznak a tudósok. Felhívják az emberiség figyelmét a veszélyre, és megnyugtattják saját lelkiismeretüket.

Engem mégis az a másik tiltakozás fogott meg, a hirosimai lányok tiltakozása. Pedig szavukat sem hallatták. Nem fordultak az emberiséghez, a világ nyilvánosságához, nem fordultak senkihez. Egy képen láttam őket: végeleáthatatlan sorban állnak az orvosi rendelő előtt. Rendszeresen járnak vizsgálatra. Húsz évesek tán, csinosak, fiatalok. Az atomsugárzás első áldozatai.

És mégis, ahogy ott állnak, megrázóbb tiltakozás az mindennél.

Ismét adatok jutottak eszembe: japán haláshajókat lepett el az atomhamu... Franciaország felett a rádióaktivi-

tás megkétszereződött... München, Osló, Koppenhága felett is... 1953-ban Utahban, a nevadai robbantás alkalmával egy kis város 5.000 lakosa ezerszer nagyobb sugárzásnak volt kitéve, mint amennyi azoknak megengedett, akik hivatásuknál fogva résztvesznek a próbákban... A föld légkörében ma 18 kilogramm rádióaktív strontium 90 van, s 12 kilogrammal meg lehetne mérgezni az egész emberiséget, ha közvetlen érintkezésbe kerülne vele...

És, igen, a csontodban van, nyájas olvasó, neked is a strontium 90, bár erről nem is tudsz, jól tapogasd meg kezéd, lábad, bordád, ott van a csont-rák csirája...

Ekkor sorrajártam ismerőseimet, s megkérdeztem, mi képpen rokonszenveznek a csont-rákkal, leukémiával, gyengeelméjűséggel... És meglepetésemre egy sem rokonszenvez vele. A kilencvennégy közül egy sem. Annyit kérdeztem.

Am kitartóan kutattam tovább. Az egyik lapban ráakadtam egy amerikai képviselő kijelentésére. Nem jegyeztem meg a nevét, bár érdemes lett volna. Ezt mondta: -- Szükség van az atomfegyverekre, atombombára, és a robbantási kísérletekre, bármilyen kockázattal járnak is. Ezek az atomfegyverek védik meg a szabad világot a kommunista veszélytől. Azt mondják, a rádióaktív sugárzástól unokáink gyengeelméjűek agyalágyultak lehetnek. Ezzel szemben megérhetnénk, hogy unokáink kommunisták lesznek. Választhatunk... —

A kommentáló megállapította: ez a fickó az agyalágyult unokákat választotta...

S a bombák egyre-másra robbannak, nap-nap után.

A magam részéről nem apellálok és nem tiltakozom. A mai krónikás dühös tehetetlenségével jegyzem fel e sorokat, adalékul szánom a XX. század és a civilizáció történetéhez.

mn

SZOKÁSOM MORFONDÍROZNI

Az a Ben Gurion is szocialistának vallja magát és Guy Mollet is annak vallja magát és a kambodzsi herceg is, és...

Mi tagadás, ez egy kissé zavar engem, ám azt sem tagadhatom, igencsak elámultam, amikor szintén szocialista barátom azt mondta: őt a fentiek megnyugtatják. És meg is okolta: úgy látszik a szocializmus már valóban annyira megerősödött széles e világon, a szocialista eszmék már olyan vonzóak széles e világon a tömegek körében, hogy már szinte divatos szocialistának lenni. Ma-holnap mindenki szocialista lesz. És persze mégsem az.

Mert hát nézzünk egy szocialista kormányt, például a franciát: állig felfegyverzett katonák ezreivel „békélteti” az algériákat. És kilátástalanul háborúzik a népfélszabadító mozgalommal. És százzámra békélteti meg a függetlenséget és szabadságot követelőket a halállal. És lefejezti Bacheche Ben Hamit, aki bevallotta, hogy megölte Frogert, Alger francia polgármesterét, ám utána azt is bevallotta, hogy a rendőrségen közben majdnem agyonverték, most tehát, amikor az orvosok is megállapították a verés még mindig látható nyomait, bevallja, hogy nincs mit bevallania. Ám ennek ellenére lefejezik, és nem segít rajta az sem, hogy a francia nacionalista „Le Journal d’Alger” még Bacheche elfogatása előtt közölte, hogy öten vallották be a gyilkosságot, de a merényletet csak egy hajtotta végre, s ez annál is inkább érdekes, mert senkire se tudják bizonyítani. Bacheche se tudták. De ez nem segít rajta...

Amikor azután Robert Lacoste-t, Algéria „békéltető” főkormányzóját meglátogatták az amerikai újságírók, egyikük kikísérte Lacoste feleségét a rezidencia parkjába. Az újságíró elragadtatva dicsérte a szép parkot. Ekkor — a „Time” szerint — az asszonyból kitért: „Én gyűlölöm ezt, gyűlölöm ezt! Az én férjem szocialista, és egész pályafutásán mindig csak segíteni akart az embereken. Most pedig ime, mit csinál itt...” És sírvafakadt.

Lelkiismeretfurdalás?

Nem tehetek róla, szokásom morfondírozni.

Arról sem tehetek, mi jutott ekkor eszembe:

a tömeggyilkos SS-tiszt, aki tíz év leteltével elment azoknak a sírjához, akiket legyilkoltatott, egy csokor ibolyát tett a sírra, s ez megnyugtatta lelkiismeretét...

a középkori inkuizitor, aki arról prédikált, hogy a gyilkosság bűn, s az eretnekeket máglyán égette, lelkiismeretét azzal nyugtatva, hogy: nem hullott vér...

Soroljam még?

Nem tehetek róla, szokásom morfondírozni...

mn

A CSALHATATLAN

A pápa őszentsége, a csalhatatlan, az isten földi helytartója, — ez a mostani pápa, a XII. Pius, ugyancsak csinosan blamáta magát nemrégiben. Nagyon agilis ember ez az isten-helytartó. A híradások szerint csak az elmúlt évben 86 különféle tárgyú előadást tartott. Nem is csoda tehát, ha tizenöt vaskos kötet telt meg munkáival, beszédeivel, most, hogy kiadta.

Az „Il Mondo” római lapban Carlo Falconi, a vallásügyek és a vatikáni problémák kiváló ismerője ismertetőt

írt a könyvekről. Alapos, objektív kritikát, amelyet a komoly könyvekről és szerzőkről írni szokás. Kimutatta, hogy a pápa beszédeinek sok gyenge pontja van. Gyakran felszínes rögtönzések ezek a beszédek, nem találni bennük semmi újabb, eredeti gondolatot, irodalmi értékük sincs. Ambiciózus ember a pápa, írja Falconi. A legkülönbözőbb témákról beszél. De nagyfelkészültségű szakemberekhez is úgy beszél, mintha maga is szakember lenne. Így például az asztrofizikáról, az energia törvényeiről, a papírgyártás történetéről, a mikrobiológiáról, gastroenterológiáról, s az ég tudná, mi mindent sorol még fel Falconi, amiről a pápa beszélt. És megállapította: ebből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a pápa enciklopédista-mániában szenved.

Am a pápa mindezzel csúnyán blamálja magát, mert gyakran olyasmit állít, ami téves, ami nem igaz, viszont a pápa közismerten „csalhatatlan”, ám a hívő katolikusok (és főleg a szakemberek) ezrei látják, hogy a pápa egyre-másra lehetetlenségeket állít...

A vatikáni sajtó elkeseredetten támadta meg Falconit. Követeli, hogy azt a „szerencsétlen, neveletlen alakot” állítsák bíróság elé, amiért „megsértette az egyház fejét”.

...Valamikor a középkorban egy pápa máglyára akart vetni egy tudóst, mert vele ellentétben, azt merészelte állítani, hogy a föld forog a nap körül, s nem fordítva. Ez a Pius már valószínűleg belátja, hogy mégiscsak a föld forog a nap körül és nem volt igaza annak a „csalhatatlan” pápának...

Ennek a Falconinak pedig alighanem szerencséje van, hogy azért mégsem élünk már a középkorban...

EGY „BARÁTI MEGGYŐZÉS” TÖRTÉNETE

Amikor március végén az Amerikai Filmművészeti Akadémia kiosztotta hagyományos Oscar-díjait a legjobb filmeknek, Robert Reach-nek ítelték oda a legjobb forgatókönyvért járó díjat. Ez a Jessamyn West amerikai quaker-író nő Baráti meggyőzés c. könyvéből William Wyler azonos című filmje számára írott film-mese volt. Robert Reach azonban nem vehette át ezt a magas kitüntetést, mert egyrészt nem ő írta az említett forgatókönyvet, de főképp azért nem, mert ez a Robert Reach — egyáltalán nem is létezik!

A film-mesét Michael Wilson ismert amerikai forgatókönyv-író írta.

Hogyan történt ez a „félreértés”?

Michael Wilsont, miközben a film már forgatás alatt állott, maga elé idézte az ún. „Amerika-ellenes tevékenységet kivizsgáló” szenátusi bizottság azzal a váddal, hogy kommunista, vagy hogy legalábbis kommunista írókkal és

művészekkel barátkozik. Wilsont az Amerikai film-frók szövetsége tüstént „fekete-listára” helyezte, és több más forgatás alatt lévő vagy tervbevetett kézírata miatt közbenjárt az illetékeseknél „elhárítva magáról a felelősséget a kéziratok esetleges politikai hibái miatt”. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a vállalkozók sorra visszaadták az inkriminált kéziratokat Wilsonnak, aki pedig már egy évtizede Amerika legkeresettebb forgatókönyvírói közé tartozik.

Wyler filmje azonban már csaknem készen állott, amikor a botrány kipattant. Erre sürgősen elkészült egy második forgatókönyvkézirat is, amelyet maga Jessamyn West és Wyler fivére, Robert készítettek. A film azonban mégis Wilson műve alapján készült. Hogy elkerüljék a további bonyodalmakat, a film készítői, az Alliec Artist egyszerűen — „elfelejtette” feltüntetni a film címfeliratai között a szövegíró nevét...

A Baráti meggyőzés, a humanizmusnak és az emberek közötti toleranciának ez a himnusza, megnyerte az ideai cannesi fesztivál nagydíját. S mikor André Basin, az ismert nevű francia filmkritikus és esztéta megkérdezte Wylert, hogyan engedhette meg egy ilyen nagytekintélyű művész mint ő, hogy egy inkvizíciós botrány eszközévé legyen, — Wyler vállát vonogatta és azt fellelte, hogy ő „csak” rendező s hogy őt nem azért fizetik, hogy politizáljon...

Igy győzte meg „barátilag” az Amerika-ellenes bizottság a hirhedt demokrácia művészeit arról, hogy őket azért fizetik, hogy megtagadják egykori barátaikat...

L. I.

KRÓNIKA

TISZAPARTI TALÁLKOZÓ

Róluk akkor sem tudok személytelenül írni, ha egyszerű szeljegyzetben emlékezem meg találkozásujukról. Mert ők az ígélet és a megújhódás. Az eleven vágy és a lázas keresés. Akarásuk épp úgy válhat világító fáklyává mint szürke pernyévé. Ők a várva várt életet holnap el-elfáradó vajdasági irodalmi jelentünkben. Fialalok. S máris magányosok. Mint ahogy talán mindig azok voltak ezen a tájon az irodalom hűszévesei. De ez nem holmi nosztalgiával belélegzett vajdasági fátum. Ebben ők nem hisznek, s ettől ők nem félnek. Magányuk közvetlen, vidéki környezetükben, mindennapjaikban gyökerezik. Tanulásszomjukban, melyet nem oltat a falusi könyvtárak Jókai-sorozata... Író-eszményeikben, akik még élnek vagy alig tíz esztendeje ragadta őket magával a fasiszta vandalizmus (s akikről épp ezért nem is hallhatnak teknősbékacammogású iskolai irodalmi oktatásunkban). S akiknek a könyveit nem adja kezükbe sokszor kárhoztatott, lényegében ártatlan, tehetetlen magyar könyvkiadásunk. Súlyos magány ez, de megosztják és túláttnak az eléjük háruló akadályokon.

Ezt igazolta első szervezett irodalmi találkozásujuk is, nemrégiben Zentán. Kár, hogy — miként a horgosiról — erről is hiányoztak a tapasztalt, felnőtt íróársak. Az ismerkedésért kár, mely ezúttal is elmaradt. Gulyás Józsefnek például alig van más társa ott a sóstóalji szőlőkben, mint a permetezőgépe, meg a ceruzája, s egy-két iskoláskorból visszamaradt üres füzetlapja, amire verseit írja. Biztosan tudom, hogy erről a találkozásról (melyet az „Ifjúság” tett számukra lehetővé) a felolvasó est izgalmán kívül magukkal vitték mohón megkezdett s mindig félbemaradó beszélgetéseik zsongító lázát is. És egymás címét. Mert nekik még van egymás számára is mondanivalójuk. És sok-sok kérdésük. Azokhoz az íróársakhoz is, akik írógépjük mellől tán maguknak sem merik bevallani, hogy egymás számára a kölcsönösen el nem olvasott írásaik által sem léteznek már. Ez a szomorú tény is ott, a tiszaparti találkozáson ötlött fel bennem. És egy noviszádi est jutott eszembe, amikor a Rádió klubjában először találkoztunk néhány fiatal tollforgatóval. Azóta sem jutott eszébe senkinek újabb találkoztó szervezni.

Ha előbb nem, a nyári írói táborozás alkalmával remélhetőleg sor kerül rá.

Én bízom benne.

FEHÉR F.

EGY KÉSŐN JUTALMAZOTT KÉSEI BEMUTATÓ

A legjobb színműért járó idej Pulitzer-díjat Eugen O' Neil: Hosszú utazás az éjszakába című drámája kapta. Ez az első eset, hogy a Pulitzer-díjat elhunyt íróknak ítélik oda. A díjnyertes színművét már hosszabb ideje nagy sikerrel játsszák a Broadway-en. O' Neilnek ugyanis az volt a kívánsága, hogy csak halála után mutassák be. Ez a nobel-díjas amerikai író immár negyedszer kapta ezt a nagy elismerést.

A Columbia egyetem az idén nem adott Pulitzer-díjat regényért. Ez a tény némj meglepetést keltett az USA-ban „Nem jelenti-e ez azt, hogy a regényírás tavaly hanyatlott Amerikában?” — kérj ezzel kapcsolatosan egy amerikai lap.

KÖVETKEZETES „KERTÉSZEK”

„Költészet” címmel új folyóirat jelenik meg Kínában, a Kínai Írószövetség kiadásában. A folyóirat szerkesztősége a „Mindén virág virágozzék” elv alapján arra törekszik, hogy előmozdítsa a költészet kincses-tárának gazdagítását és a költészet ama különféle irányzatainak fejlődését, amelyek nem ellenkeznek a szocialista építés alapvető érdekeivel.

MOST MÁR A SZÍNMŰÍRÓKON A SOR

A Szerb Népköztársaság kultúrközösségének vajdasági tartományi tanácsa pályázatot hirdet eredeti színművekre. A feltételek szerint maj életünket feldolgozó és egész estét betöltő színművekkel lehet pályázni Jugoszlávia bármelyik nemzetiségének nyelvén. A nehezebben előadható műveknél kívánatos, hogy a pályázó szerző az amatőrszínjátékosokra való tekintettel egy egyszerűbb színpadtechnikai változatot is mellékeljen. A pályaművek beküldésének határideje 1957. december 31. Az eredményeket 1958 május 1-én hirdetik ki. A beküldött pályaműveket a bírálóbizottság díjazza. Első díj 300.000, második 200.000, harmadik 100.000 dinár. Ezenkívül a zsüri javaslatára és a szerző beleegyezésével a tartományi tanács megfelelő, de nem díjazott színműveket

megvásárol. A díjnyertes művek nyomtatásban is megjelennek.

A tartományi tanács kinevezte a bírálóbizottságot is: tagjai: Sztaniszláv Bájics, a beográdi színiakadémia tanára. Mladen Leszkovác író, Boriszláv Mihájlovič író, Boskó Petrovič író, Vlada Popovič színházi szakember, Eora Hanauszka, a noviszádi Szerb Népszínház rendezője és Sinkó Ervin író.

A műveket jeligével, két példányban, ritkított sorokkal gépelve a következő címre kell küldeni: Pokrajinsko veće Kulturno-prosvetne zajednice Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, Narodnih heroja 19/I.

A szerző azonosságát a mű másodpéldányával bizonyítja.

A várva várt pályázat tehát megszületett. Színműírók, rajta!

KÉT FOLYÓIRAT

Budapesten az októberi események óta két irodalmi lap indult meg: a kéthetenként megjelenő Élet és Irodalom (főszerkesztője Bölöni György), és a félévi szünet után jelentkező Nagyvilág (világirodalmi folyóirat, szerkeszti Geblyés László). Az Élet és Irodalom célkitűzéséről így ír Bölöni György a lap március tizenötödiki első számában: „A magyar nép kiábrándulása nagy, mert nem lelte meg az írókban a nép igazi vezetőit, akiknek egyesek magukat hitték és hirdették... Igyekeznünk kell véget vetni a válságnak, hogy újra létre jöjjön a megszakadt kapcsolat az írók és a közönség között. Az ország nem lehet el irodalmi és szellemi életet irányító irodalmi sajtó nélkül. Meg kell, hogy törjünk az indokolt bizalmatlanságot, az egyes írókról az írók összességére és az irodalomra átvitt ellenszenvet, vissza kell szerezniük a toll elherdált becsületét, az írás tisztességét, az irodalom elvesztett népszerűségét.”

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK TAVASZI TÁRLATA

A magyar képzőművészek idei Tavasz Tárlatát úgy rendezték meg a budapesti Műcsarnokban, hogy lehetőleg felölleljen valamennyi művészeti irányt és alkotói módszert. Négyféle zsűri-csoport alakult, A, B, C, D-megjelöléssel (naturalisták, expresszionisták, a „magyar tradíció” ápolói és az úgynevezett kísérleti stílus képviselői), és a művészek aszerint küldték egyik vagy másik zsűri elé munká-

jukat, hogy melyik irányzattal, vagy stílussal azonosították magukat. A tárlat élénk vitára adott okot képzőművészeti körökben. A kritikusok egy része például kifogásolja, hogy „a Képzőművészeti Szövetség volt forradalmi bizottsága (jelenleg az azonos összetételű intéző bizottság) kiiktatta az alapszabályból a szocialista realizmus kifejezést. Ugyanezek a kritikusok kimondják az ítéletet, hogy a Tavasz Tárlat „a kispolgári revizionizmus képzőművészeti megjelenése”.

ÚJABB ELISMERÉS

Az UNICEF irodalmi bizottsága minden évben jutalmazza az abban az évben megjelent legjobb ifjúsági regényeket. Az „Enfance du monde” nagydíj kiosztásán kívül ez a bizottság jegyzéket állít össze a legjobb regényekből és a jegyzékbe foglalt műveket kiadásra ajánlja. A kiadásra ajánlott művek „Az öröm pillanatai” című sorozatban jelennek meg.

A bizottság, amely 14 tagból áll (akadémikusokból, írókból, kiadókból, pedagógusokból) a napokban ült össze, és meghatározta az ebben az évben megjelent ifjúsági regények „rangsorát”. A beérkezett kéziratok (francia, belga, svájci és jugoszláv írók művei) közül Beriszláv Kosziera „Dobar vetar plava ptico” című regényét találták a legjobbnak és tartották érdemesnek arra, hogy „Az öröm pillanatai” sorozatban legelsőnek jelentessék meg. A bizottság többek között ezt írta jelentésében a regényről: „Ez a regény még egy bizonyítéka annak, hogy a világ különböző vidékein élő gyermekek között lassan leomlanak a nemzetiségi barrikádok”.

A „Dobar vetar plava ptico” című regénynek ez már a második elismerése. A beográdi „Sztotzer” könyvkiadó vállalat a „legjobb jugoszláv ifjúsági regény” pályázaton a harmadik díjjal jutalmazta meg.

TARTALOMMUTATÓ

Major Nándor / Tegnap, ma, holnap	337
Gál László / Elpusztult egy arab falu	339
Vébel Lajos / Gyárak és munkások	340
Pap József versei	346
Gál László / Fantasztikus történet	348
Bertolt Brecht versei	353
Fehér Ferenc / Első szerelem	359
Zákány Antal versei	363
Majtényi Mihály / Vastag, sárga könyv mögül	365
Burány Nándor versei	369
Saffer Pál / Mohikánok	371
Borbély János versei	374
Iszak Bábely novellái	376
Koncz István / Jobb, hogy nincs otthonod	380
Almási Tivadar / Örvények	381
Richard Wright / Mit jelent nékem Afrika	382
Juhász Géza / A kísérletezés szabadságáért	393
Vukovics Géza / Áruló idézetek, avagy az egzisztencializmus nyomdokain	396
Lányi István / Cannes-i mérleg	402
Kalapis Zoltán / Amerikai film, hollywoodi film	406
* / A szovjet írók ülésének sajtóvisszhangja	409
Kossa János / A gondolat szabadságáért	411
Sulhóf József / Széljegyzetek a Sztérija-Játékokhoz	414
Steinitz Tibor / Egy ismeretlen film az Októberi Forradalomról	419
Ács József / A modern lengyel képzőművészet belgrádi kiállítása	421
Bori Imre / A díjazott regény	424
Fehér Ferenc / Egy könyvről és gyermekirodalmunk alapvető kérdéseiről	427
Sulhóf József / Rádió-zene	431
Szimin Magda / Szerény keretek — nagy meglepetések	435
Sáfrány Imre / Két világ mezsgyéjén	437
Burány Nándor / Gondolatok egy rádiódrama olvasása után	439
Vukovics Géza / Az első hazai rádióoperett	442
Lévay Endre / Kabaré a görbetülkörben	444
Fényszóró	446
Krónika	453

A fedőlapot IVAN HOROVIC és MISA NEDELYKOVICS tervezte.

A technikai szerkesztést IVAN HOROVIC végezte. A rajzokat ANKICA OPRESNIK és BOGDANKA POZNANOVICS készítette.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁ-
NYI FOLYOIRAT, 1957 JÚNIUS, KIADJA A MA-
GYAR SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZ-
TŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE
MISIĆA 1. — CSEKKSZÁMLA: 300-T-255. — ELŐ-
FIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260,
EGYES SZÁM ÁRA 50 DINAR. — KÉZIRATOKAT
NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. —
KÉSZÜLT A SZUBOTICAI MINERVA NYOMDÁBAN.

zet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtu